

Tartalomjegyzék
2001., 3. lapszám

Szerző

Herczog Mária

Pik Katalin

Dr. Dickmann Mátyás

Gádoros Júlia
Csapóné Hegyi Erzsébet

Karen Hulshof

Darja Zavirsek

Csáky László
Józsa Gyuláné
Lovas Zsuzsa
S.Nagy Andrea
Bede-Vida
Molnár László

Cím

100 éves a gyermekvédelem?

100+1 éve történt: Nemzetközi Gyermekvédő
Kongresszus Budapesten

A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (GYIVI)
története

A magatartászavar kezeléséről

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlása
a tagországok számára a roma gyerekek oktatásáról
Európában

Az évtized végén

Elveszeten az állami ellátás rendszerében:
kisebbségekhez tartozó gyermekek etnikai jogai
Gondolatok egy gyermekotthon átváltozásai okán
Gyermekjóléti szolgáltatás?
Konfliktusok az iskolában
Környezetvédelmi társasjátékok
Sikertelen nevelőszülői kihelyezések
Szétszakadt és meg nem font hálók

Írta: Pik Katalin

100 + 1 ÉVE TÖRTÉNT: NEMZETKÖZI GYERMEKVÉDŐ KONGRESSZUS BUDAPESTEN

A kongresszus naplóját, – amely tulajdonképpen egy több mint 400 oldalas könyv – „a szakosztályi elnökök és titkárok közreműködésével” Scherer István, a kongresszus titkára szerkesztette és 1900-ban Budapesten, a Pesti Nyomda Részvénytársaság kiadásában jelent meg.

A jól szerkesztett, szép kiadású könyvből meglehetősen pontos képet kaphatunk arról, hogy a századforduló táján miről gondolkodtak elődeink. Megtudhatjuk azt is, hogy mit tartottak annyira fontosnak, hogy ajánlásként, határozatként leszögezzék. Így lelepleződünk: mit valósítottunk meg ennyi idő alatt, melyek azok a kérdések, amelyek ugyanolyan aktuálisak maradtak, mint száz évvel korábban, a szociálpedagógusok, szociális munkások számára. A múlt tükröt tart a jelennek, és, ha még nem kell szemüveg ahhoz, hogy lássuk tükörképünket, énképünk pontosabb lesz a pillantástól.

Érdekes lenne, ha egy azonos, vagy hasonló struktúrájú kongresszust rendezhetnénk ma. Ezzel világosan megmérhetnénk, (mint egy evaluációs kutatásban) mi változott meg a gyerekek helyzetében ennyi idő alatt, mit tett a szakma, és mit a történelem a változásokért, és anyagot adhatnánk a száz évvel utánunk jövő kutatóknak, hogy újabb összehasonlítást tehessenek.

Az alábbiakban megpróbálom a száz évvel ezelőtti kongresszusról áttekintést nyújtani. A századforduló gyermekvédelmének helyzete csak áttételesen jelenik meg az alábbi dolgozatban, a gyerekek helyzete pedig még ennél is áttételesebben, hiszen itt mindössze arról szeretnék képet adni, hogy egy nagyszabású nemzetközi kongresszuson, amely sokféle szempontot próbált felölelni a gyermekvédelemben, milyen társszakmák képviselői kaptak hangot, melyek voltak a „szakosztályok” legérdekesebbnek tűnő témái, és milyen ajánlásokat fogalmaztak meg a résztvevők.

A kongresszus fontosságát mutatja, hogy „József cs. és kir. Főherceg Ő Fensége” védnöksége alatt rendeztetett. Ez nem annyira meglepő a korabeli dokumentumok forgatóinak, hiszen meglehetősen köztudottnak számított, hogy József főherceg (és főhercegné) viszonylag aktívan részt vettek a magyarországi „szociális közéletben”, természetesen mint védnökök vagy adományozók.

A kongresszus nemzetközi volt. A tiszteletbeli elnökök között Erzsébet Mawrikewna nagyhercegnő (Szentpétervár) és br. Lewi Adolf Scander (Firenze) szerepelt a két magyar, gr. Batthyány Gézáne és Széli Kálmán mellett. A tiszteletbeli alelnökök voltak a szakosztályok (ma úgy mondanánk inkább, hogy szekciók) megalakítói. Itt már sokkal érdekesebb tényekre bukkanunk. Vajon mi lehetett az oka, hogy ezek a szakosztályok alakultak meg és vajon ma mit gondolunk erről? Ha ma rendeznénk meg a tanácskozást, hasonló „szakosztályokkal”, vajon mindenki értené-e, miért és mire hívták meg?

A tiszteletbeli tagok névsora is elég érdekes. Alispán, főispán, fővárosi polgármester, arisztokraták (főként nők) mint különféle egyesületek elnökei, de „bárá Eötvös Loránd, a magyar tudományos akadémia elnöke” és dr. Jókai Mór is szerepel a listán.

Elnök Rakovszky István, „valóságos belső titkos tanácsos, az állami számvéviszék elnöke” (elég meglepő lenne ma, ugyanezt a posztot betöltő embert gyermekvédő kongresszus elnökének invitálni), nyilván azért, mert „a gyermekvédelem és jótékonyág terén általánosan ismert, kiváló buzgalmú emberbarát” hírében állott.

A kongresszus céljának meghatározása így kezdődik: „A gyermekek védelmével régebbi időkben inkább csak egyesek foglalkoztak, részint irodalmilag, részint pedig a védelem céljaira alkalmas intézmények létesítésével s csak a jelen században terjedt el a gyermekvédelem eszméje annyira, hogy a gyermekbarátok, bár csak szűkebb körben, s inkább a védelem egyes ágainak megbeszélése céljából, tanácskozássra gyűltek volna össze, vitatkozván a gyermekvédelem módjai és eszközei felett.”(p.3.)

Az egyik ilyen tanácskozást Firenzében 1896-ban tartották, egy olyan kongresszust, ahol rendszeres összejövetelek tartását foglalmazták meg igényként, és a jelen lévő báró Malcomes Jeromosné meghívta a legközelebbi, 1899-ben tartandót Budapestre. A polgármesterrel történt levélváltás után a fővárosi közgyűlés határozati hozott, és György Aladárt kérte fel a kongresszus előkészítésére. Eme felkérés alapján 1897 szeptemberében „számos, a gyermekvédelem ügyében kiváló érdemeket szerzett fővárosi nőt és férfiút” hívott össze György Aladár. Köztük volt többek között Benedek Elek, dr. Bókay János, Rákosi Jenő. Felhívást adtak ki, hogy a budapesti székhelyű gyermekvédelemmel foglalkozó egyesületek vegyenek részt az előkészítő munkákban. 27 egyesület válaszolt a felhívásra, ezután 200 tagú előkészítő bizottságot alakítottak. A gyermekvédelem minden ágát szerették volna felölelni, ezért az alábbi szakosztályokat és bizottságokat alakították meg:

1. orvosi szakosztály- elnöke dr. Bókay János egyetemi tanár
2. Jogi szakosztály – elnöke dr. Csemegi Károly v.b.t.t. (később változott)
3. pedagógiai szakosztály – elnöke Péterfy Sándor kir. tanácsos
4. jótékonyági szakosztály – elnöke báró Malcomes Jeromosné
5. emberbaráti szakosztály- elnöke gr Teleki Géza v.b.t.t.
6. kiállítási bizottság – elnöke dr. Kovács Gyula kir. tanácsos
7. irodalmi bizottság – elnöke Rákosi Jenő az „Otthon” írók egyesületének elnöke
8. ünnepélyrendező és gyűjtő bizottság – elnöke br Dániel Ernőné

Kongresszusi irodát létesítettek, megszervezték, hogy a tagokat rendszeresen értesítsék az előkészületekről.

Az előkészítő tanácskozás a kongresszus céljait az alábbiakban jelölte meg:

1. „tisztázza azokat a kérdéseket, melyek a gyermekek védelmi ügyére vonatkoznak, s megállapítsa azokat az irányelveket, melyek szerint a védelmet intézni kell, s
2. hogy bemutassa azokat az eredményeket, melyeket hazánk e téren eddig elért.” (p.8.)

A századvég egyik fontos kérdése volt, hogy a hatóságok vagy a társadalmi szervezetek (ma civil vagy ngo szervezeteknek neveznénk ezeket) legyenek-e a felelősek a szociális problémák megoldásáért. Az állami felelősségvállalás elismerésével Magyarországon felemás volt a helyzet, amit a nem sokkal korábbi községi törvények jól tükröznek azzal, hogy a rászorulóknak számára ugyan kötelező ellátást állapítanak meg, de csak akkor, ha minden egyéb jótékonyági és magánérős forrás kimerült. A kongresszus előkészítői is hasonlóan kettős megközelítést alkalmaztak „beható tanácskozás” után: a kongresszus „társadalmi és nem hivatalos” tanácskozásként határozta meg magát, ugyanakkor kívánatosnak tartotta az előkészítő bizottság, hogy „az előkészítés munkájában a hatóságok képviselői is részt vegyenek”.

Mivel egyik fontos célul tűzték ki, hogy be lehessen mutatni a gyermekvédelem aktuális helyzetét, a megyei „törvényhatóságoktól” és a jótékony egyesületektől a fennálló gyermekvédelmi intézményekre vonatkozó adatokat kértek és kaptak. Kiadták a „Gyermekvédő-intézetek Magyarországon” kiadványt ezek alapján. Kiállítást nyitottak a kongresszus idején a gyermekvédelem helyzetéről. A kiállításnak nem lett elegendő a Nemzeti Múzeum előcsarnoka, melyet „a vallás- és közoktatási minisztérium volt szíves

átengedni”, a Városligeti Iparcsarnokban állították ki a hazai és nemzetközi anyagokat, mely épület a „kereskedelemügyi minisztériumtól kéretett el.”

Anyagiak híján nem tudtak külföldi fiók-szervező bizottságokat alakítani. Mivel a kongresszus előkészítői a társadalmi jelleg mellett döntöttek, a külföldi kormányokat nem kérhették fel hivatalos formában a közreműködésre. A követségek azonban sokban segítségükre voltak. Több ország gyermekvédelméről kaptak így anyagokat, ezeket is a kiállításon mutatták be, lehetővé téve az összevetéseket.

A szakosztályok 1897-ben alakultak tehát meg és „tétéleiket megállapítva” kijelölték a későbbi előadókat, akiknek így meglehetősen hosszú idő állt rendelkezésükre a felkészüléshez.

1898-ban nagygyűlést, egy kis elő-konferenciát tartottak, ezen hagyták véglegesen jóvá a szakosztályok tétéleit, azaz a kiemelt témákat. Ezek a következők voltak (abban a sorrendben, ahogy a könyv közli- 10. és további oldalak):

a) Jogi szakosztály, elnöke dr. Csemegi Károly halála után dr.

Székely Ferenc

Tételek:

„1. Szükségesek-e a törvényes intézkedések a szülői hatalom korlátozására, ha annak embertelen gyakorlata a gyermek életét, vagy testi épségét veszélyezteti, vagy ha a szülői hatalom korlátlan fenntartása által a gyermek előreláthatólag a társadalomra veszélyessé válik, illetőleg erkölcsi elzúllásnak tétetik ki?

És ha igen: melyek ezen intézkedések?”

Azt gondolom, hogy ma, amikor a gyermekabúzus témája az egyik legfontosabb kutatási területté nőtte ki magát, legfeljebb a megfogalmazásból tűnhet ki, hogy nem ma írták ezeket a sorokat. Ma nem írjuk le, hogy félünk attól, hogy a gyerek a társadalom számára veszélyessé válik, ezért kellene valamit csinálni, még akkor, amikor lehet, a prevenció finoman hangzó kifejezése azonban nem fed mást, mint amit eleink megfogalmaztak ebben a tételben.

A szülői felügyeleti jog körüli viták és megoldatlanságok jól ismertek a gyermekvédelem mai szakemberei számára.

Ez a tétel ma is megvitandó lenne egy kongresszuson.

„2. A bűnvádi eljárás folyama alatt minő intézkedések szükségesek a kiskorúak védelmére?”

Aki volt már olyan bírósági tárgyaláson, ahol kiskorúak védelmét hivatalból kirendelt védő látta el, különösen nagy élményben lehetett része, ha ugyanebben a bűnvádi eljárásban esetleg egy másik kiskorú vádlottnak valaki megfizetett egy jó ügyvédet. A kirendelt védők – tisztelet a kivételnek – finoman szólva nem állnak hivatásuk magaslatán. Megvalósult ugyan a kirendelt védelem kötelezettsége (ami a kongresszus egyik fontos ajánlása is volt), de ez szakmai garanciák és kemény anyagiak híján nem működik. Feltehetően itt is lenne miről beszélni egy mai kongresszuson.

A 3. tétel a törvényes és törvénytelen gyerekek jogi állásáról szól. Ezt a kérdést megoldották azok a társadalmi változások, amelyek a család szerepének átalakulásához vezetve értelmetlenné tették a törvényes/törvénytelen megkülönböztetést. Itt nem annyira a szociális munkások tevékenysége, mint az élet változása hozott eredményt. De azért ne legyünk ennyire pesszimisták, hiszen a szociális munkások voltak azok, akik felhívták a figyelmet a törvénytelen gyerekek mostoha sorsára.

b) Orvosi szakosztály, elnöke dr. Bókay János.

Az alább felsorolt tétélekkel a Bókay Jánosról elnevezett gyerekklinika orvosai manapság nemigen foglalkoznának. Nem is gyakori látogatói a gyermekvédelmi

összejöveleteknek. A gyermekek jóléte lassan-lassan elkülönült pszichés, szociális és fizikális területre, a szakemberek elfelejtették, hogy az ember, a gyerek nem darabolható fel a diszciplínák szerint. A 20. század végének szociális munkásai és szociálpedagógusai azok, akik megpróbálják az embert, gyereket egészében szemlélő megközelítésmódot terjeszteni. Erre nagyszerű alkalom lenne egy olyan konferencia, ahol gyermekorvosi szekciót is lehetne szervezni, és meghallgatni, mit tudnak, mit gondolnak az orvosok akár a száz évvel ezelőtti tételekről, nevezetesen:

- „1. A gyermek egészségügye a családban.
2. Gondoskodás a lelenczéről, a vagyontalan és elzüllött gyermekekről.
3. Gondoskodás a beteg és testi fogyatkozásokban szenvedő gyermekekről.
4. Játzó- és üdülőhelyek.
5. Iskola-egészségügy.
6. Ipari és egyéb munkával foglalkozó gyermekek egészségügye.
7. Alkoholizmus.”

A kongresszuson ez a szakosztály képviseltette magát a legtöbb előadóval. A kiadott anyagban 102 oldalnyi előadásaik szövege, a többi szakosztály 40-50 oldalnyi szövegével szemben. Az orvosi kérdések széles spektruma jelenik meg: a dajkaságba kiadott gyerekek orvosi felügyeletének kérdéséről a gümőkorrrel kapcsolatos problémákig, javaslatot tesznek egy tengerparti gyógyintézet felállítására, bemutatják a fogszű gyakoriságát, és itt hangzik el „a masturbatio a női életben a csecsemőkortól a climacteriumig” című előadás is.

c) Pedagógiai szakosztály, Péterfy Sándor elnökletével.

A „tanítók atyja” úgy tűnik világosan tudta, mely előadásokat akar hallatni a kongresszuson, az előkészítő „elő-kongresszus” elfogadott tételei szerinti előadások hangzottak el később a kongresszuson és kerültek be a kiadványba. Ez egyik szakosztályban sem ment ennyire sémászerűen.

A tételek:

„1. A vallás-erkölcsi nevelést hogyan tehetnők a gyermek nagyhatású védőjévé?” – fogalmazták meg első tételüket a pedagógusok. Az egyházi iskolák iránti fokozott igény alighanem valami ilyesmit fejez ki napjainkban. A szülők aggódnak, és azt gondolják, a vallási alapú erkölcsstan megvéd a külvilág fenyegetéseitől. Egy ma rendezendő kongresszuson érdekes lenne egy vitát rendezni. Meghívni szülőket, nevelőket, más gyermekvédelmi szakembereket, szociálpedagógusokat, hogy egy esetleges téveszmét eloszlassanak.

„2. A kiseddóvó-intézetek inkább védő(óvó) intézetek, avagy inkább nevelőintézetek legyenek-e?”

Ha visszaemlékezünk a pedagógiai folyóiratok hasábjain néhány éve lezajlott vitára, mely egy kicsit más nyelvezettel ugyan, de ugyanezt a kérdést boncolgatta (pl. Vekerdi Tamás cikkei és kutatása az óvoda „iskolásításának” veszélyeiről), a száz évvel ezelőtti anyagban ismét olyasvalamire bukkanunk, ami nem oldódott meg azóta sem, a szociálpedagógiának tág teret engedve.

„3. A házi nevelés ferdeségei a gyermekvédelem szempontjából” és a

4. tétel, a gyermekek koraérettségéről és ennek káros következményeiről, ma talán kevésbé érdekes. Ma inkább túlterhelésnek mondanánk a koraérettség ilyesfajta értelmezését, ebből a szempontból lenne mondanivalója a ma gyermekvédelmisének, szociálpedagógusának a témáról.

Az 5. tétel: „A gyermekeknek szánt irodalom és művészet miben vétkezik sokszor gyermekeink szellemi élete ellen?” viszont több mint aktuális ma, a tömegkommunikáció gyermeki agyakat tudományosan megcélzó reklám-, erőszak- és Walt Disney-hullámaiban.

De eszükbe jut-e a gyermekvédelmi szakembereknek, szociálpedagógusoknak, hogy erről külön szekciót tervezzenek valamelyik gyermekvédelmi konferencián? Talán nem lenne érdektelen helyet adni az indulatok helyett a tudományos elemzéseknek, melyek gyermekvédelmi szempontból gondolnák át, mit szabadítunk gyermekeinkre nap mint nap sokszor iskolai, óvodai segédlettel.

A 6. tételt még csak át sem kellene fogalmazni, ugyanúgy fontos, mint száz éve volt: „Vannak-e a mai iskola belső életében tényezők, amelyek a gyermekvédelem szempontjából módosítandók?”

d) A „Jótekonysági szakosztály” elnöke a szervezést kezdeményező báró Malcomes Jeromosné volt.

A jótekonyság szó lejáratódott száz év alatt. Ma szociálpolitikának szokták leginkább nevezni ezt a tevékenységet, a pontosabb megfogalmazást kedvelők jóléti szolgáltatásoknak.

A tételek közül kettő valamilyen konkrét segítségnyújtási formáról, nevezetesen „táptintézetek”, szünidei gyermektelepek és beteges városi gyerekek vidéki családoknál történő elhelyezését tekinti a leendő konferencia fontos kérdéseinek. Külön tétel: „a szegény gyermekek felruházása lehetőleg titokban történjék”- alighanem a szervezőbizottság némely tagjának ízlését sértő jótekonysági akciókra gondolva szeretett volna egy etikai jellegű kérdést becsempészni az etetés-ítatás-ruháztatás mikéntjei közé. Nem érdektelen a segélyezéssel sújtott vidékek és iskolák pedagógusainak számára talán ez a felvetés ma sem. A 4. tétel az egyes intézmények berendezéseinek „munkára nevelés” szempontjait veti fel. Fontos kérdés, hogy a gyermekjóléti intézmények berendezésére valaki – a rendelkezésre álló pénzen kívül – más szempontokat is figyelembe ajánl.

e) Az emberbaráti szakosztály gróf Teleki Géza elnökletével hat tételt dolgozott ki 1898-ban. A filantrópia, a magyarra emberbarátságnak fordított fogalom közelíti meg talán leginkább a mai szociális munkás megfontolásokat. (Alkalmazott filantrópiának is nevezték a szociális munkát a korabeli amerikai szakirodalomban)

Az 1. tétel: „A családtalan gyermekek intézetekben, vagy egyes családokban nyernek-e megfelelőbb nevelést?” – mai szempontból ugyanolyan érdekes, mint száz évvel ezelőtt volt. Ha a mai gyermekvédelmi törvénykezést megelőző néhány év vitáira gondolunk, és elolvassuk az előadást a rákövetkező vitával, sírhatunk vagy nevetünk tetszésünk szerint, hiszen kiderül, hogy eleinket ugyanaz foglalkoztatta mint minket, de az is, hogy a gyerekek helyzetét száz év alatt sem oldották meg a szakemberek.

Itt is foglalkoznak a javítóintézetek berendezésével (2. tétel), munkás-menhely létesítésével gyermekek számára (3. tétel), nem igazán világos, miért ide került „az iskolai szünetek felhasználása az erkölcsi nevelés érdekében” (4. tétel), amely kérdés ma a szociálpedagógusoknak is fontos lehet.

A koldulás örökzöld téma a szociális munkában. Itt az 5. tétel: „A hazugság és koldulás vágya és ellenszere” foglalkozott volna a kérdéssel. Az utóbbi három tétel nem jelent meg a kongresszusi előadásokon. A 6. tétel a testi és szellemi fogyatékosok segítéséről szól, róluk a szakosztály harmadik ülésén négy előadás is elhangzott. A kongresszuson az emberbaráti szakosztályban beszéltek a gyermekek megcsonkításáról, a svájci gyermekvédelemről, az angol gyermekvédelmi törvényről is, kicsit „ami kimaradt” jellege lett a szekciónak.

Az előkészítő szakasz leírásából megtudjuk, hogy a m.kir. kormány „hathatósan támogatta az előkészítő bizottságot s az igazságügyi minisztérium 10.000 forintot vett fel az 1899. évi költségvetésébe a kongresszussal egybekötött költségek fedezésére”. Nemcsak az igazságügy, hanem a belügy is hozzájárult a költségekhez, mégpedig „a belügyi minisztérium 500 frt segéllyel”. A minisztériumokon kívül a rendezvénynek helyt adó

főváros is támogatást nyújtott hiszen „a székes főváros közönsége 4000 forint költséget szavazott meg a rendezés céljaira, azonkívül.... kiadta a székes főváros emberbaráti intézeteinek monográfiáját”. Természetesen az egyes adakozókat is felsorolja a napló, a legtöbbet Gróf Zichy Leona adta, ez 100 forint volt, a legszerényebb adakozó Basahid község 1 forint-tal járult hozzá a rendezvény sikeréhez.

A József főherceghez menesztett neves küldöttség is sikerrel járt, s megnyerték a védnöknek „kinek a gyermekvédelem érdekében kifejtett áldásos tevékenységéért minden emberbarát mélyen érzett hálóját érdemelte ki”.

És indulhatott a nagyszabású rendezvény, amely két év előkészítő munka és ennek kapcsán 2000 ügyirat megmunkálását követően öt napon át tartott.

A kongresszus egyik célkitűzése volt, hogy a „szakosztályok” határozati javaslatokat fogalmazzanak meg. Melyek voltak ezek közül a számunkra, száz évvel későbbi „gyermekvédőkre”, szociális munkásokra és szociálpedagógusokra nézvést a legérdekesebbek? A válogatás szubjektív lesz, mert a dolgozat lehetséges terjedelme határt von (hogy alkalmazkodjak nyelvezetben is a korhoz) az ismertető számára. (A szakosztályok határozati javaslatai a 38. és további oldalakon vannak részletezve a naplóban.)

A) Az orvosi szakosztály részéről

Úgy tűnik az alkoholizmus volt, van és feltehetően a száz év múlva esetlegesen ezeket a sorokat olvasó kollégának is problémát fog jelenteni. Ugyanis az I. ajánlási csoport „A gyermek védelme ügyében az alkoholizmus ellen” alcímet viseli. Az 1. pontban leszögezik az ajánlattevő orvosok: „Az államnak kötelessége erélyesen fellépni, a fizikai s szellemi hanyatlás megakadályozása szempontjából.” Egyértelműen állami feladatként határozzák meg a teendőket, mely ebben az ambivalens, állami/nem állami feladatokat vitató korban egyértelműen progresszív. Ugyancsak figyelemreméltó a száz év előtti tapasztalatokon nyugvó 2. pont: „A megtorló (repressív) intézkedések nem elegendők, inkább ajánlatosak a társadalom fölvilágosítása, s a praeventív szabályok”.

Nyilván már akkor is különbözött az orvos és a gyermekvédelem más szakembereinek állásfoglalása, hiszen itt egyértelműen leszögezik: „A gyermek az alkohol által mértelizedt családjától elvonandó, ily célzatú gyermekelemek szaporíttassanak”. (8. pont) A társadalomrostos tapasztalatai is megjelennek az ajánlásokban: „Egészséges munkáslakás s jó ivóvíz távol tartják a munkást a korcsmától” (9. pont) A kissé naivnak tűnő követelés persze azóta sem valósult meg soha teljes körben. Több pontban ajánlják a különféle egyesületek alapítását az alkoholizmus ellen.

A II. alfejezet „Az elzüllött gyermekek védelme ügyében szükségesnek tartott intézkedéseket” fogalmazza meg négy pontban, kiemelném, az 1. pontot, ahol arról írnak, hogy „az állami javító intézetek mellett a védő-nevelő intézetek szaporítása szükséges”, és bár nem fejtik ki, de ezekben a megfelelő, szociálpedagógiai szakembergárda alkalmazása a szükséges.

Tengerparti gyógyintézeteket akarnak a „görvélykórósoknak”, fontosnak tartják a szoptató anyákat anyagilag segélyező egyesületek alapítását. Érdekes, hogy itt fel sem merült az effajta segélyezés állami feladattá tétele, „a kormányhatósági közegek” a csecsemők sorsának ellenőrzésében lennének kívánatosak.

B) A jogi szakosztály szükségesnek tartotta, hogy a „szülő hatalom korlátozására és a szülői nevelésnek államilag ellenőrzött családi neveléssel leendő helyettesítésére vonatkozó hatályos, törvényes intézkedések tétessenek”. Mint tudjuk, az első gyermekvédelmi törvényt közvetlenül megelőző időszakról van szó. A jogászok is kötelező állami feladatként jelölik meg ezt a fontos gyermekvédelmi aktust. Nem adnak hangot semmiféle kételyüknek a szülői

nevelés helyettesítése kapcsán, a vér szerinti családok alkalmassá tételének kérdésköre egy későbbi kor fejleménye.

A bűnvádi eljárás alá került kiskorúak ügyében is világosan fogalmaznak: esetükben három dolgot tartanak szükségesnek a II. alfejezetben:

„a) az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság lehetőleg korlátoztassék” – ekkor tehát még nem beszélnek az elkülönített fogvatartás sok helyen még ma sem betartott szükségességéről, de számukra is ugyanúgy nyilvánvaló volt, hogy más eljárás szükséges már ebben a szakaszban is a kiskorúak számára, mert számukra

„b) a rendestől eltérő, rövidebb és gyorsabb eljárás állapíttassák meg”. Nem tudom pontosan mennyi ideig tartott száz évvel ezelőtt egy bűnelkövető kiskorú számára a teljes eljárás lefolytatása. Felteszem, hogy az a kifejezetten kártékony bírói gyakorlat, (az ismert okok miatt ez természetesen nem a bírónak róható fel) mely évekre elhúzni kénytelen egy mondjuk 15 éves gyerek büntetőeljárását, aki esetleg közben visszaesővé válik, és lehet hogy éppen akkor ítélik el, amikor már éppen megváltozót volna az élete, felteszem ismeretlen volt száz éve. Ha ma tartanánk egy ilyen kongresszust, fontos lenne minél nagyobb nyilvánosságot adni ennek a lehetetlen állapotnak, esetek ismertetésével, igazságügyiiek részvételével.

„c) a védelem az eljárás kezdetétől fogva kötelező legyen” -jelenlegi gyakorlatáról már korábban szót ejtettünk.

A III. alfejezet a törvénytelen gyermekek jogairól szól. Alapvető elvként leszögezve, hogy „általános kiindulási alapul szolgáljon, hogy a törvénytelen gyermekek jogi állása egyező legyen a törvényes gyermekek jogi állásával...”, mely elv progresszív volt abban a korban.

O A pedagógiai szakosztály több pontban megfogalmazza a nevelésügyi kiadványok fontosságát. A szociálpedagógia kifejezés ugyan nem hangzik el, de a mai terminológiával élve ez a szakosztály volt az, amelyik ezzel a szemlélettel közelített a problémákhoz. A 4. pontban leírják, hogy „a társadalom és az állam védje a szegény, a családi gondozást nélkülöző gyermeket...” Ugyancsak ebben pontban hívják fel az 1889-es angol gyermekvédelmi törvény esetleges alkalmazására a figyelmet. Az állam szerepe tehát a pedagógusok szerint is kiemelt fontosságú.

Az 5. pont úgy tűnik egy újabb örökzöld lehetne: „az iskola a nevelésre épp oly gondot fordítson, mint az oktatásra” – erről a kérdésről azóta is szüntelen vita folyik mind a pedagógusok, mind a szociális munkások, mind a szociálpedagógusok körében. Pedagógusaink számára lehetne megfontolandó a 7. pont: „A tanítók, kisedővők tartásuk elsősorú kötelességnek érintkezésben lenni a kezeikre bízott növendékek családjával, hogy ekként egyesült erővel és összhangzó munkássággal mozdíthassák elő a helyes irányú nevelést.” Fontos lenne tudni, mit gondolnak ma a pedagógusok erről, hiszen már nem is kötelező a családlátogatás, ha a szülő nem akar kapcsolatot tartani a pedagógussal, (mert minek is tenné) senki nem fogja a gyermek számára két legfontosabb helyszín közötti kapcsolatot felépíteni, hacsak a szociális munkások vagy szociálpedagógusok nem vállalkoznak erre. A 8. pont kimondja, hogy „a tanítóképző-intézetekben a neveléstan keretében megismertetendők a psychopathia alapfogalmai...” továbbá, az ilyen bajban szenvedő gyerekeknek külön intézetek felállítását javasolják.

A valláserkölcsi nevelés fontosságát több pontban emelik ki a pedagógusok. Az előkészítő tanácskozás tételeire külön-külön is választ adtak összefoglalójukban, ezek szerint:

„a kisdedóvást a kisdedneveléstől szétválasztani nem lehet”, szögezik le. A hely hiánya miatt csak az iskola belső életének gyermekvédelmi szempontú módosítását foglalom még össze:

„a) a tanítás kezdete 7 éves korra teendő, b) az ismeretanyag helyesebb beosztása és csoportosítása szükséges, c) a tanítóképzés reformálandó, d) a tanítók anyagi helyzete javítandó (hogy tehetséges elemeket is vonzzon e pálya). Sic! e) a nők alkalmazása kiterjesztendő „ez az egy kíváncsi valósult meg az elmúlt száz év alatt, mert az f) pont, az „igazi szakfelügyelet szervezendő” követelés sem jött azóta sem létre.

D) A jótékonyági szakosztály a gyermeknyomor egyik megoldási lehetőségét a szüneti gyermektelepek létrehozásában látta, melyeket egyesületek bevonásával képzelt el. A gyermek nyomor okáról, megszüntetéséről semmiféle gondolat nem volt tetten érhető. Állandó menházakat akartak a 3-6 éves gyerekeknek, de nem barakk-rendszerben, hanem családi rendszerben, továbbá „a munkás negyedekben gyermek-menhelyek létesítendő női bizottság felügyelete alatt” a szakosztály szerint. A magánjótékonyág kiterjesztését hangsúlyozzák, sehol semmi állami feladat nem szerepel. Etikai elvek, a méltóság megőrzése és hasonlók sem fordulnak elő az ajánlásaikban.

E) Emberbaráti szakosztály

„Törvényhozásilag kell gondoskodni a gyermekek megvédéséről a kötelességüket nem teljesítő szülők ellen” – szögezik le a legelején. Sokadszor kerül elő a törvényesen garantált, állami feladatként megjelölt védelem kérdése, és ezek a megállapítások, ajánlások – úgy tűnik – nem maradtak pusztába kiáltott szavak, hiszen a gyermekvédelmi törvény nemsokára megszületett.

A javítóintézetek elnevezése és felépítése ellen is állást foglaltak a filantrópok. Az intézetekben családi rendszert és az egyéni nevelés elvét javasolják ők is bevezetni. Valláserkölcsi alapú nevelést óhajtnak, a pedagógusokhoz hasonlóan. Az intézeti nevelés/családi nevelés vitájában azt fogadták el, hogy 6 éves kor alatt az árvák „a lehetőséghez képest egyes családokhoz helyeztessenek el... a 6 éves kort már betöltötték pedig intézetekben nevelendők fel.”

Ugyancsak gyermek-menhelyek felállítását szeretnék a szünetidőre. A fogyatékos intézetekről több ajánlás született ebben a szakosztályban, az ajánlások nagy részét ez tette ki.

A kongresszus folytatását határozták el a záróülés résztvevői, és persze ünnepelték a szervezőket. Báró Lewi Adolf Scander Firenzéből rekesztette be az utolsó ülést „ azzal a felkiáltással: Éljen Budapest, a lelkes és vendégszerető magyar főváros!”

Írta: Herczog Mária

100 ÉVES A GYERMEKVÉDELEM?

Az, hogy száz éves lenne a gyermekvédelem, persze nem igaz, hiszen amióta ember él a földön – és így gyerekek is – valamilyen mértékben és módon mindig is védték őket. Az idők során azonban nagyon sokat változott a felfogás arról, hogy mit jelent a védelem, kinek a feladata ez, miért fontos a gyerekek védelme, és mi számít a védelem elmulasztásának, ennek mik a szankciói.

A gyerekek helye, szerepe és nevelésük fontossága, gondozásuk, nevelésük megfelelő formájának és színvonalának, a szeretet és kötődés jelentőségének felismerése nem tekint nagyon hosszú múltra vissza, illetve nagyon eltérő súllyal és hangsúllyal szerepelt ez az elmúlt évszázadok kérdései és dilemmái között. Időről időre változott a megítélés, ahogyan erről Magyarországon leginkább Aries műve, illetve Péter Katalin írásai alapján tudunk. A gyermekkor története maga is új téma, hasonlóan a nőekkel foglalkozó szakirodalomhoz, ami jól jelzi, hogy a gyerekek életének különféle aspektusai csak nemrégiben kerültek az érdeklődés homlokterébe.

A gyerekek védelme és jólléte iránti érdeklődésnek több oka is van. Egyrészt az a tény, hogy kevesebb gyerek születik – a világ fejlett részén – és a gyógyítás fejlődése és elterjedtsége miatt legtöbbjük megéri a felnőtté válást. Másrészt a társadalmi változások, a családi élet helyének és szerkezetének sokféle változása nagyon felértékelte a gyerekeket és a nevelésüket is. Nem utolsósorban az oktatás és nevelés nem-családi formáinak általánossá és kötelezővé válása is nagyban befolyásolja a gyerekek iránti érdeklődést. A szociológia, pszichológia, társadalomtörténet, mentalitástörténet, neveléstudomány, néprajz, antropológia mind egyre élénkebben érdeklődik a gyerekek iránt.

Más oldalról megközelítve, a gazdaság és politika számára is nagyon fontosak a gyerekek. Gazdasági szempontból is változást jelent a gyerekek megítélésében, hogy többnyire nem a családi gazdaságban, hanem családjukon kívül vállalnak munkát, a jóléti modell megteremtésével alapvető fontosságúvá vált a minél jobb minőségű és nagyobb tudással, rugalmassággal rendelkező munkaerő „előállítás”, aminek feltétele volt, hogy a család mellett működjön az oktatás, nevelés és védelem állami rendszere is.

A gyerekekről vallott felfogás, helyük és szerepük nagyon sokat változott koronként, országonként, kultúránként. A gyermekkor jelentése és jelentősége is állandó mozgásban van, és úgy tűnik a tendenciák a gyerekek helyének és szerepének keresésében nem jutnak nyugvópontra. A fogyasztói magatartás nem csak a gyerekek és családok életét, értékrendjét változtatja, de az egyén és ezen belül a gyerek szerepét is. A gyerekek jóllétének megteremtése és számukra „mindennek a megadása”, másfelől a gyerekek magának is mint „fogyasztási cikknek” a megjelenése. Minden erőfeszítés arra irányul, hogy minél tökéletesebb babák jöjjenek a világra, velük és körülöttük minden a lehető legszakszerűbben történjen és teljesítményük, akár a megevett étel mennyisége, akár az „időben” történő felállás, szobatisztaság, vagy az iskolai teljesítmény, sporteredmények, párválasztás, későbbi életpálya igazolják vissza a szülők, és a szakemberek jó teljesítményét. Így a gyerekekre mint produktumra is büszkének lehet lenni, csakúgy, mint a felnőtt életút más, többnyire tárgyiasult eredményeire.

Ez a leírás persze a világ fejlettnék és gazdagnak tekinthető részén élő szerencsés helyre született gyerekekre igaz, annál is kontrasztosabb, hogy milyen reménytelen helyzetben és körülmények között élnek azok a gyerekek, akiknek a túléléshez is nagy szerencsére van

szükségük, ennél sokkal többre aligha számíthatnak. Azokban az országokban, ahol a jólét és a gyermeki jogok sokak számára magától értetődőek, a gyerekek védelmét és jóllétét szolgáló intézmények, szakemberek és alapvető feltételek adottak, ott is szügyenteljesen sok gyerek van elzárva, kirekesztve ezekből a lehetőségekből.

Ha a 100 éves magyar állami gyermekvédelmet ünnepeljük, akkor egyrésről számba kell vennünk mindazokat a nagyszerű eredményeket, amelyeket a „rettenetes” XX. század teremtett, de az ünneplés nem homályosíthatja el azokat a bűnöket és mulasztásokat, amelyek ugyancsak megtörténtek, és amelyek jóvátétele csak részlegesen lehetséges. A tanulságok levonása esélyt ad arra, hogy a következő 100 évre jó és megvalósítható terveket készítsünk és ezeket meg is valósítsuk.

Az elmúlt száz év lehetővé tette, hogy az oltalomra, védelemre szoruló gyerekek egyre nagyobb számban és egyre többféle segítséget, védelmet kapjanak, egyre nő az igény az ellátások, szolgáltatások iránt, és egyre többféle és jobb színvonalú megelőző, gondozó, utógondozó támogatást várnak a szülők, a szakemberek és a közösségek is. Az elmúlt évszázadban az is a viták keresztüztüében állt, hogy kinek mekkora felelőssége és szerepe van a gyerekek védelmében, mit kell és szabad a szülő, a család belügyeként kezelni és mi az, ami a közösség, az állam feladata és lehetősége. Érdekes és kevésbé tisztázott párhuzamos folyamatoknak lehetünk tanúi. Míg egyrésről nőtt az állam és a közösség felelőssége, feladatainak száma annak érdekében, hogy a gyerekkor minél örömtelibb és gondtalanabb legyen, a gyerekek ugyanakkor ennek és az oktatásnak a segítségével felkészülhessenek a sikeres és minél teljesebb felnőttkorra, a családok intimitásigénye, a felnőttek és gyerekek személyiségi jogai egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. Míg egyik oldalon számon kérjük és elvárjuk, hogy minden lehetséges módon támogassa az állam és a helyi közösség a gyerekek megszületésének, felnövekedésének és felnőtté válásának minden fázisát, ehhez teremtsen meg a szükséges feltételeket, védje meg a nem kívánt, ártó hatásoktól őket, addig más oldalról azt is elvárjuk, hogy a családok úgy és olyan módon nevelhessék gyerekeiket, ahogyan azt az adott kisközösség kultúrája, hagyományai, szokásai megkívánják, és csak a feltétlenül szükséges minimális beavatkozásra kerüljön sor, tiszteletben tartva a családok önrendelkezési jogát, autonómiáját. Nem könnyen összeegyeztethető, de nagyon fontos elemek ezek a gyerekek megváltozott védelmének.

A XX. században nem csak a gyerekek állami védelmének rendszere és a felelősségvállalás vált természetessé, hanem sajnos a gyerekek elpusztítása és kiszolgáltatottságának elfogadása is. A két világháború és a világ valamely régiójában mindig folyó értelmetlen és gyerekek millióit érintő öldöklés, harc nem kerülte el Magyarországot, a magyar gyerekeket sem, a nagyszerű orvosi felfedezések és a pusztító járványok, betegségek megelőzhetősége mellett is sok gyerek halt meg, betegedett meg alapvető egészségügyi, higiénés, szociális feltételek hiányában, az elhízott, túltáplált, mozgásszegényen élő gyerekek egyfelől, az éhező, alultáplált gyerekek másfelől. A túl sok ingernek kitett, elkényeztetett, határokat nem ismerő gyerekek mellett az ingerszegény, szomorú, képzetlen és dolgoztatott gyerekek állnak, a sok esetben megelőzhető és korrigálható fogyatékoság, az elhanyagolás, bántalmazás, abúzus és szeretetlenség pedig szegényt, gazdagot egyaránt sújt.

Az elmúlt 100 év eredményeiről és hiányosságairól sok szó esik ebben az évben: az Országos Gyermekvédelmi Konferencia és a várható médiafigyelem mellett tanácskozások, kiadványok, rendezvények hívják fel a figyelmet a gyerekek védelmének fontosságára.

Új és kevésbé elterjedt szempont a gyerekek bevonása az őket érintő kérdésekbe, amikor nem róluk, hanem velük gondolkodunk, döntünk, hajtjuk végre, amit elterveztünk, és értékeljük a történeteket. A gyerekek bevonása alapvetően megváltoztatja a gyermekek

védelmének, oktatásának, nevelésének kereteit és tartalmát. Ahhoz, hogy ez sikerüljön, nagyon sok olyan felnőttre van szükség, akiknek a szakértelme, munkája, elszántsága és embersége, szeretete nélkül az elmúlt száz évben nem sikerült volna elérni azt, ami lehetővé teszi ma, hogy a továbblépésről, a minőségi gondoskodás feltételeinek megteremtéséről, az egyéni igények és szükségletek kielégítéséről gondolkodjunk.

Ünneprontás nélkül is számot kell vetnünk azzal, hogy ma Magyarországon sok gyermek számára még azok az ellátások és eredmények sem élvezhetők, amelyeket pedig alapvető jogoknak és jogosultságoknak tartunk. A családi élethez, érzelmi biztonsághoz, elfogadható lakhatáshoz, élelemhez, egészségügyi ellátáshoz, tanuláshoz, szórakozáshoz, játékhöz, védelemhez minden gyermeknek joga van, ezek biztosítása mindannyiunk felelőssége és kötelessége. Az állami, önkormányzati szerepvállalásnak azt kell céloznia, hogy minden megszülető gyermeknek családi körben biztosítva legyenek a fejlődéséhez szükséges feltételek, ezek formája, tartalma és módszerei lehetnek viták témái, de a gyerekek kirekesztése és esélytelensége, kiszolgáltatottsága elfogadhatatlan és szégyenletes lenne a XXI. században.

Írta: Dickmann Mátyás

A FŐVÁROSI GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGVÉDŐ INTÉZET (GYIVI) TÖRTÉNETE

Az állami gyermekvédelem kifejezést kettős értelemben használjuk:

Tágabb értelemben az állami gyermekvédelem jelenti mindazoknak a gyermekvédelmi intézményeknek és intézkedéseknek összességét, amelyeket állami hatóságok, intézmények, hivatalok, szervek tartanak fenn, illetve fejtenek ki.

Szűkebb értelemben az állami gyermekvédelem kifejezés az államnak csak a gyermekvédő intézetek (korábban menhelyek), napjainkban a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok útján kifejtett gyermekvédelmi tevékenységet jelenti.

A gyakorlatban tehát, amikor gyermekvédelemről beszélünk, akkor ezen kifejezésen a mindenkori felügyeletet gyakorló minisztérium irányítása alá tartozó Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetek által kifejtett tevékenységet értjük. Az elkövetkezőkből kiderül, hogy a két megközelítésnek szoros kölcsönhatása van, teljesen függetlenül egyik sem vizsgálható.

A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetnek (továbbiakban GYIVI), illetve jogelődjének a budapesti Állami Gyermekmenhelyeknek múltja közel 100 éves. Az 1901. VIII. te. 1. §-a kimondotta, hogy a talált és elhagyottnak nyilvánított gyermekek védelmére Budapesten és az ország különböző vidékein állami gyermekmenhelyeket kell felállítani. E törvény alapján Nagy-Magyarországon összesen 18 gyermekmenhely épült fel, de a nagyszülősi menhelyet igen hamar megszüntették, úgyhogy az ország gyermekvédelmét 17 menhely bonyolította le. A trianoni békeszerződés következtében, minthogy a 17 menhely közül 9 az országtól elszakított területen volt, a csonka országnak, csak 8 ilyen intézménye maradt, éspedig: 2 a Duna és a Tisza közén, Budapesten és Kecskeméten; 3 a Dunántúlon Pécsen, Veszprémben és Szombathelyen; 3 a Tiszántúlon, Szegeden, Debrecenben és Gyulán. A trianoni Magyarország később 1926-ban Miskolcon újabb menhelyet létesített. Az egyes menhelyek élén gyermekgyógyász igazgató főorvos állt.

A magyar állami gyermekvédelem, így a budapesti állami gyermekvédelem kezdetét az 1898-as XXI. törvénytől kell számítanunk, mert ez a törvény mondta ki azt az elvet, hogy az elhagyott gyermekről az állam gondoskodik.

E törvény rendelkezett úgy, hogy az országos betegellátási alap, vagyis az államkincstár fedezi a talált és a hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek után 7 éves korukig felmerülő gondozási költségeket. A törvény alkotása idején még nem voltak meg az állami gyermekmenhelyek, mert azoknak felállítását csak egy három évvel később hozott törvény, az 1901. évi VIII. te. az állami menhelyekről szóló törvény rendelte el. Nem sokkal később az 1901. XXI. te. közsegélyre szoruló, 7 éven felüli gyermekek gondozásáról rendelkezett, egyben a gondozási időt a gyermekek 15. életévének betöltéséig hosszabbította meg. A két törvény és a végrehajtásról szóló 111 903. BM sz. szabályzat kettős jelentőséggel bírt. Az egyik inkább elvi szempontból jelentős: a gyermekvédelem állami feladat, a másik pedig gyakorlati, ugyanis nagyon sok haladó, jó társadalmi kezdeményezés indult el, mely igaz, hogy lassan, de mégis előbbre vitte a főváros gyermekvédelmi ügyét.

Az állami gyermekvédelmi törvény adott volt, de a fővárosban még nem épült fel a menhely. A beutalt gyermekek a „Fehérkereszt Országos Lelencház Egyesületben” kaptak helyet ideiglenesen, de ugyanakkor a budapesti menhely kötelékébe tartoztak. 1903-ban a kötelékbe tartozó gyermekek száma már 5313 volt. A gyermekek döntő többsége nevelőszülői gondviselésbe került. Ha az adott időbeli országos viszonyokat vesszük

figyelembe, elmondható, hogy a fővárosi gyermekvédelem nemigen állt előkelő helyen. Jellemző, hogy a budapesti Állami Gyermekmenhely az ország 18 gyermekmenhelye közül utolsónak készült el, átadására 1907. július 23-án került sor Budapesten az Üllői út 86. szám alatt.

A menhelyek, így a budapesti menhely tevékenysége, hatásköre nem közigazgatási, hanem megközelítés szempontjából kedvező regionális területekre terjedt ki. Így a budapesti menhely fogadta a Székesfőváros, a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye, Szolnok megye járszági falvainak, valamint Fejér megye bizonyos települései beutalt gyermekeit.

A budapesti gyermekmenhely úgy, mint az országos, a családi nevelés alapján működött. A kötelékébe tartozó gyermekek csak kivételesen és átmenetileg tartózkodtak a menhely épületében. A felvett gyermekek közül a betegek a menhely kórházába kerültek, az egészséges gyermekeket a menhely döntően vidéken, megbízható idegen gondviselőknél – úgynevezett nevelőszülőknél –, elsősorban gazdáknál, iparosoknál helyezte el. Az ellenőrzés megkönnyítése érdekében egy-egy községben több gyermeket helyeztek el, ezeket a községeket, ahová nagyobb számú gyermek került „telepeknek” nevezték. Telep céljára a menhely olyan községeket választott ki, melyek levegője egészséges, ivóvizük jó, és megfelelő vasúti közlekedése volt Budapesttel. Csak kivételes tehetségű és kitűnően tanuló gyermekek és csak akkor, ha a költségvetés megengedte, kerülhettek, tanulmányaik folytatása céljából tanintézetekbe. A testi, vagy szellemi fogyatékoságban szenvedő gyermekek is csak a lehetőség szerint kerülhettek gyógypedagógiai intézetekbe.

A menhelynek, mint napjainkban a Fővárosi TEGYESZ-nek, az volt a törekvése, hogy azok a gyermekek, akik árvaságra jutottak, vagy akiket hozzátartozói végleg elhagytak, azok a nevelőszülei családjában családtaggá váljanak. Olykor megtörtént, hogy a nevelőszülők örökbe fogadták a hozzájuk elhelyezett gyermeket.

1923-ban a Népjóléti Minisztérium a családvédelem és a családi összetartozás előmozdítása érdekében lehetővé tette, hogy az anyagi okból állami gondozásba utalt gyermekek közül azok, akiket hozzátartozóik keresésképtelensége miatt vettek fel a menhely kötelékébe meghagyhatók saját szülei, nagyszülei, közeli rokonaik gondozásában. Ebben a rendszerben a menhelyi felvétel csak formai volt, és „szegénysegélyezéssé” röviden gyermeksegélyezéssé alakult át.

A vér szerinti hozzátartozók a gyermekért gondozási díjat kaptak. A szegény családok, a beteg, munkanélküli szülők, a szegény özvegy anyák, a leányanyák tömegesen kérték gyermekeiknek a menhely kötelékébe való „formális” felvételét, mert az új rendszerben nem kellett gyermekeiktől elválni. Azonban az állandóan emelkedő létszámmal fokozódó kiadásokat a menhelyek, így a budapesti menhely költségvetése nem fedezhette. Ezért 1928-ban korlátozni, 1929-ben túlnyomó részben megszüntetni és 1931-ben végleg megszüntetni kellett a saját hozzátartozóknál való elhelyezést.

A menhely a nevelőszülőknél a náluk elhelyezett gyermekekért gondozási díjat fizetett.

Bár a belügyminiszter a gondozási díjat többször felemelte, ezek a gyermekek életkorától függően igen alacsonyak voltak. Ezek a gondozási díjak az 1942. évben kiadott 367.630/0942. BM rendelkezés szerint a következők:

A gyermek életkora	Gondozási díj összege (pengőben)
0-2 éves korig	19
2-7 éves korig	15
7-12 éves korig	14
12-15 éves korig	11

Összehasonlításként lássuk az idevonatkozó II. világháború utáni adatokat, pl. 1959-ben:

A gyermek életkora	Gondozási díj összege (forintban)
0-3 éves korig	200
3-6 éves korig	200
6-10 éves korig	160
10-14 éves korig	120
14-18 éves korig	80

Az összehasonlításból kitűnik, hogy szinte azonos volt a nevelőszülői tevékenység anyagi elismerése a két vizsgált időben, s még évtizedekig kellett várni e téren az értékítélet megváltozására.

A gondozási díjat a menhely igazgató főorvosa különleges okból másfélszeresre emelhetette. A pénzbeli juttatáson felül a gyermekek kétszer, ősszel és tavasszal téli és nyári ruházatot, éspedig alsó és felsőruhát, télikabátot és cipőt kaptak. A csecsemőket a menhely csecsemőkelengyével látta el.

A menhelybe való felvétel módját és a kiadás-, elbocsátás rendjét a 2000/1929. sz. népjóléti és munkaügyi minisztériumi rendelet szabályozta. A rendelet kimondta, hogy az állami gyermekmenhelybe való felvételre igénye van annak a gyermeknek, aki a 15. évet még nem haladta meg, és akit a hatóság anyagi, vagy erkölcsi okból elhagyottnak nyilvánított. Az elhagyottá nyilvánítási eljárás a gyámhatóságoknak, tehát első fokon az árvaszéknek a hatáskörébe tartozott. Egyedül Budapest székesfőváros árvaszékének volt meg az a joga, hogy az anyagi elhagyottá nyilvánítással a kerületi előljáráásokat is megbízhatta, az erkölcsi elhagyottság címén való elhagyottsági eljárást azonban magának fenttartotta. Ismert volt az ideiglenes felvétel és beutalás rendszere is. A menhely köteles volt felvenni azt a gyermeket, akinek létérdekét közvetlen veszély elhárítása céljából a járási főszolgabíró, a polgármester, Budapesten a kerületi előljáró, a rendőrség vagy a bíróság a menhelyet megkereste. A menhely maga is felvehette azt a gyermeket, akinek felvételére anyagi, vagy erkölcsi megmentése érdekében sürgős szükség van. Ez utóbbi rendelkezés lehetővé tette azt, hogy a menhely bármely időpontban, tehát amikor a korábban említett hatósági szervek hivatalos órái megszűnnek, vagy éjnek idején is befogadhassa a fedél nélkül maradt és halaszthatatlan védelemre szoruló gyermeket.

A menhelyből való kiadási (elbocsátási) eljárás az oda való beutalási eljárással hasonló módon történt.

A 2000/1925. sz. rendeletnek igen fontos és helyes újítása volt, hogy az árvaszék javaslatára a miniszter a menhelybe felvett gyermek gondozási idejét 18. évének betöltéséig kivételesen meghosszabbíthatta, ha ez akár a gyermek testi, vagy szellemi fogyatékosága miatt, akár a gyermek érdekében más fontos ok miatt kívánatos volt. A más fontos ok a kiváló tehetségű és szorgalmasan tanuló középiskolás és szakiskolás gyermekekre vonatkozott, lehetővé téve számukra, hogy középfokú tanulmányaikat befejezhessék. A budapesti Állami Menhely működésének vázlatos felelevenítése során meg kell emlékezni arról, hogy a II. világháború során, amikor az ország egy része már hadműveleti területté vált, de még Budapestet nem érte el, a budapesti menhely elsődlegesen a légitámadások elkerülése érdekében a kezelésében lévő balatoni objektumba települt ki, mint utólag kiderült a harcok súlyosságát tekintve a legexponáltabb vidékre. A jelentős károk mellett pótolhatatlan veszteség érte ekkor a menhely irattárát, hiszen még az el nem pusztult iratok jelentős része is hiányosan és ömlesztett állapotban, jóval a háború befejezése után került

vissza. Az iktató, a mutató könyvek jelentős megsemmisülése, az addig mintegy 200 000 gondviselt nyilvántartását tette bizonytalanná. Megmutatkozott ez számos alkalommal, de különösen 1953-ban a személyi igazolvány bevezetésekor, amikor a korabeli munkatársak elmondása szerint több száz volt állami gondozottnak a GYIVI nem tudott előéletükről, származásukról hiteles felvilágosítást vagy igazolást adni.

Az országban a Dunántúlon is befejeződött a háború, így a budapesti menhely is visszatelepült székhelyére az Üllői út 86. szám alá, ahol már új névvel: „Gyermekvédő Intézetként” kezdte el, illetve folytatta működését, megőrizve korábbi szervezettségét, tehát ellátta Budapesten kívül Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye, és a korábban már említett régiók gyermekvédelmi feladatait. A gyermekek felvétele változatlanul a fokozatosan gyermekgyógyászati feladatokat ellátó intézetben történt. A beteg gyermekek a kórház részlegében maradtak, az egészséges gyermekek vizsgálatukat követően az intézet ügynevezett transzport osztályára kerültek, ahonnan fokozatosan történt tartós elhelyezésük zömmel nevelőszülőkhöz.

1950-től átszerveződött a korábbi gyermekvédelmi rendszer, így a korábbi menhelyi struktúra is. A tanácsokról szóló törvény megszüntette az árvaszékeket, jogvítás ügyekben gyakorolt hatáskörüket a végrehajtó bizottságokra ruházta. A gyakorlatban ez azt eredményezte, hogy mind a hatósági, mind az intézményes gyermekvédelem a tanácsok irányítása alá került.

Mind a 8, így a budapesti Gyermekmenhely is kórházi szervezettségű intézmény volt, így ezek transzport részlegeiből „Átmeneti Otthon” néven alakultak ki a menhelyek jogutódjai, későbbi nevükön a GYIVI-k. Az átmeneti otthonok a megyei tanácsok, így a budapesti átmeneti otthon a Pest megyei Tanács felügyelete, irányítása és költségvetésébe került. Önálló költségvetése nem volt, a tanács heti, illetve eseti ellátmánnyal fedezte működését, dolgozói is a megyei tanács szakigazgatásának állományába tartoztak, bérüket is onnan folyósították. A nagyarányú beutalások eredményeként az Üllői út 86. szám alatt működő átmeneti otthon ügynevezett otthon részlege fogadóképtelenné vált, ezért a részleg a Budapest I. ker. Donát utcába költözött, s csak ezt követően az 1950-es évek legelején került jelenlegi helyére, a Budapest VIII. ker. Alföldi u. 9-11. szám alá. A felvételi iroda s az adminisztráció azonban változatlanul az Üllői út 86. szám alatt működött, teljesen elkülönülve és önálló igazgató vezetése alatt.

Az Alföldi utcai objektum a háború előtt és azt követően szegényház, illetve szociális otthon volt, gyermekek megfelelő elhelyezésére alig alkalmas állapotban. Hatalmas betonlábazatú termei otthonos körülményeket semmiképp nem biztosíthattak a gyermekeknek. Az otthon még csak elfogadható konyhával sem rendelkezett, a főzést egy 3 üstből álló ún. „lacikonyha” biztosította.

A rossz tárgyi feltételek mellett egyéb körülmények is nehezítették a pest megyei Átmeneti Otthon helyzetét. A 2/1952. sz. BM valamint a 7/1952. IM sz. rendeletek lehetővé tették, hogy a javítónevelésre utalt fiatalkorúakat és az utcán őrizetbe vett csavargó fiatalkorúakat az átmeneti otthonokba kellett szállítani, s további intézkedésekig ott kellett róluk gondoskodni.

Előremutatónak kell értékelni e két rendeletet, melyek, ha részben is, de először terjesztették ki a gondoskodás körét a gyermekek 18. életévéig. A két rendeletet követően azonban súlyos helyzet alakult ki az átmeneti otthonban. A fiatalkorú csavargó, bűnelkövető fiúk és lányok összekerültek az egyéb okok miatt állami gondozásba került gyermekekkel. Nagy nehézség után sikerült a vezetésnek ezen fiatalok számára külön ifjúsági részleget létrehozni, egyet a fiúk és egyet a lányok részére a Kozma, illetve a Madarász utcában.

Bár a gondok jelentős része a gyermekotthoni férőhelyek hiányából adódott, 1952-ben láthatóvá vált, hogy az Átmeneti Otthont fenntartó Pest megyei Tanács nem képes a két közigazgatási egység (Főváros és Pest megye) gyermekvédelmi feladatait ellátni. 1952 őszén az amúgy is szűkös személyi létszámot 8 fővel, az adminisztratív létszámot 75%-kal csökkentette. Indokolt volt tehát, hogy 1953. január 1-jével a Pest megyei Tanács és a Fővárosi Tanács megegyezése után az utóbbi átvette a megyétől az Átmeneti Otthont, megőrizve annak korábbi regionális feladatait. Az intézmény neve 1953. január 1-jével Fővárosi Gyermekotthon lett. A Fővárosi Tanács a korábban elbocsátott dolgozókat azonnal reaktiválta, és hozzákezdett az Alföldi utcai objektum korszerűsítéséhez. Megvette a korábban a szakszervezet tulajdonában levő Alföldi utca 13. szám alatti ingatlant, s ezzel lehetővé tette a már teljesen kórházasított, de még mindig az Üllői út 86. szám alatt működő a gyermekotthon adminisztratív részlegének elhelyezését. Megkezdődött az Alföldi utca 9-13. épülettömb szinte napjainkig tartó korszerűsítése, felújítása. Ennek említésre méltó állomásai: 1955-56-ban felépült a modern konyha, a gyermekek és a dolgozók részére az ebédlő, majd a mosókonyha, kialakultak az ügyfélfogadásra alkalmas irodahelységek, a bejáratú porta, megoldódott az egészségügyi részleg megfelelő elhelyezése, s végezetül 1992-ben, 1994-ben két épületrészre húzott emeletráépítés lehetővé tette a napról-napra növekedő igazgatási és adminisztratív egységek kielégítőnek mondható elhelyezését.

Új korszak kezdődött a „házasságról, a családról és a gyámságról” címet viselő többszöri módosítással, de még mind a mai napig hatályban lévő 1952. évi IV. törvénnyel. Ez a törvény és a hozzákapcsolódó rendeletek már egy korszerű gyermekvédelmi munka igényét és körvonalát fogalmazták meg, s új feladatokat róttak mind a hatóságokra, mind a gyermekvédelmi intézményekre, elsősorban a Gyermekvédő Otthonokra. Az állami védelem korhatárát a törvény a gyermekek 18. életévének betöltéséig terjesztette ki, s ugyancsak törvényileg szabályozta az intézeti gyámság jogintézményét. Eltörölte az „elhagyottság” rendszerét (csak az elnevezést), s az állami gondozásba vételi okok sorába beiktatta az egészségi okot is. Fogycikkossága volt a törvénynek, hogy valamennyi okból (anyagi, erkölcsi, egészségügyi) állami gondozásba kerülésnél az okok kialakulásában vétlen szülők szülői felügyeleti jogát szüneteltette.

Sok bírálat érte, és még napjainkban is tart a vita az intézeti gyámság intézményéről. Ennek elemzése egy külön dolgotra tartozna. Tény az, hogy az intézeti gyámságból adódó feladatnak, elsősorban a gyámoltak vagyoni érdekvédelmének, a fővárosi gyermekotthon a szakellátottság hiánya miatt maradéktalanul nem tudott megfelelni, ahogy a többi sem. Ezt felismerve a jogalkotás az 50/1954. MT sz. rendelet 3. §./2/ bekezdésével úgy rendelkezett, hogy az intézeti gyámság alá került gyermek vagyonának kezelésére a gyámhatóság köteles eseti gondnokot kirendelni. 1974-ben az 1/1974. OM sz. rendelet az intézeti gyám vagyonkezelési kötelezettsége alóli felmentését már csak lehetővé tesz, tehát a korábbi kogens rendelkezés hatályát veszítette.

1954-ben a legfelsőbb szinten is történt előrelépés: 211/0954. MT határozat szabályozta a gyermekvédelem egyes szervezeti kérdéseit. A hatósági és intézményes gyermekvédelem igazgatását és felügyeletét az oktatási miniszter feladatává tette. Kimondta továbbá, hogy valamennyi megyének. Pest megye kivételével, külön gyermekvédelmi otthont kell felállítania, és ezeket 3 éven aluli gyermekek befogadására is alkalmassá kell tennie. (Ez egyébként a fővárosban a mai napig nem történt meg.) A továbbiakban a határozat úgy rendelkezett, hogy az 1955/56-os tanévtől kezdődően az Oktatási Minisztérium felügyelete alá tartozó gyermekotthonok férőhelyeit 80%-ban állami gondozásba vett gyermekekkel kell betelepíteni.

Sajnos a határozat végrehajtása csak vontatottan indult meg. Lassú volt a megyei gyermekvédő otthonok kialakítása, s akadozva indult meg a fővárosi gyermekotthonok beindítása is. Az állami gondozott gyermekek tartós, gyermekotthonokban való elhelyezését kezdetben az Oktatási Minisztérium bonyolította, majd a fővárosi gyermekotthonok és a fővárosi Gyermekvédő Otthon felügyeletét ellátó Fővárosi Tanács Oktatási Osztálya végezte. A gyakorlatban, mivel akkoriban személyiségvizsgálat nem létezett, ez úgy történt, hogy az oktatási osztály egy munkatársa, valamint a befogadó gyermekotthon igazgatója, ránézéssel alapon, mintegy rámutatva egy-egy gyermekre döntöttek a befogadásról, azaz arról, hogy a gyermek melyik otthonba kerüljön.

A gyermekotthonok iskolai, tehát osztályokhoz és ezen belül osztálylétszámhoz kötődő intézmények voltak. Ez a körülmény nem csak a gyermek fejlődését zavarta, az adott gyermekotthon gazdaságos működését akadályozta, de a Gyermekvédő Otthon elhelyezési gondjait is nehezítette. Az egyre növekvő állami gondozásba vételek, a gyermekotthonok fogadóképtelensége szinte tarthatatlan helyzetet teremtettek az Alföldi utcai objektumban. A fővárosi vezetésnek tehát lépnie kellett. Új gyermekvédő otthon építése, jóllehet ez több ötéves tervezésnél számításban volt, csak terv és óhaj maradt. Tűzoltó munkára volt csak lehetőség, az Alföldi utca tehermentesítése érdekében.

1961-ben a Budapest III. ker. Szel utca 11. szám alatti épületbe került a felvételi iroda, és ugyanez az épület biztosította a leányok és kis létszámú óvodás gyermekek ügynevezett átmeneti gondviselését. A fővárosi vezetés döntése során 1961-1972 között az Alföldi utca ügynevezett átmeneti otthon részlegének segítése és kiegészítése céljából a Lóránt utcai, a Cinege úti, a Villám utcai, a Mező I. úti, a Szlávy utcai és a Diószegi utcai otthonokat is a Gyermekvédő Otthon átmeneti otthoni feladataival bízta meg az Oktatási Osztály.

Az 1950-es évek végén megalakult főtí Gyermekváros a fővárosi gyermekvédelem számára előnyt nem jelentett. A gyermekváros megalakulását követően országos benépesítésű intézmény volt, és a minisztérium irányítását és felügyeletét élvezte. A gyermekváros gondviselői ugyanakkor a fővárosi Gyermekvédő Otthon létszámába és intézeti gyámsága alá tartoztak, növelve annak nyilvántartási, intézeti gyámi és adminisztratív feladatait.

1964-től lényeges változások következtek be a fővárosi Gyermekvédő Otthonban is:

Megváltozott az intézmény neve, Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetre (GYIVI), a köztudatban, a szakmán kívül még napjainkban is így nevezik. Ugyancsak 1964-re esett, hogy utolsónak megalakult a Pest Megyei GYIVI is, de a 0-3 éves gyermekek a megyei csecsemőotthoni hálózat hiányában, változatlanul a Fővárosi GYIVI létszámában maradtak, s ugyancsak a Fővárosi GYIVI fogadta a megyéből beutalásra került 0-3 éves korú gyermekeket is. A Pest megyei GYIVI megalakulásával lényegesen csökkent a budapesti GYIVI kötelékébe tartozó gyermekek száma. Kivált a budapesti GYIVI kötelékéből a főtí Gyermekváros, s a megyei GYIVI létszámába kerültek a megye területén nevelőszülőknél élő gyermekek. A Fővárosi GYIVI létszámába tartozó gyermekek száma 2000 fővel csökkent. Szükség is volt erre a létszámcsökkenésre, hiszen a Fővárosi GYIVI létszámába 1963 végén már 9459 gyermek tartozott. Visszaemlékezve a Főváros és Pest megye együttműködésére elmondható, hogy az nemigen volt harmonikus. Az adott időben Pest megye 6 városa, 9 járása és az ideiglenes hatályú beutalással feljogosított közel másfélszáz községe, szemben a főváros gyámhatóságaival, minden korlátozás nélkül utalták be a gyermekeket a Fővárosi GYIVI-be.

A Pest megyei GYIVI megalakulása, valamint a Fővárosi GYIVI átmeneti otthonának enyhítésére tett intézkedések némiképp enyhítették ugyan az Alföldi utca gondjait, de számottevő előrelépést nem hoztak.

Ilyen körülmények közepette érte a fővárosi gyermekvédelmet, ezen belül a Fővárosi GYIVI-t a KNEB 1964-es, majd 1967. évi vizsgálata. E vizsgálatok rámutattak mind a fővárosi gyermekvédelem, mind a Fővárosi GYIVI szervezeti, szerkezeti, anyagi és technikai hiányosságaira. A vizsgálatot követően a Fővárosi Tanácsülés jelentős határozatokat hozott. Többek között kimondta, hogy a GYIVI-be befogadott gyermekeket személyiségállapotuknak, mentális és neveltségi szintjüknek megfelelő, a főváros által fenntartott, differenciált otthonokban kell elhelyezni. A zártság és az elhelyezési gondok enyhítésére a főváros megszüntette az otthonok belső iskoláinak zömét, ezáltal a férőhely lehetőségei bővültek.

A határozat a GYIVI-t is érintette. A GYIVI szervezeti egysége kibővült egy pszichológusokból álló új csoporttal, az ún. Vizsgáló és Elhelyezési Csoporttal. E csoport a gyermekek személyiségvizsgálatán túl ellátta a gyermekotthonokban élő iskolaköteles korú gyermekek iskolaérettségi vizsgálatát is.

A GYIVI szervezeti egységei a következők lettek: Nyilvántartási és Gyámsági, Vizsgáló és Elhelyezési, Nevelőszülői Felügyeleti, Átmeneti Otthoni és Gazdasági Csoportok.

A tanácsülés határozatát követően 860 férőhellyel bővült a fővárosi gyermekotthoni hálózat. Lehetővé vált a testvér gyermekek többségének együttes elhelyezése. A differenciálás eredményeként kialakultak az ún. normál, a neurotikus, a nehezen nevelhető, a túlkoros fiú és leány, valamint dolgozó fiatalok otthonai.

A Fővárosi GYIVI létszámába tartozó gyermekek 1971. évi elhelyezését az alábbi táblázat mutatja be:

Elhelyezési hely	Létszám
GYIVI átmeneti otthonaiban	380
Kórházban	23
Gyógypedagógiai otthonban	577
Gyógyintézetben	152
Csecsemőotthonban	1145
Gyermekotthonokban	3202
Diákotthonokban	90
Nevelőszülőknél	624
Saját szülőknél	252
Szakt munkásképző otthonokban	281
Ifjómunkás otthonokban	618
Egyéb intézetben	247
Összesen	7591

1970-ben a magyar gyermekvédelem egy régi adósságát törlesztette. Ismeretes, hogy 2/1952. BM sz. rendelet megszüntette a fiatalkorúak pártfogó felügyeletének hatósági rendszerét. A művelődésügyi miniszter a 131/1970. sz. utasításával újból bevezette a hivatásos pártfogó felügyelet rendszerét. Az utasítás kimondta, hogy a hivatásos pártfogók közvetlen irányítása, működési területük kijelölése, továbbképzésük Budapesten a Fővárosi GYIVI igazgatójának feladata. Ennek során a GYIVI szervezete egy új egységgel (csoporttal) bővült. A csoport tevékenysége évente kb. 1000-1300 fiatalkorúval való pedagógiai és nevelési foglalkozást jelentett 1997-ig, amikortól a pártfogó felügyelet ellátása és irányítása a fővárosi másodfokú gyámhivatal hatáskörébe került. 1974-ben módosult a Családjogi törvény. E módosítás a családok védelmét és a szülői felelősség megerősítését

célozta. A gondoskodási formák rendszerén belül meghagyta ugyan az állami gondozásba vételt, de új gondozási formákat vezetett be, mégpedig az intézeti elhelyezést és a rendszeres nevelési segélyezést. Az előzőnél a nem vétkes, de rászoruló szülők számára, azok szülői felügyeleti jogának korlátozása nélkül, lehetőséget teremtett gyermekük gyermekotthoni elhelyezésére, az utóbbinál pedig a gyermeket a családban hagyva pénzügyi juttatással segítette a szülőket. E két gondozási forma bevezetése ismét megnövelte és szélesebb körűvé tette a GYIVI feladatát, s tevékenysége szinte egységbe olvadt a hatósági gyermekvédelemmel.

A két új gondozási formában részesülő gyermekek száma kezdettől fogva óriási eltérést mutatott. Az intézeti elhelyezésben részesülő kiskorúak száma a gondozási forma bevezetésétől végig igen alacsony volt és nem érte el a 350-550 főt. A rendszeres nevelési segélyben részesülő gyermekek száma viszont dinamikusan nőtt. A gondozási forma bevezetésétől, tehát 1974-től 10 év alatt 1985-re már 5000-re, majd 1987-re pedig 7438-ra emelkedett.

1970-es években érezhetővé vált, hogy a GYIVI ellátandó feladatai kiszélesedtek. Ez, valamint a feladatok ellátása során beáramló hatalmas információs adat hasznosítása szükségessé vált. Ez a felismerés eredményezte, hogy a Fővárosi GYIVI-ben először létrejött egy kis létszámú, ún. Elemző- és Módszertani Csoport. A csoport feladata olyan felmérések, elemzések és vizsgálatok folytatása lett, melynek segítségével érthetőbbé és világosabbá váltak, valamint számszerűen is felderíthetőek lettek a veszélyeztetettség okai, körülményei, típusai és kísérő jelenségei. E csoportnak, mint önálló csoportnak nem volt hosszú az élete, mert ahogy a GYIVI más csoportjai a szakellátottság tekintetében megerősödtek, maguk is egyenként alkalmassá váltak az elemző és a tendenciákat feltáró tevékenységekre.

Az 1985-ös évhez fűződik, hogy a GYM-ben először kísérleti céllal elindult a családgondozás. A kísérleti tevékenység ennek szükségességét igazolta. Megalakult tehát új egységként az ún. Családgondozói Csoport. A csoport feladata, hogy tájékoztató, nevelő és felvilágosító tevékenységgel ébren tartsák a szülői felelősségérzetet, és a szülők és a gyermekek kapcsolattartásának kiépítésével elősegítsék, hogy a gyermekek mielőbb visszakerülhessenek szüleik otthonába. Közreműködik így a csoport a családok rendeződési folyamatában.

1986-ban módosult a már korábban 1974-ben is módosított Családjogi törvény. A törvény megszüntette a több mint 80 éven keresztül tartott állami gondozás elnevezést, és a szülői felügyelet jogkörébe tartozó egyes részjogosítványok meghagyásának mértékétől függően új elnevezéssel háromfokú bentlakásos elhelyezést vezetett be az állami gondoskodásban részesülő gyermekek számára. A törvény végrehajtási rendelete előírta a kötelekben szereplő gyermekek beutalási minőségének felülvizsgálatát. Ez azt eredményezte, hogy a Fővárosi GYIVI a gyámhatóságokkal együttműködve 3986 gyermek felülvizsgálatában vett részt. A felülvizsgálat másfél évig tartott, s csupán elenyésző létszámcsökkenéssel járt. 1988 év végén a GYIVI létszámába tartozó gyermekek közül 2875-en intézeti és 328-an állami nevelésbe, mint új elnevezésű gondozási formába kerültek. Az intézeti nevelt gyermekek szülei szülői felügyeleti jogának meghagyására csak elenyésző számban került sor. Az 1986-os törvényi módosítás kapcsán a végrehajtási rendelet (12/1987. MM) a GYIVI feladatköréből kivette, és kizárólag a gyámhatóságok hatáskörébe utalta a rendszeres nevelési segélyezéssel járó feladatok ellátását, így a kiutalt segélyek rendeltetésszerű felhasználásának ellenőrzését, valamint a segélyek folyósítását. Az imént említett feladatlevonás a GYIVI-ben munkaerő átcsoportosításra adott lehetőséget, többek között ez tette lehetővé, hogy a GYIVI szervezettségében létrejöhetett egy kis létszámú, ún.

Szakértői Csoport. A GYIVI e csoport tevékenységével a gyermekek családi körülményeit is feltárva hathatós segítséget nyújtott a gyámhatóságoknak, s részt vett az elsősorban az ideiglenes hatállyal beutalt gyermekek beutalási minősítésének és a gondozási forma meghatározásának megállapításában.

Hazánkban az 1986-os évhez fűződik a nevelőszülői tevékenységnek munkaviszonykénti elismerése. A 28/1986. MM sz. rendelet a hivatásos nevelőszülők működtetését 1986. szeptember 1-jétől tette lehetővé. Megemlítendő, hogy a Fővárosi GYIVI volt hazánkban az első, amely úttörő szerepet vállalt, és a felügyeleti hatóság engedélyével, a jogszabályt két évvel megelőzően, kísérletként lehetőséget kapott a hivatásos nevelőszülői foglalkozás beindítására. Ez az új gondviselési forma hamar népszerűvé vált. 1990-ben hazánkban az 5500 nevelőszülői családból 300 már hivatásos nevelőszülői család volt. A Fővárosi GYIVI például 1995-ben 134 gyermek gondviselését hivatásos nevelőszülőknél biztosította.

1986-ban a GYIVI egy ügyintézővel bevezette a „Volt állami gondozottak Tanácsadó Szolgálatát” abból a célból, hogy tanácsadással segítséget adjon a volt állami gondozottaknak mindennapos életükben felmerülő ügyes-bajos dolgaik megoldásához. E szolgálat rávilágított arra, hogy a volt állami gondozottak, némelyikük már családost, vagy leányanya, anyagilag és egészségileg súlyosan veszélyeztetett, elsődlegesen nem tanácsadásra, hanem munkavállalásuk előmozdítására, elsősorban lakhatásuk megoldására, döntően tehát létfenntartásuk biztosítására szorulnak. Ezt felismerve a GYIVI-ben 1989-től „Utcai Gondozó Szolgálat” néven új szervezeti egység kezdte meg működését. A szolgálat kezdeti tevékenysége az ún. „utca-lakók” felderítésén, életkörülményeikre vonatkozó adatgyűjtésen túl, azok hideg és meleg ételmezésére szorítkozhatott. A GYIVI I. sz. és II. sz. Átmeneti Otthonai az évtizedes gyakorlatot folytatva, egy-egy kritikus helyzetbe került fiataalt, pár napra fizikai és lelki állapotának stabilizálása céljából, most már a szolgálat kezdeményezésére is befogadott. Ezek az esetek azonban csak sürgették a probléma intézményes megoldását.

A GYIVI tehát fokozatosan, legelőször az I. sz. Átmeneti Otthonában, majd a kezelésébe került ingatlanokban, az alábbi, különböző szállást adó egységeket alakította ki.

1. Alföldi utca 9-13. sz. alatt négy család (apa, anya, + két gyermek) részére
2. Teleki tér 8-9/b szám alatt egy lakásban négy anya + gyerekek részére
3. Bartók B. út 86. szám alatt egy lakásban két egész család részére
4. Erzsébet királyné útja 6. szám alatt két egész család részére
5. Erzsébet királyné útja 6. szám alatt Férfi Szállás 25 fiatal felnőtt részére.

Az 1-4-ig felsorolt lakóhelyekben elhelyezettek tartózkodási ideje hat hónap, mely egyszer három hónapra meghosszabbítható.

Négy évig tartott az az állapot, amíg a szülői felügyeleti jogba tartozó egyes jogosítványok az intézeti nevelésbe vett gyermekek szüleit megillettek. A módosítás szerint szünetel a szülői felügyelet, ha a gyámhatóság a gyermeket intézeti nevelésbe veszi. 1990-be a GYIVI létszámában 2671 intézeti nevelt és 415 állami nevelt, tehát összesen 3086 gyermek állt intézeti gyámság alatt. Ekkorra a GYIVI intézeti gyámságból adódó feladatai maradéktalan ellátására a folyamatosan munkába álló jogi képesítésű szakembereivel alkalmassá vált. Ugyancsak, ha olykor nem is gördülékenyen, de stabilizálódott a GYIVI valamennyi egységének létszáma és személyi körülménye.

Megkezdődött a GYIVI valamennyi egységét érintő korszerűsítés. Az ügyintézői szobák új bútorzatot kaptak, megteremtődtek az ügyfélfogadás kulturált feltételei. Számítógépek rendszerbe állításával kialakult a korszerű nyilvántartási rendszer. Naprakész adatszolgáltatást biztosít a GYIVI létszámába tartozó gyermekekről, azok gondozási

formájáról, vagyoni helyzetéről (árvaellátásuk, családi pótlékuk stb.) az ügyekben eljárni illetékes gyámhatóságokról.

Az 1990-es évek derekára a Fővárosi GYIVI mind szervezeti, mind személyi és tárgyi adottságainál fogva az adott időben feladatkörébe utaltak megoldására alkalmassá vált. Így 1997 év őszétől kisebb szervezeti módosítással nevét „Budapest Főváros Önkormányzatának Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatára” elnevezésre változtatva zökkenőmentesen folytathatta, illetve kezdhette el az 1997. évi XXXI. törvénnyel hatáskörébe utalt új feladatok ellátását.

Írta: Gádoros Júlia

A MAGATARTÁSZAVAR KEZELÉSÉRŐL

Az egészségügy és a betegség világa mindig is az érdeklődés középpontjában volt. Még inkább így van ez az újabb és újabb kutatási eredmények, gyógyszerek felfedezése után a huszadik század második felében. Mindenki számára nyilvánvaló, hogy óriási eredményeket hozott a század, ugyanakkor sok esetben még élesebben merül fel az egészség és betegség igen bonyolult viszonya egymáshoz, és a korszerű módszerek gyakran egymással ellentétes vélemények keresztüzzébe kerülnek. A tömegtájékoztatás igyekszik az érdeklődés elébe menni, de a rohamos fejlődést nehéz követnie. A kutatók gyakran nincsenek abban a helyzetben, hogy a tömegtájékoztatást megfelelő információkkal lássák el.

Egyre több támadás éri újabban a pszichiátereket, beleértve a gyermekpszichiátereket különböző csoportok részéről. A gyermekpszichiáterekkel szemben leginkább az a vád, hogy feleslegesen gyógyszerelik -"legálisan drogozzák"- a hyperaktív, figyelemzavaros gyerekeket. A gyermekkori hiperaktivitás, figyelemzavar ugyanis véleményük szerint csak érzelmi zavar és nevelési probléma, és így a gyógyszer – „drog” – szedésével csak a pszichiáterek bélyegzik meg azokat a gyerekeket, akik nevelése nehézségekbe ütközik. A pszichiátereket támadó csoportok igyekeznek minden alkalmat megragadni, hogy „felvilágosítsák” a népeiséget ezekről a „büntettekről”.

Támadásaik, vádaskodásaik, érveik sajnos amellet szólnak, hogy tájékozatlanok a gyermekpszichiátria területén. A bizonyítékokon alapuló korszerű orvoslás eredményeit figyelmen kívül hagyják, és széles körben propagálnak ezekkel ellentétes, nem megalapozott nézeteket. Ezzel a pedagógusokat, szülőket, de elsőként magukat a rászoruló gyerekeket akadályozzák meg abban, hogy megfelelő segítséget kaphassanak.

MI IS A HIPERKINETIKUS ZAVAR?

Vannak olyan gyermekek, akiknél a szülő és a környezet már nagyon korán felfigyel arra, hogy viselkedésük eltér az átlagostól. Ők már egészen kicsi koruktól kezdve nyugtalanok, túlzottan mozgékonyak, nehezen kezelhetők. Legkésőbb az óvodában feltűnik, hogy figyelmüket nem tudják az életkor szerint elvártnaként összpontosítani. Az iskolában a pedagógus általában már az első hetekben felfigyel arra, hogy a gyerek egyfolytában izeg-mozog, figyelmetlen, indulatvezérelt, nem követi az óra menetét. Ez a fajta magatartási sajátosság megakadályozza a gyerekeket abban, hogy képességüknek megfelelően teljesítsenek, fejlődjenek. Ilyenkor felmerül a kérdés, hogy a gyermeknél esetleg valamilyen pszichológiai betegség áll fenn, és ennek megállapítása és kezelése céljából szakemberhez kellene fordulni.

A szakember a hiperkinetikus zavart (HKZ) a gyermek viselkedésének megfigyelésére alapozva, a szülő és a pedagógus véleményét, megfigyeléseit és a gyermek kórtörténetét figyelembe véve tudja megállapítani. A diagnózis tehát a viselkedésben megfigyelhető tüneteken alapszik. A diagnózis felállításához nincs szükség laboratóriumi vizsgálatokra.

A HKZ tünetei három csoportba sorolhatók, melyek a túl-mozgékonyság, a figyelemzavar és az impulzivitás (indulatvezéreltség) jelenségeire utalnak.

A figyelem hiánya, a koncentrációs nehézség, dekoncentrálttság (hipoattentív szindróma) a következő tünetekben nyilvánul meg:

- nem figyel megfelelően a részletekre vagy gondatlan hibákat követ el az iskolai és egyéb munkában vagy más tevékenységben
- figyelmét nehéz tartósan lekötnie
- mintha nem hallaná, ha szólnak hozzá
- nem követi az utasításokat vagy nem fejezi be az iskolai és egyéb feladatokat
- nehézsége van a feladatok megszervezésében
- elkerüli vagy nem szereti, ellenáll az olyan feladatoknak, melyek tartós értelmi erőfeszítést igényelnek
- gyakran elveszíti a feladatokhoz vagy tevékenységekhez szükséges dolgokat
- külső ingerek könnyen elvonják figyelmét
- feledékeny a napi tevékenységeiben.

A tartós motoros nyugtalanság (hiperkinezis) tünetei a következők:

- ülés közben babrál, fészkelődik, himbálózik
- nem tud hosszan ülve maradni, amikor kellene
- állandóan rohan, ugrál, mászkál, amikor nem helyénvaló
- nehézségei vannak az önálló nyugodt játéktevékenységben vagy az abban való részvételben
- folyton mozgásban van, mintha felhúzták volna
- túl sokat beszél, túl hangos.

Végül az **impulzivitás, szertelenség** tünetei a következők.

- a kérdések végét meg sem várva már válaszol
- nehezebbre esik kivárni a sorát
- gyakran félbeszakít másokat beszélgetés vagy játék közben.

A diagnózis felállításához tehát két alapvető tünet, a figyelemzavar és a túlmozgékonyosság szükséges. A diagnózis feltétele ugyanakkor az is, hogy e fenti tünetek több helyzetben is észlelhetők legyenek. Lényeges, hogy a tünetek intenzitása a gyermek életkorához mért szintet jelentősen meghaladja, és hogy kifejezett alkalmazkodási nehézségeket is okozzon. Az impulzivitás, a szociális helyzetekben megmutatkozó gátlástalanság, a figyelmetlenségből származó fokozott baleseti kockázat, a várakozásra való képtelenség, a gyors és meggondolatlan döntések a zavar társuló tünetei lehetnek, melyek önmagukban a diagnózis felállításához nem elegendők.

A zavar feltehetően több tényezőre vezethető vissza. Egyesek a figyelmi funkciók gyengeségét, mások a hiperkinézist, újabban leginkább a genetikusan erőteljesen meghatározott temperamentumbeli sajátosságokat hangsúlyozzák. Régebbi elképzelések a hiperkinetikus gyermekeknél a terhesség alatt vagy a szülés körüli időszakban bekövetkezett minimális agyi sérülést feltételeztek, ezért a betegség korábban **MCD** (minimális cerebrális diszfunkció) vagy **POS** (psychoorganikus szindróma) néven került a köztudatba. Ma ezeket az elnevezéseket kerüljük, mivel háttérükben meghúzódó feltételezések nem igazolódtak.

A legújabb agyi képalkotó eljárásokkal a kutatók a hiperkinetikus gyermekeknél jellegzetes anatómiai és működésbeli elváltozásokat vélnek felfedezni, de ezek a módszerek a mindennapi klinikai gyakorlatba még nem váltak rutinná. Pszichológiai tesztek ugyancsak segítenek a diagnózis felállításában, de a vizsgálati helyzetben kapott negatív eredmény nem zárja ki azt, hogy a gyermeknél ez a probléma az iskolai közösségben, teljesítményt követelő helyzetekben ne állna fenn.

A HIPERKINETIKUS ZAVAR KEZELÉSE

A hiperkinetikus zavar kezelése összetett feladat, mely csak a gyermekkel foglalkozó szakemberek és a szülők együttműködésével hozhat eredményt.

Enyhébb esetekben elegendő a szülő és a pedagógus felkészítése a gyermek sajátosságaihoz illeszkedő nevelési módszerekre (szülő és tanár tréning, családi videó tréning), illetve viselkedésmódosító és szociális készségtréning a gyermekek számára. A hiperkinetikus gyermekek jelentős része egyéb pszichés és tanulási nehézségekkel is küszködik, így a terápia megtervezésénél ezeket is figyelembe kell vennünk. Leggyakoribb nehézség az, hogy gyakran az iskolai készségek zavara is fennáll, így a specifikus olvasási, írási, helyesírási nehézségeket is kezelni kell megfelelő pedagógiai-gyógypedagógiai módszerekkel.

Súlyosabb esetekben az immár több évtizede bevezetett és alkalmazott pszichostimulánsokkal történő kezelés választandó. Közülük a methyphenidat (Ritalin) tűnik a legbiztonságosabb szernek: a kezelésre a hiperkinetikus gyermekek több mint 70 %-a jól reagál. A stimulánsra nem javuló esetekben más gyógyszerrel is lehet próbálkozni, elsősorban az úgynevezett antidepresszívumokkal.

A pszichostimuláns kezelés hatására a hiperaktivitás csökken, a figyelem javul, az impulzivitás alábbhagy, az iskolai teljesítmény kiegyensúlyozottabbá válik és gyakran a társkapcsolatokban is jelentős javulás észlelhető. A gyógyszeres kezelés hatása egyértelműen bizonyított, és több mint negyven éve a gyermekek kezelésében jól bevált módszer.

A gyógyszert megfelelően képzett szakember állítja be, a szülő és a pedagógus együttes segítségével mellett. Gyakran javasoljuk a nyári szünetben a gyógyszeres kezelés leállítását, gyógyszeres szünet beiktatását annak érdekében, hogy megfigyelhessük a gyermek viselkedésében beállt spontán javulást is.

A gyógyszeradag beállításánál és a terápia folytatásánál kiemelt figyelmet kell fordítanunk a gyermek, a szülő és a pedagógus együttműködésének megnyerésére. A gyermeket és környezetét is meggyőzzük arról, hogy bár a gyermek gyógyszert szed, ne érezze, és ne éreztesse vele, hogy beteg. A gyógyszer a hiperkinetikus szindróma tüneteit csökkenti, így a gyermeknek lehetősége lesz arra, hogy képességeinek megfelelő teljesítményt nyújthasson az iskolában, társas kapcsolatai kialakítását zavaró tünetei ne akadályozzák. Mindennek az a gyermek számára legfontosabb következménye, hogy a korábbiakkal ellentétben iskolai életében, társas kapcsolataiban eredményesebben képes működni, sikerei vannak, és a gyermek pozitívan éli át magát. Mindenki számára követhető, hogy egy sikereket átélő gyerek az iskolai éveket egészen más személyiséggel zárja, mint az a gyerek, akit állandóan kudarcok érnek, és magatartása miatt állandó intéseket, büntetéseket szenved el. Az utóbbi gyereksoport az, aki igazán veszélyeztetett a deviáns irányú személyiségfejlődést illetően, aki én-gyenge, kudarcorientált személyiséggel könnyen alkohol, vagy drog áldozata lesz.

A gyógyszerbeállítást és a terápiás adag elérését követően a dózis növelésére nincs szükség, hiszen hozzászokás nem alakul ki a gyermekeknél. A serdülőkorra többnyire a tünetek javuló tendenciát mutatnak, a probléma teljesen megszűnhet, illetve megfelelő kompenzációs mechanizmusok alakulnak ki. A utóbbi években egyre gyakrabban szó esik a HKZ felnőttkori formájáról és ennek kezeléséről is.

A hiperkinetikus zavar azon gyermekkori pszichiátriai problémák közé tartozik, melynek okát és kezelési módjait évtizedek óta szigorúan ellenőrzött kutatások vizsgálják. A

gyógyszeres kezelés eredményét, esetleges káros hatását hosszú távon, az úgynevezett követéses vizsgálatok kutatják, és ezek eredményei az utóbbi években már megjelentek a szakirodalomban. Egyértelműnek mondható, hogy a kezelésben részesült gyermekeknél a tartós gyógyszerelésnek negatív hatásai nem mutatkoznak, sőt ezek a gyerekek a későbbi kábítószer-függőség szempontjából védettebbnek bizonyulnak, mint a kezeletlen gyermekek.

A hiperkinetikus gyermekek diagnosztizálása és kezelése tehát a szakemberek számára meglehetősen jól kidolgozott és kevésbé vitatott kérdés. Ezt jelzi az is, hogy az utóbbi években megjelent külföldi és hazai pszichiátriai és gyermekpszichiátriai egyetemi tankönyvek és szakmai fórumok ennek a problémának tárgyalásakor nem tartalmazznak érdemi nézet-különbségeket.

A Pszichiátriai Szakmai Kollégium már 1996-ban állást foglalt a hiperkinetikus szindróma Pszichostimuláns kezeléséről:

„A methylphenidatum a gyermekpszichiátriában a hiperkinetikus zavar (BNO 10 F90.0-F90.9, a DSM IV szerint ADHD) kezelésében immár 40 éve alkalmazott, a gyermekek körében legbehatóbban tanulmányozott pszichofarmakon. A hiperkinetikus szindróma pszichostimuláns kezelését a szakmai kollégium messzemenően támogatja. ...

A Csecsemő- és Gyermekgyógyászati Szakmai Kollégium ez év májusában foglalkozott a témával és a következő állásfoglalást hozta:

„A Ritalin /Methylphenidate/ biztonságosan alkalmazható a hiperkinetikus szindrómában. Mellékhatásként öngyilkosságra és gyilkossági készletésre számítani nem lehet. A mellékhatások viszonylagos gyakorisága és dózis-függősége miatt a gyógyszer alkalmazása gyermekpszichiáter ellenőrzése mellett történjen.”

Bár a különböző szakmai fórumok állásfoglalása teljesen egyértelmű, mégis – miként bevezetőnkben említettük –, ez az a terület, melyet egyes szekták, különböző csoportosulások elsősorban a médián és a közvélemény befolyásolásának egyéb formáin keresztül évek óta erőteljesen támadnak. Ez a támadási hullám az utóbbi időben Magyarországot is elérte. A sajtó, rádió és televízió csatornáin történő megszólalások és nyilvános demonstrációk mellett, a Scientológiai Egyház által alapított Állampolgári Bizottság az Emberi Jogokért Egyesület közvetlenül is fordult az iskolákhoz és nevelési tanácsadókhoz olyan információs anyagokkal, melyek a fent vázolt és tudományosan megalapozott véleményekkel és gyakorlattal szemben teljes mértékig ellentétes, támadó állításokat és vádakot tartalmaznak. Miközben örömmel üdvözljük, hogy a gyermekek mentális egészségének kérdése a közvélemény érdeklődését felkelti, és egy-egy, a médiát erőteljesen foglalkoztató hír kapcsán a viták középpontjába állítja, aggódunk amiatt, hogy a szülők, és a pedagógusok a téves információk hatása alatt sajnos az éppen leginkább rászoruló gyermekeknek nem tudják majd a megfelelő segítséget biztosítani.

A gyermek segítségre szorul, kezelést igényel, és mindezt a felnőtt társadalomtól kell megkapnia. A szülők viselnek felelősséget a gyermekek egészségéért, ugyanakkor a pedagógusok szerepe sem elhanyagolható. A szülőknek természetesen mérlegelési jogköre van, de ezt a jogát csak megfelelő információk birtokában tudják felelősséggel gyakorolni. Mindig voltak sarlatánok, dilettánsok, akik szavakkal bűvészkedve igyekeztek az emberek közelébe jutni. „A gyerekek védelmezői” szerepkör rendkívül látványos, nagy érzelmet, indulatokat mozgat, könnyű, biztos út a felnőtt világhoz. Az áltudományos köpeny jól álcázza a rejtett manipulatív szándékot. Valamennyi „téveszmét” hirdető szekta önmaga nevezi ki szakértőit, önmaga gyakorolja a saját kontrollját, sem szakmai-szervezeti, sem tudományos kontrollt nem tud felmutatni.

A mai információs áradatban a megbízható tudományos anyag és az áltudományos nézetek egyaránt megjelenhetnek.

Tájékoztatásul ajánljuk az alábbi magyarul is hozzáférhető ismeretterjesztő és szakmai irodalmat.

Szülőknek, pedagógusoknak

Wender, P.H: A hiperaktív gyermek, serdülő és felnőtt. Medicina Budapest, 1993
Selikowitz, M: Diszlexia és egyéb tanulási nehézségek. Medicina, 1996.

László, Zs: Az örökmozgó gyerek FI-MO-TA, Kistarcsa, 1997.

Neuhaus, C: Hiper- és hipoaktivitás, figyelemzavar Kairosz Kiadó 1999.

Szakirodalom

Miller, Castellanos: A figyelemzavar-/hiperaktivitás szindróma.

Gyermekgyógyászati Továbbképző Szemle 5. évfolyam, 2. szám 2000.

Taylor, E. et al. A hiperkinetikus zavar kezelésének irányelvei

Pediáter IX/2 2000. (European Child and Adolescent Psychiatry 7 (1998) megjelent cikk alapján)

Herczeg I.: Hyperkinetikus szindróma, a nevelhetetlen gyermek. LAM 1996. 6(7-8).

Vetró Á., Parry-Jones, W: Gyermek- és ifjúságpszichiátria. SZA-OTE, Szeged, 1996.

Füredi J. (ed): A pszichiátria magyar kézikönyve Medicina, 1998.

Tringer, L: A pszichiátria tankönyve. Semmelweis Kiadó, Budapest, 1999.

Fordította: Herczog Mária

AZ EURÓPA TANÁCS MINISZTERI BIZOTTSÁGÁNAK AJÁNLÁSA A TAGORSZÁGOK SZÁMÁRA A ROMA GYEREKEK OKTATÁSÁRÓL EURÓPÁBAN

A fenti ajánlást 2000. február 3-án fogadták el, a 696. miniszteri helyettesek értekezletén, száma: 2000 (4).

Az Európa Tanács (ET) célja a tagországok közötti nagyobb fokú egység megteremtése és hogy ez az egység különösen a képzés, oktatás terén elérhető legyen.

Felismerve, hogy nagy szükség van a roma népesség jövőbeni képzési, oktatási stratégiáinak új alapjaira Európában, különös tekintettel a nagy számú analfabétára, funkcionális analfabétára, az iskolát abbahagyókra, az általános iskolát időben befejezőkre és az alacsony arányú iskolai részvételre körükben.

Figyelembe kell venni, hogy a roma népesség problémái az iskoláztatás területén nagyrészt a korábbi oktatáspolitikából fakadnak, amely vagy az asszimilációhoz vagy a szegregációhoz vezetett az iskolákban, azon az alapon, hogy „szociálisan vagy kulturálisan fogyatékosok”.

Tudomásul kell venni, hogy a romák/cigányok hátrányos helyzetén az európai társadalmakban nem lehet változtatni, ha az oktatás területén az esélyegyenlőség nem garantált az érintett gyermekek számára.

A roma gyerekek oktatása minden ország politikájában prioritás kell, hogy legyen.

Azoknak a programoknak a tervezésekor, amelyek a roma gyerekek oktatását célozzák, szem előtt kell tartani, hogy olyan komplex tervet kell kidolgozni, amelyek figyelembe veszik azt a tényt, hogy az oktatásnak a roma gyerekek esetében szoros kapcsolata van egy sor más faktorial és előfeltétellel, így a gazdasági, társadalmi, és kulturális szempontokkal csakúgy, mint a rasszizmus és a diszkrimináció elleni harccal.

Figyelembe kell venni, hogy a roma gyerekek oktatásának érdekében történő erőfeszítéseket a felnőttoktatás és továbbképzés különféle formáinak erősítésével kell támogatni.

Tekintetbe véve, hogy a roma gyerekek oktatása érdekében elkészült egy írásos anyag az EU tagországok számára is. (Felhívás az Oktatási Miniszterek és a Tanács találkozása alkalmával a cigány és utazó gyerekek Iskolát Biztosító Tanácsával 1989. május 22-én), sürgősen szükség van egy olyan szövegre, amely valamennyi ET-i tagországot magában foglalja.

Figyelembe kell venni a nemzeti kisebbségek védelmére szolgáló keret-megállapodást, és a Regionális Kisebbségi Nyelvekről szóló Európai Kartát is.

Az ET Parlamenti ülésének 563 (1969) és 1203 (1993)-as ajánlásában is említést tesznek az európai romák oktatásának szükségességére.

Az eredeti szöveg következetesen a roma/cigány szóhasználattal él, a fordításban az olvashatóság megkönnyítése végett a roma kifejezést használjuk, (a ford.)

A 125 (1981), 165 (1995) és 249 (1993)-as felhívások és a 11 (1995)-ös ajánlás, amelyet az Európai és Helyi Regionális Önkormányzatok Konferenciája adott ki a romák helyzetéről Európában ugyancsak szem előtt tartandó.

Az Európai Bizottság 3. sz. ajánlása az Általános Politikáról, amely a rasszizmus, diszkrimináció intolerancia ellen foglal állást és a „Harc a romák ellen irányuló rasszizmus és diszkrimináció ellen Európában” című munka ugyancsak figyelembe veendő.

A Kulturális Együttműködés Tanácsa (CDCC) által végzett munka, és külön a „Cigányok és utazók” című riport 1985-ös kiadása, amelynek átdolgozott kiadása 1994-ben jelent meg Romák, Cigányok Utazók címmel, ugyancsak szem előtt tartandók.

Az ET üdvözli a memorandumot, amelyet a roma kérdés szakértői csoportja adott ki: Roma gyerekek oktatása: Stratégiai elemek az európai roma gyerekek oktatáspolitikájáról címmel [MG – S – ROM (97) 11].

Az ET ajánlja, hogy a tagországok saját oktatáspolitikájuk alkalmazásakor ezen Ajánlás mellékletében foglalt elvek alapján cselekedjenek, hozzájárják a javaslatot minden érintett köztisztviselő tudomására, a megfelelő nemzeti csatornákon és szolgálati utakon keresztül.

MELLÉKLET A 2000 (4) SZ. AJÁNLÁSHOZ

A roma gyerekek oktatásának vezérelve Euróában.

I. SZERKEZET

1. A roma gyerek részére készülő oktatási programoknak biztosítaniuk kell a szükséges forrásokat, és egy rugalmas struktúrát, amely figyelembe veszi a roma lakosság különbözőségét Európában, és amely tekintettel van a különböző roma csoportokra, amelyek életformája nomád vagy fél nomád (itinerant). Ebből a szempontból célszerű forrásokat biztosítani a távoktatás céljaira, amelyek az új információs technológián alapulnak.

2. Erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a nemzetközi, országos, regionális és helyi szintű együttműködés hatékonyabb legyen, annak érdekében, hogy a megtett lépések ne egymás ellen hassanak, hanem egymást erősítsék.

3. A tagállamok Oktatási Minisztériumai érzékenyebbek kell, hogy legyenek a roma gyerekek oktatási ügyében érintettek.

4. Annak érdekében, hogy a roma gyerekek sikeresen beiskolázzanak legyenek, az óvodai vezetést sokoldalúvá kell fejleszteni, és elérhetővé tenni a számukra.

5. Különös figyelmet kell szentelni a szülővel való jobb kommunikációnak, ahol szükséges, mediátorok (közvetítők) felhasználásával, akik a roma közösség tagjai, ami speciális karrierlehetőséget is jelenthet a későbbiekben. Speciális információkat és javaslatokat kell adni a szülőknek az oktatás szükségességéről, és azokról a támogatási formákról, amelyeket a helyi önkormányzatok nyújthatnak. A szülők és az iskola között kölcsönös megértésnek kell létrejönnie. A szülők kirekesztése, a tudatlanság, képzetlenség (analfabétizmus) ugyancsak megakadályozza, hogy a gyerekek élvezzék az iskolarendszer előnyeit.

6. A megfelelő támogatórendszer kialakításával el kell érni, hogy a roma gyerekek számára előnyös legyen az iskola, elsősorban pozitív akciókon keresztül, amelyek az iskolai esélyegyenlőségből fakadnak.

7. Felhívjuk a tagállamokat, hogy járuljanak hozzá a fenti politikák és ügyek sikeres alkalmazásához, annak érdekében, hogy a roma gyerekek és a többségi gyerekek közötti szakadék csökkenjen.

II. TANTERV ÉS OKTATÁSI PROGRAMOK

8. A roma gyerekek számára előnyös oktatási programokat széles, interkulturális körökben kell alkalmazni, figyelembe véve a roma kultúra speciális szokásait, és a tagországok roma lakosságának kétséges helyzetét.

9. A tantervet, egészében véve, és az oktatási anyagokat ezért úgy kell összeállítani, hogy ezek tekintettel legyenek a roma gyerekek kulturális identitására.

A cigány történelem és kultúra be kell, hogy kerüljön az oktatási programba annak érdekében, hogy ez biztosítható legyen. A roma közösség képviselőinek részvételét szorgalmazni kell az oktatási program kidolgozásában, a cigány történelem, kultúra és nyelv anyagainak összeállításakor.

10. Mindazonáltal, a tagországoknak biztosítaniuk kell, hogy ez ne vezessen külön tantervek készítéséhez, amely elkülönített osztályok kialakulását vonhatja maga után.

11. A tagállamoknak szorgalmazniuk kell olyan oktatási anyagok elkészítését, amelyek már bevált, jó gyakorlatokon, tapasztalatokon alapulnak, hogy ezzel is segítsék a roma gyerekeket tanítókat napi munkájukban.

12. Azokban az országokban, ahol valamelyik cigány nyelv bevált, biztosítani kell annak lehetőségét, hogy a roma gyerekek tanulhassanak anyanyelvükön az iskolákban.

III. TANÁROK TOBORZÁSA ÉS KÉPZÉSE

13. Nagyon fontos, hogy a jövőbeni tanítók, tanárok speciális ismeretekkel rendelkezzenek és erre irányuló képzést kapjanak annak érdekében, hogy segítsük őket a roma gyerekek jobb megértésében. Ezzel együtt a roma gyerekek oktatása az általános oktatási rendszer integráns része kell, hogy legyen.

14. A roma közösségnek részt kell vennie ezeknek a terveknek a kidolgozásában, és a jövőbeni tanárok képzésében e területen.

15. Támogatni kell, hogy a roma közösség tagjaiból is kerüljenek ki olyan tanárok, akik ezzel a felkészültséggel rendelkeznek.

IV. INFORMÁCIÓ, KUTATÁS ÉS FELMÉRÉS

16. A tagállamoknak bátorítani kell az innovatív kutatásokat, kis mintájú akciókutatásokat annak érdekében, hogy helyi megoldásokat találjanak. Ezeknek a vizsgálatoknak az eredményeit széles körben ismertté kell tenni.

17. A roma gyerekek számára nyújtott oktatási programokat gondosan monitorozni és értékelni kell: Minden résztvevőt (iskolafenntartókat, tanárokat, szülőket, nonprofit szervezeteket) meg kell hívni, hogy vegyenek részt a monitorozásban.

18. A roma gyerekek számára készült oktatási programok értékelésekor többféle szempontot kell figyelembe venni, beleértve az egyéni és társadalmi készségek fejlődését is, és nem korlátozni azokat az iskolalátogatásra és a megszakított tanulmányokra.

V. KONZULTÁCIÓ ÉS ÖSSZEHANGOLÁS

19. Valamennyi érdekelt fél bevonását (oktatási minisztérium, iskolafenntartók, roma családok és szervezetek) az oktatási programok tervezésébe, az alkalmazásába és a monitorozásba az államnak kell biztosítania.

20. A roma közösségek tagjait, mint közvetítőket kell alkalmazni, azokban az esetekben, mikor romák/cigányok, a többségi közösség és az iskola kapcsolatba kerül, hogy a konfliktusok elkerülhetők legyenek.

21. Az Oktatási Minisztériumok az I. pont 3. pontjában írt „tudatosság, ismertség” terjesztése érdekében szükséges akció értelmében, a különböző érdekelt csoportok közötti koordinációt kell, hogy erősítsék, és lehetővé kell tegyék a különféle szintű oktatásért felelős hatóságok és intézmények között az információ áramlását.

A tagállamok támogassák és bátorítsák a tapasztalatok és a bevált gyakorlatok, programok cseréjét.

Írta: Karen Hulshof

**AZ ÉVTIZED VÉGÉN
REGIONÁLIS CSO TALÁLKOZÓ KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA, A
FÜGGETLEN ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGE ÉS A BALTI ÁLLAMOK
RÉSZVÉTELEVEL**

2001. ÁPRILIS 8-10. BUKAREST, ROMÁNIA

AZ 1990-ES VILÁGTALÁLKOZÓ, ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Több mint egy évtized telt el azóta, hogy a gyerekekkel kapcsolatos kérdések mind a politika, mind az emberi jogok színterén előtérbe kerültek. 1990-et írtunk, amikor sor került az addig példa nélküli gyerekek érdekében rendezett eseményre: a Világtalálkozóra a Gyermekekért. A Világtalálkozó a Gyermekekért egy precíz, határidőkhöz kötött akciótervet fogadott el a világ gyermekeinek egészségét és biztonságát garantálandó, valamint megnyitotta a Gyermekjogi Egyezmény ratifikálását és az abban foglaltak megvalósítását célzó kampányt. Most legfőbb ideje megvizsgálni, mennyiben cselekedtek a kormányzatok akkori elköteleződéseiknek megfelelően.

Az ott elfogadott akcióterv célul tűzte ki a csecsemő- és gyermekági halálozás, a megelőzhető betegségek, az írástudatlanság, és az alultápláltság visszaszorítását. Hangsúlyozta továbbá annak fontosságát, hogy minden gyerek hozzáférjen az alapvető oktatáshoz, biztonságos ivóvízhez, egészséges táplálékokhoz és tisztálkodási lehetőségekhez, valamint védelmet kapjon a bántalmazástól, erőszaktól és háborútól.

A Világtalálkozót követő tíz év óriási változások tanúja volt Kelet-közép Európában, és a volt Szovjetunió országaiban. Ahol 1990-ben kilenc ország állt, ma 28 helyezkedik el. Politikailag a régióban a hidegháború éveinek megosztott biztonságát átalakulások sora váltotta fel, a nyugat-európai intézményekkel való integrációtól a konfliktusos évek alatti alapvető túlélésért folytatott küzdelemig.

Ezen változásokkal egyidejűleg a Világtalálkozón lefektetett célkitűzések 27 pontja meghatározta, hová kell eljutnia a gyerekek helyzete javulásának az évtized végére.

A régió végigsöprő politikai változások közvetlenül hatottak a nők és gyerekek helyzetére. Ezek az országok jól fejlett emberi és fizikai infrastruktúrát élveztek: mindenki számára hozzáférhető oktatás, ingyenes egészségügyi ellátás, viszonylag alacsony gyermekhalandóság, és ezen szolgáltatások mellett elkötelezett politika. Sokan úgy gondolták, hogy a régióban tapasztalható átmenet rövid távú lesz, a változások nem tartanak majd tovább 7-8 évnél.

Mindazonáltal a közvetlen gazdasági hanyatlás, illetve megtorpanás visszafogta a kormányzatok lehetőségeit, melynek következtében a szociális szektor támogatása rendkívül rövid idő alatt, viszont hosszú távra jelentősen visszaesett. A gazdasági átalakulás melletti politikai elköteleződés szintén a szociális szektor költségvetésére mért újabb csapást: drámai módon visszaesett az óvodák és bölcsődék támogatása, az iskoláknak nyújtott oktatási eszközök forrása gyakorlatilag megszűnt, és a korábban alapvetően ingyenes egészségügyi ellátás szinte megfizethetlenné vált. A 90-es évek gazdasági fejlődése során a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségei minden országban megnöttek. Néhány országban ezeket a politikai és gazdasági szempontból is nehéz helyzeteket úgy kellett megoldani, hogy közben háborús konfliktusokkal, és nagyfokú instabilitással kellett megküzdeni.

A rendkívül rövid idő alatt lezajlott nagy változások és kihívások ellenére a közszolgáltatásokat, bár nagy nehézségek árán, de fenntartották.

A 90-es évek politikai és gazdasági változásai következtében az országok mind erősebb integrációra törekedtek. Közép- és Kelet Európában az Európai Unióba való felvétel kérdése uralta a politikai gondolkodást, szélesebb értelemben véve pedig egyre inkább a nemzetközi közösség teljes jogú tagjaiként kezdtek működni. Ennek részeként nemzetközi egyezményeket és megállapodásokat ratifikáltak: 1994-ig minden ország ratifikálta az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét, ahogyan az Egyezményt is a Nők Elleni Diszkrimináció Minden Formájának Megszüntetéséért.

Ennek ellenére egyértelmű, hogy a régió országainak komoly nehézséget jelentett a Világtalálkozó a Gyermekekért nyilatkozatában vállaltak teljesítése.

A régió 27 ENSZ tagállama közül hat – Bulgária, Horvátország, Észtország, Magyarország, Lengyelország és Türkmenisztán – nem készítette el az évtizedzáró tanulmányt. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területén pedig kizárólag Koszovó készítette el a jelentést. Így 21 országjelentés, és egy külön koszovói beszámoló áll rendelkezésünkre.

Az országjelentések elkészítésekor a régió kormányzatai többféle módon közelítették meg a civil társadalom szerepét: néhány országban széleskörű egyeztetésre került sor a tanulmány megírása előtt, néhol kifejezetten a gyerekekkel foglalkozó civil szervezeteket vonták be ebbe, amilyen például a Savé the Children. Máshol elkészítették a jelentést, és egyenesen elküldték anélkül, hogy az országon belül bárkinek megmutatták volna.

TRENDEK A RÉGIÓBAN

A Világtalálkozó által kitűzött célokat tekintve általánosságban elmondható, hogy a régióban tapasztalható némi fejlődés, ez azonban nem átütő siker, sőt néhány kérdésben a helyzet rosszabb, mint 1990-ben volt.

GYERMEKEGÉSZSÉGÜGY

Míg a régió országai – egy rövid visszaeséstől eltekintve a 90-es évek elején – visszatértek a csecsemőhalálozási arány visszaszorításának hosszú távú folyamatához, csak igen kevés ország tudta elérni a Világtalálkozó által célul kitűzött, az 1990-es arányokhoz képest egyharmaddal való csökkentést.

Hét ország – Bosznia-Hercegovina, a Cseh Köztársaság, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Litvánia, Románia, Törökország és Üzbegisztán – jelezte a csecsemőhalálozási arány olyan mérvű visszaesését, ami megfelel a fenti célnak. A csecsemőhalandóság egyedül Grúziában nőtt. Általánosságban, a régióban 25%-kal esett vissza a csecsemőhalálozási arány.

Az öt éven aluli gyerekek halálása esetében hasonló a helyzet, itt hat ország volt képes elérni a célul kitűzött egyharmaddal való visszaszorítási arányt.

Az anyák szülés utáni halálozási aránya régóta csökkenő tendenciát mutat, ám ez a kilencvenes években megtört. Csak öt országban tudták ezt az arányt felére csökkenteni: Albániában, Bosznia-Hercegovinában, Romániában, Törökországban és Üzbegisztánban.

Az évtized végére minden országban legalább a gyerekek 75%-a megkapta az alapvető védőoltásokat, a legtöbb helyen ez az arány 90% feletti. Ez a változás mindenképp alapvető siker a régióban.

A gyermekparalízis megszüntetésének célja gyakorlatilag megvalósult, csak két országból – Belorussziából és Ukrajnából – jelentettek néhány esetet még 1999-ben is, ezek a WHO szerint oltás által indukált esetek voltak.

TÁPLÁLKOZÁS

Nagyon kevés jelentés szolgál kielégítő adatokkal az 1990-es helyzetről, vagy nyújt információt az alultápláltság minden változójáról az évtized végén. De még ha későbbi adatokhoz viszonyítjuk is a jelenlegi helyzetet, egyetlen országban sem sikerült 50%-kal visszaszorítani az 5 éven aluli gyerekek esetében tapasztalható komoly vagy közepes szintű alultápláltságot. A legnagyobb előrelépés Albániában és Törökországban tapasztalható.

A fentiekhez hasonlóan, csak három ország szolgáltatott adatokat arra nézve, mennyire volt jellemző a szoptatás 1990-ben, de a legtöbb ország utalt arra, hogy a kilencvenes évek közepe óta uralkodó a három hónaposnál fiatalabb gyerekek kizárólagos szoptatása. Általánosságban a szoptatás egyre elterjedtebbnek mondható.

A jódhányból eredő rendellenességek megszüntetésének célját tekintve a fejlődés igen korlátozottnak mondható. Egyetlen ország sem áll kellő közelségben ahhoz, hogy ezen probléma megszüntetésének célját elérje. Globális mércével mérve a helyzet még rosszabb: a jódozott sőt használó háztartások száma a régióban körülbelül 40-60 százalékponttal kevesebb, mint bárhol másutt az egész világon.

AZ ANYÁK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA

A reproduktív egészséget vizsgálva látható, hogy a termékenységi ráták éles esést mutatnak. A régióban egyértelműen jelentős lépések történtek annak érdekében, hogy a párok hozzáférhessenek a túl korai, túl késői, vagy az előzőt túl hamar követő terhességek megelőzéséhez szükséges információhoz és szolgáltatásokhoz.

A prenatalis és antenatalis egészségügyi ellátás általánosan magas szinten maradt a kilencvenes években, bár vannak arra utaló jelek, hogy a kiadások racionalizálása itt is visszaszorulást eredményezett a szülészeti szolgáltatások anyagi támogatásában.

OKTATÁS

Talán az oktatás az a terület, ahol az 1990 előtti évek hagyatéka mindennél erősebben fennmaradt. Az 1990-es évek elején a régióban alapvetően teljesültek a Világtalálkozó által kitűzött célok. A felnőttkori írástudás területén minden ország elérte a 90%-ot, bár azt a célt, hogy felére csökkentsék az 1990-es írástudatlansági arányt, nehéznek bizonyult elérni. Főleg Albániával szemben fogalmazódtak meg az elvárások, ahol 2000-ben 88%-os arányt regisztráltak, és Törökországgal, ahol 82%-ot jelentettek 1995-ben. Aggasztó módon ezekben az országokban nemi egyenlőtlenségek is megfigyelhetők ezen a területen: Albániában, ahol az országos átlag 88%, a nők közt az írni tudók aránya csak 85%, Törökországban pedig 72.2%.

Az oktatási rendszer másik olyan eleme, amely általánosan magas szintet ért el a kilencvenes évek elején, az általános iskolába történő beiskolázási arány. A Világtalálkozó azt tűzte ki célul, hogy mindenki hozzájusson az alapvető oktatáshoz, és hogy az általános iskolás korú gyerekek 80%-a iskolába járjon. Azerbajdzsán és Törökország kivételével a beiskolázási arány minden országban meghaladja a 90%-ot. Meg kell itt jegyeznünk, hogy az általános iskolába való bekerülés nem feltétlenül jelent jó színvonalú oktatást.

Van azonban egy terület, ahol az országok már az évtized kezdetén is kevésbé jó helyzetben voltak, ez pedig a bölcsődei és óvodai ellátás. A Világtalálkozó megfogalmazta az iskola előtti szolgáltatások kiterjesztését, azonban a kilencvenes években ez a folyamat meglehetősen sokféleképp alakult a különböző országokban. Talán a legdrasztikusabb visszaesés Kazahsztánban volt megfigyelhető, ahol 10 év alatt 45%-ról 11%-ra esett vissza az óvodába beíratott gyerekek aránya. Az óvodák jelentős mértékű bezárására került sor Oroszországban, Ukrajnában, Grúziában, és Örményországban. Máshol fontos előrelépések történtek ez idő alatt: a Cseh Köztársaságban az évtized végére a gyerekek 88%-a jutott hozzá óvodai ellátáshoz. Jelentős előrelépés történt még a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban (17%-ról 31.4%-ra), Lettországban (45-ről 61%-ra), és Romániában (54-ről 64%-ra).

VÍZ ÉS CSATORNA

Erre a területre is jellemző, hogy a régióban általánosan jó volt a helyzet 1990 előtt is. Itt is nehéz hozzájutni az alapvető információkhoz, de két ország kivételével mindegyikben 70%-ot meghaladó a biztonságos ivóvízhez hozzájutók aránya, ez pedig figyelemreméltó haladás a teljes ivóvíz-ellátottság felé vezető úton. Két országban fordult számottevően rosszabbra a helyzet: Koszovóban és Tádzsikisztánban az ivóvíz-ellátottság 10%-kal visszaesett a korábbi alapadatokhoz képest. Ezen a területen jelentős különbségek tapasztalhatók város-vidék viszonylatában.

SPECIÁLIS VÉDELEMRE SZORULÓ GYEREKEK

A Világtalálkozó céljából tűzte ki, hogy a különösen nehéz körülmények között élő gyerekek fokozott védelemben részesüljenek. Ehhez az egyetlen hozzáférhető változó a fogyatékos gyerekek aránya. A kilenc ország közül, amely adatokat közölt a fogyatékos gyerekek arányáról, nem kevesebb, mint hatban ez az arány legalább megduplázódott.

Ez valószínűleg azt jelenti, hogy az évtized kezdetén a valós eseteknek csak egy részét tartották nyilván.

A fogyatékos gyerekek helyzetéhez kapcsolódik az intézetben nevelt gyerekeké. Az 1990-es Világtalálkozó célként fogalmazta meg a családi értékek erősítését, de sehogyan sem határozták meg, hogy ezt hogyan fogják mérni.

Egy nagy nehézség ezen trendek elemzésekor, hogy a gyerekekkel kapcsolatos problémák nagy részét az 1990-es évek elején egyszerűen nem ismerték el. Sok kormányzat máig a jogszabályok citálásával reagál a gyermekmunka helyzetét kutató kérdésekre ahelyett, hogy elfogadná, hogy tennivalója van ezen a téren. Más kérdések, mint például a gyermekbántalmazás – családon belüli erőszak, vagy a gyerekek szexuális bántalmazása – a régió számos országában tabutémák maradtak, és számos kormányzat máig tagadja, hogy ez országokban egyáltalán előfordulhat.

FŐ EREDMÉNYEK A RÉGIÓBAN

A régió legfőbb eredményei a következőképpen foglalhatók össze:

- A csecsemőhalálozási arány csökkentése folytatódott.
- A gyermekparalízis gyakorlatilag megszűnt.
- Az oktatás továbbra is mindenki számára hozzáférhető maradt.

BEFEJEZETLEN ÜGYEK

Sajnos a kilencvenes évek minden eredménye ellenére jelentős számú megoldatlan probléma maradt. Ezek a következőképpen foglalhatók össze:

- Mikroelemhiány,
- Alacsony születési súly, és
- Kora gyermekkori gondozás és fejlesztés.

TANULSÁGOK

1. Számos országban komoly nehézséget okozott, hogy a tervekből valóban megalapozott tettek szülessenek.

2. A kezdeti politikai elköteleződés nagyon fontos, de távolról sem elég: fenn kell tartani, és rendszeresen meg kell újítani. Fontos tanulság az is, hogy a politikai vállalásnak ki kell terjednie más szereplők – többek közt helyi önkormányzatok, civil szervezetek – bevonására is.

3. Fel kell ismerni, hogy az együttműködés és a konszenzusépítés időigényes, de elengedhetetlen ahhoz, hogy a megvalósulhasson az elérni kívánt célok állami támogatása.

4. Fontos tanulság az is, hogy bár szükségszerű, hogy a célok, stratégiai tervek, és gyermekjogi elvek beépüljenek a fejlődés főáramába, de nem elégséges.

FELMERÜLŐ KÉRDÉSEK, KIHÍVÁSOK

Az utóbbi évtized eseményeit a következők jellemzik:

- háborús konfliktusok
- népességmozgás (menekülés és migráció)
- speciális védelemre szoruló gyerekek
- a fiatalok egészséges életmódjának támogatása
- a HIV/AIDS terjedése
- környezetvédelmi problémák
- családon belüli erőszak, és
- a CSO és a fiatalok még nagyobb és jelentékenyebb szerepvállalása.

Egy régióban, ahol 1945 és 1990 között nagyon kevés, és szigorúan ellenőrzött konfliktusra került sor, az elmúlt tíz év során számos komoly konfliktusra került sor, mely 11 országot közvetlenül, és még sokat közvetetten érintett.

Ezekre a kérdésekre a válasz ma sokkal több szereplő kezében van, mint ahogy az 1990-ben látható volt. A civil társadalom gyors fejlődése fontos potenciális együttműködő partnerek sorát jelenti, miközben a növekvő magánszektor is fontos szövetséges, és döntő segítséget nyújthat, pl. az élelmiszerszállítás területén.

Gyerekek érdekében kiépített kapcsolatok és szövetségek létrejöttének szinterei azok a regionális találkozók, melyek az ENSZ Rendkívüli Közgyűlését készítik elő. Olyan alapot kínálnak, melyre építve hatékony válaszok adhatók a Világtalálkozó óta még fennálló problémákra, és az azóta felmerült kérdésekre.

UTOLJÁRA, DE NEM UTOLSÓSORBAN:

Egy 2001-ben született gyerek nagy valószínűséggel életben marad, megkapja a védőoltásokat, és iskolába jár majd.

Tegyünk meg mindent annak érdekében is, hogy családban nőjön fel, és semmiféle konfliktus vagy háború ne akadályozza meg abban, hogy a társadalom felelősségteljes, aktívan résztvevő tagjává váljon.

Fordította: Neményi Eszter

Írta: Darja Zavirsek

ELVESZETTEN AZ ÁLLAMI ELLÁTÁS RENDSZERÉBEN: KISEBBSÉGEKHEZ TARTOZÓ GYERMEKEK ETNIKAI JOGAI

BEVEZETÉS

Minden szociális munka gyakorlatával, elméletével, illetve kutatásával foglalkozó ember tudja, milyen nehéz a szociális munkásoknak a gyermekek jogait a gyermek szemszögéből képviselni. A problémák „gyermek szemszögéből” való megközelítésének kívánatos alapelve könnyen átcsapható abba, hogy felnőttekről beszélnek, és a gyermekeké helyett végül az ő jogait helyezik előtérbe. Erre legnyilvánvalóbban a szociális munka feminista megközelítése mutatott rá, olyan családon belüli erőszak eseteire hívva fel a figyelmet, ahol a múltban a szociális munkások a felnőttek jogainak védelmében halogatva a beavatkozást és a gyerekek azonnali biztonságba helyezését, további folyamatos pszichológiai, sőt fizikai bántalmazásnak tették ki őket anélkül, hogy észrevették volna, hogy ezzel sértik a gyermekek jogait és nem veszik figyelembe az ő nézőpontjukat (Walker, 1992; Mullender és Morley, 1994). Gyakran még ma is ez a helyzet a közép- és kelet-európai szociális munka gyakorlatában, ahol a feminista szociális munkás megközelítés marginalizálódott, és a tradicionális „jobb az erőszakos szülő, mint ha nincs szülő” – nézőpont vált kedveltté (Zavirsek, 1994), mely gyakorlat a családot helyezi előtérbe annak egyes tagjaihoz képest.

Vajon miért olyan nehéz a „gyermek szemszögéből” megközelíteni a problémákat, és miért esik meg olyan gyakran, hogy a gyermekekről való beszéd a felnőttek látószögéből ideológiailag megalkotott gyermekek szükségleteiről való beszéddé alakul? Az első válasz abból a tényből következik, hogy leggyakrabban a saját gyermekkorunkra gondolni is lehetetlen feladat, mivel gyermekkorunk sérülékeny időszakai megakadályozzák sok kora gyermekori traumás emlék megjelenését a tudatunkban. Ennek következtében a múltat könnyedén befedik a jelen képei és a saját jelenlegi identitásunk társadalmi konvenciói. Maurice Halbwachs (1992) egy emlékezetkutatással foglalkozó szociológus úgy tartja, hogy régi emlékeink mind már emlékek, amelyeket mások mondtak nekünk. Az emlékezet ilyen átvivőit, akik beillesztik ezeket az emlékdarabokat a saját emlékezetünkbe, „emlékszállítóknak” nevezi. A családi fényképalbumok például annak a „valóságnak” az alátámasztására használatos tárgyak, melyeket „gyermekem emlékeinek” neveznek a szülők. Ha egy elveszett fénykép azt jelenti, hogy az esemény nem is történt meg, felmerül, létezik-e egyáltalán olyan dolog, hogy egy gyermek emlékezte? Elképzelhető, hogy az a helyzet, hogy egy gyermek emlékezte nem más, mint valami, amire felnőttek emlékeznek, akik ezen emlékek gondozói és őrei is egyben? Hogy a társadalmi gyakorlat még bonyolultabb legyen, a gyermekek mindennapi életükben egzisztenciálisan és helyzetükből adódóan is egyértelműen kötődnek szüleikhez. Ezért a gyermekek jogainak kérdése szükségszerűen összefügg szüleik és általában a felnőttek jogainak kérdéseivel (Mullender és Morley, 1994). Így nem csoda, hogy a szociális munka gyakorlata, bár megkísérli a gyermekközpontú megközelítést alkalmazni, gyakran képtelen ezt véghezvinni.

A második kérdés a gyerekek ideológiailag megalkotott szükségleteivel kapcsolatban azzal a ténnyel függ össze, hogy a szociális munka nem egyéni vállalkozás, hanem az állam által kijelölt feladatokat végez.

Ez a cikk a szlovéniai roma és szinti etnikai kisebbségi közösségekhez tartozó gyermekekkel és a befogadó államban ideiglenesen menekültként élő gyermekekkel való

szociális munka gyakorlatára összpontosít. Amellett fogok érvelni, hogy a Szlovén nemzetállam-építés folyamata felerősítette a kommunista idők előtt jól ismert nacionalista tendenciákat, és hogy a mindennapos erőszakmentes nacionalizmus erősen befolyásolja a szociális munka gyakorlatát az etnikai kisebbségek kárára. Manapság a szlovén szociális munkások kettős kulturális csapdában állnak: egyrészt szembeesnek a felnőtt személyek áthidalhatatlan helyzetéből adódó általános nehézséggel, hogy megértsék a gyermekek perspektíváját; másrészt kihívást jelentenek számukra a kulturális különbségek és az etnikai kisebbségekhez tartozó gyermekek egyedülálló kulturális tapasztalatai, melyek jelen vannak a domináns szlovén kultúra kulturális értékei mögött. Amellett fogok érvelni, hogy az etnikai kisebbségek esetében különösképpen nem elválaszthatók a gyermekek jogai szüleik és nevelőik jogaitól, és hogy az etnikai kisebbségekhez, tartozó gyermekek megerősítését a szülők és nevelők megerősítésének kell támogatnia.

A GYERMEKKOR, A NACIONALIZMUS ÉS A SZOCIÁLIS MUNKA GYAKORLATÁNAK TÁRSADALMILAG ALKOTOTT ELMÉLETEI

Szlovéniában a legtöbb szociális munkával foglalkozó hivatalos dokumentum hangsúlyozza a családokkal és csoportokkal végzett szociális munka gyakorlatának fontosságát; a „család védelmét” és különösen a „gyermekek szükségleteinek védelmét” pedig mint a szociális munka elsődleges céljait határozza meg. A szociális munka ezen meglehetősen régi megfogalmazása a két világháború közti időszakra vezethető vissza, amikor a jótékonyági munkát elsősorban katolikus szervezetek végezték, illetve a kommunista időszakra, amikor a katolikus segélyszervezeteket felváltotta a rosszul működő, családok és gyermekeik segítésének „patológiai-diagnosztikai alkalmi modelljére” alapozott professzionizált szociális munka (Stritih, 1996). Nyilvánvaló, hogy a mai szociális munka prioritásai nem adnak választ a Szlovén nemzetállam modernizálódó elemeire (urbánus életmód, industrializáció, globalizálódó internacionalizmus), és nem követik az individualizmus és a racionalizmus modern elveit, de választ adnak a pontosan ellentétes elméletekre, melyek a családok, mint egy homogén nemzetállam elsődleges természetes kötelékei premodern eszméjére épülnek. Miután a szociális munka gyakorlata mindig tükrözi, gyakran utánozza és teljesíti is az állam domináns irányvonalainak terveit, fontos összekapcsolni a fent említett szociális munka-prioritásokat a szélesebb szociális és politikai irányzatokkal, amelyek az elmúlt nyolc év alatt fejlesztették ki a „belső” és a „külső másságtól” való félelem gondolatát. Egy homogén nemzetállam fenntartása és az új közösség gondolata mindig gyümölcsöző játéktér a rasszista gyakorlatok számára, mint ahogy Renáta Salecl is rámutatott:

„Nem elég, hogy a közösség fenntartja a rasszista félelmeit, de a félelmek maguk is fenntartják a közösség iránt való kiterjedt elköteleződést. Egyszerűen hinni az idegenek veszélyességében nem elég a rasszizmust kialakító rettegés fenntartásához. Amire szükség van, az a tudat, hogy a többiek is érzik ugyanazt a veszélyt.” (1998: 122)

A gyermekek minden nacionalista retorika szerint különleges jelentőséggel bírnak az állam számára. Úgy állítják be őket, mint a nemzet reménységei, az ártatlanság mintaképei, a boldog család, a folytonosság és a genealógia szimbólumai. Társadalmilag alkotott ártatlanságuk a felnőttek romantikus múltjának romantikus személyes történeteként is szolgál, amely szép hasonlatként szolgál a nemzet múltjának kollektív romantikus mintatörténetéhez.

Ez a nacionalista retorika nem vonatkozik az ország összes gyermekére, csak azokra, akik beleillenek a nemzet homogén gondolatába. Úgy tartják, hogy az etnikai kisebbségi

gyermekek azokhoz a csoportokhoz tartoznak, akiknek mindig túl sok gyermekük van, és akiknek magas biológiai reprodukciós rátája veszélyeztetheti a domináns többséget. Minél erősebb a nacionalista populizmus a domináns többség tagjainak megnövekedett születési rátájára vonatkozóan, annál erősebb a preventív irányzat az etnikai kisebbségek, a hátrányos helyzetű emberek, az egyedül élő anyák és más kisebbségek biológiai reprodukciója ellen (Zavirsek, 1998).

Ahogy Renner és Ule rámutatott (1998), a nacionalizmus a közösség és az érzékenység gondolatából táplálkozik. Közép- és kelet-európai országok posztkommunista nacionalizmusain végzett vizsgálatuk közös alapvető karakterisztikát mutatott azon domináns nacionalista irányzatok tendenciáját illetően, melyek a család, az egyén és a közösség premodern szerkezetén alapulnak: 1) a nők újradefiniálása anyákként és feleségekként, akiknek az a feladatuk, hogy biztosítsák a biológiai túlélést és a nemzet fejlődését; 2) erős nacionalista kampány a születések számának megnövelésére; 3) erős kampány az abortuszjogok betiltására; 4) tendenciák a szülési szabadság egyről három évre való megnövelésére anélkül, hogy garantálnák a nőknek, hogy megtarthassák munkahelyeiket; 5) arra irányuló tendencia, hogy mindenkit az országhatáron kívül tartsanak, aki nem tartozik a domináns nemzethez, és arra, hogy elhallgattassák az etnikai kisebbségeket az országhatáron belül.

Ezek a társadalmi folyamatok a nők erős otthon tartását (politikai és gazdasági szinten egyaránt) és a gyermekek dicsőítését, illetve a velük való törődést mutatják (a hároméves szülési szabadságot úgy javasolták Szlovéniában, mint a gyermekek javára való rendszert). De éppen itt jól tapintható a nacionalisták kétlelkűsége: míg a szlovén nő gyermekével maga a nemzeti ikon, és a szociális munkások kifinomultabb pszichológiai módszereket alkalmaznak a családok és a gyermekek megsegítésére; az etnikai kisebbségekhez tartozó gyermekek vagy térben szegregáltak, vagy patológizáltak. Ezért azt igyekszem bizonyítani, hogy a nacionalizmus egyike azoknak az irányzatoknak, amelyek befolyásolják a menekültekkel és roma gyermekekkel foglalkozó szociális munka gyakorlatát.

Az egyes országokban uralkodó ideológiai irányzatok megértését célzó kritikai elemzések azt hangsúlyozzák, hogyannak érdekében, hogy megértsük az ideológia logikáját és erejét, azokat a tényezőket kell vizsgálni, amelyeket nem írnak le, nem fejeznek ki, és amelyekről nem beszélnek. Ebből a nézőpontból világos, hogy a menekült gyermekekkel, fiatalokkal és felnőttekkel végzett szociális munka gyakorlatára specifikus koncepciók hiánya nagyon jellegzetes, és ez a szociális munka elméletének és gyakorlatának elferdített karakterét fedi fel. A Szlovéniába menekült emberek olyan területekről érkeztek, amelyek nemrég még ugyanannak az országnak voltak részei. A kollektív felejtés folyamata, amely úgy mutatkozik meg, mint mindennek a visszautasítása, ami a Balkánról jön, strukturális szerkezetet ad az etnikai kisebbségek felé irányuló mindennapos rasszizmusnak, és ez sokféleképpen befolyásolja a szociális munkát, de különösen úgy, hogy hiányzik az etnikum-érzékeny szociális munka.

Szlovénia nincs egyedül a Balkán elutasításában, de inkább szándékosan képvisel egy globalizált nézőpontot Kelet-Európáról. Nemrégiben a szociális munka egy amerikai professzora a „szociális munka balkanizációja” fogalmat használta saját aggodalmának kifejezésére a különböző, a szociális munkában jogaikat követelő csoportok egyre jobban fragmentálódó, megkülönböztetett és gyakran ellentétes álláspontjait illetően. Nem gondolkodott el azon, hogy ő maga is negatív értelmet kapcsolt a „Balkán” szóhoz.

Szlovéniában a nacionalizmus újraéledésével a kisebbségek felé irányuló szociális munka gyakorlatának strukturális szerkezete is nacionalizmussal színeződik. Ez megfigyelhető lenne a kulturálisan érzékeny szociális munka-gyakorlat és a kisebbségekkel

való munkára vonatkozó tudás hiányában, illetve a menekültekkel foglalkozó szociális munkások mindennapos közönyében. Nem ismerik el a menekült gyermekek jogát a gyermekséghez, olyan személyeknek tekintik őket, akiknek menekült státuszuk a legfontosabb jellemzőjük. A szociális munkagyakorlat nacionalista szerkezete különbözőnek tűnik menekült és roma gyermekek esetében. Nyolc évvel azután, hogy az első menekült gyermekek megérkeztek Szlovéniába, a haza nem tértek közül legtöbben még mindig elkülönített és ellenőrzött menekülttáborokban élnek. A roma gyermekeket gyakrabban patologizálják, küldik kisegítő iskolákba és bélyegzik szellemi fogyatékosoknak, mint a szlovén gyermekeket. Mindkét esetben megfigyelhető a térbeli elkülönítés, mint az etnikai kisebbségi gyermekek elhallgattatásának és láthatatlanná tételének módja. Világos, hogy ezekben az esetekben nem a társadalom által „kívánatos és áldott” gyermekekről beszélünk, hanem „állami gondoskodásban élő” gyermekekről, akik párhuzamosan, de elkülönítve élnek a kívánatos gyerekekkel.

GYERMEKEK A MENEKÜLTÁBOROKBAN

1992 óta, amikor kitört a háború a korábbi Jugoszláviában, Szlovénia számos Horvátországból és különösen Bosznia-Hercegovinából érkező, javarészt muzulmán, ideiglenesen hontalanná vált személynek adott otthont. 1993-ban körülbelül 70 000 gyermek és felnőtt menekültet helyeztek el Szlovéniában vendéglátó családoknál és úgynevezett kollektív központokban (menekülttáborok). 1993-ban 52 kollektív központ volt szerte az országban, és egy helyen alkalmanként több mint 1000 hontalan ember élt. Ez nyomasztó helyzet volt az új szlovén államnak, amely még sosem találkozott a menekültjelenséggel, és amelyre sok szociális munkás személyes kötelezettség-vállalással, és a szlovén és bosnyák önkéntesek segítségével felelt. Legtöbbjük szakembereknek segített, hogy dolgozni tudjanak a túlnépesített menekülttáborok néha elviselhetetlen körülményei közt. Így emlékezett egy fiatal, húszas évei elején járó nő, aki egy menekülttáborban nőtt föl, ahová nyolc éve érkezett:

„Megrémültem, amikor először jöttem ide. Sosem fogom elfelejteni szörnyű érzéseimet, amikor annyi embert láttam egy szobában összezsúfolva, és amikor megláttam a mosott ruhákkal telerakott hosszú szárítókötelet a ház előtt, amiben laknunk kellett.”

Annak ellenére, hogy sokat írtak a Boszniából menekült gyermekek traumás élményeiről és pszichoszociális gondozásáról (Milosevic, 1993; Dervisbegovic és Hessle, 1998), szinte semmiféle olyan irodalom nincs, ami meghatározná az új szociális munkás gyakorlat keretfogalmait, noha az nyilvánvalóan új készségeket és a kulturálisan érzékeny szociális munka-gyakorlat kulturális és pszichológiai alátámasztását igényli. Egy pszichológusok és szociális munkások által készített tanulmány azt mutatta, hogy a 825 kutatásban részt vevő, Horvátországból érkezett gyermek 80%-a szenvedett súlyos érzelmi sérülést, és 70%-a élt át lövöldözést, bombázást vagy rakéta-tüzet (Posavec, 1993:25). Az ezekre a traumás eseményekre adott szakmai válaszok legtöbbször a traumás tünetek felsorolásának szintjén maradtak, és nem fordították le ezeket a szociálmunkás-képzés és gyakorlat jelentőségteljes eszközeivé, amelyek alkalmasak lennének a sérült gyermekek szükségleteinek megválaszolására.

A szociális munkások rövid távú elhelyezést nyújtó óvodák kifejlesztésébe kezdtek a menekülttáborokban (a táborok 86%-ában felállították), különböző érdeklődésű csoportokat építettek ki a gyermekek kreativitásának fejlesztésére, kísérleti találkozókot szerveztek a befogadó ország gyermekei és a menekült gyermekek között, és oktató kiadványokon dolgoztak annak érdekében, hogy biztosítsák a gyermekek és a fiatalok általános és

középiskolai oktatáshoz való jogát. A dokumentumokból jól látható, hogy például 1993-ban a menekülttáboroknak csak 16%-ában volt fiatalok számára valamilyen szabadidős foglalkozás, és csak 69% szervezett valamiféle iskolai foglalkozást, mivel abban az időben a menekülteknek még mindig nem léphettek be a középiskolai oktatásba.

Ezekre a tevékenységekre jellemző volt a folytonosság hiánya, mivel minden különleges foglalkozás (a szállás és az étel kivételével) külső forrásoktól (nyugati pénz, a nem kormányzati szervek aktivitása) és ágas-bogas állam-bürokrata döntésektől függött. A menekültáramlat akut fázisát követően, és különösen 1997 után többségük teljesen megszűnt.

Mindazonáltal a menekültek nem tűntek el, és még ma is körülbelül 3500 gyermek és felnőtt boszniai menekült él kollektív táborokban, és további ismeretlen számú, regisztrálatlan menekült él elsősorban befogadó családoknál, akik vagy rokonok a korábbi Jugoszláviában létrejött vegyes házasságokból vagy barátok. Amikor 1999-ben a szerb hadsereg etnikai tisztogatásba kezdett Koszovóban, egy újabb, mintegy 7000 fős koszovói albán menekültáradat érkezett Szlovéniába. Ez a szám hamar 3500-ra süllyedt, akik közül mintegy 2000-en Szlovéniában élő rokonoknál szálltak meg, a többieket pedig különböző menekülttáborokban helyezték el. 1999 augusztusában még mindig körülbelül 3020 koszovói albán volt az országban, de számuk gyorsan változik, mert az etnikai háború rideg erőszakának elmúltával hamar visszatérnek országukba. Manapság a menekülttáborokban maradt menekültek többsége az apátia és a társadalmi kirekesztettség érzéséről számol be, mert nem kapnak még alkalmi munkát sem, és érzelmi nélkülözést élnek meg a táborban lévő szegényes állapotok és izoláció miatt (Dzinic, 1999b).

Ezek alatt az évek alatt, és különösen 1999 óta, az új menekültek érkezésével a szociális munkásoknak a Szlovéniában élő menekültekkel szemben kialakuló erős ambivalenciája volt megfigyelhető. Egy részről a szociális szolgáltatások segítséget nyújtottak a gyermek és felnőtt menekülteknek, de ugyanakkor megpróbálták megszabadulni tőlük. A menekült gyermekek „belső másság” maradtak, akik vagy láthatatlanok, vagy túlerőnek tűnnek, és ezért a jól ismert nacionalista szlogennel támadják őket: „Bosnyákok, haza!”.

A nacionalista szociális munka strukturális szerkezete nem zárja ki azt a tényt, hogy mindig akadt sok elkötelezett szociális munkás, aki elvetette és visszautasította a nacionalista logikát, és 1992 óta kialakították a szociális munka ellengyakorlatát. Személyes erőfeszítésre van szükség a másik kultúra értékeinek és normáinak a megértéséhez, és ahhoz, hogy a menekülteket egyenlő emberi lényeknek fogadják el, megértsék a veszteség, a gyász és a fájdalom mértékét, amelyeket az általuk átélt traumás események okoztak. Sok szociális munkás tanult a muzulmán kultúráról, próbálta támogatni a menekülteket, és volt képes kialakítani a szakember és a szükséget szenvedő „kettős látásmódját”. Ismét világossá válik, hogy a szociális munkás személyes elkötelezettsége gyakran fontosabb, mint a hivatalos útmutatók, de ezért az elkötelezettségért gyakran nagy árat kell fizetni. Legtöbbször, szembesülve a domináns nacionalista szociális munka válaszával, a szakmai támogatás hiányáról, kiégésről, a többi szociális munkás általi személyes kiközösítésről és annak a reménynek az elvesztéséről számoltak be, hogy hamarosan valamiféle változás fog bekövetkezni sajátos szervezetükben.

ELFELEJTETT GYERMEKEK: TÉRBELI ELKÜLÖNÍTÉS

Azok a gyermekek, akik az elkülönített menekülttáborokban maradtak, mára fiatal emberek. 1992-ben jöttek Boszniából, a táborban nőttek fel, és most általában középiskolai tanulmányaikat végzik. Még mindig a menekülttáborokban élnek, szembesülnek a

mindennapos rasszizmussal, a folytonosság és a biztos jövő tudatának hiányával. Nemcsak gazdasági nélkülözést élnek meg, hanem rejtett és kézzelfogható rasszizmust is. Azt állítom, hogy ez az a gyermekcsoport, akiknek a személyes és a kollektív emlékezete is majdnem feledésbe merült. Amikor megérkeztek, még túl fiatalok voltak ahhoz, hogy képesek legyenek megformálni traumás emlékeiket, ma pedig már senki sem kéri őket, hogy visszaemlékezzenek azokra.

Egy fiatal lány, aki 1992 óta él menekülttáborban, beszámolt arról, hogy 1999-ben egy új falfirka jelent meg egy falon a maribori menekülttábor közelében. A rajz egy népszerű képet használt, melyet az Eric Knight által 1938-ban írt „Lassie, gyere haza!” című ismert gyermekkönyvből vett át, és egy kérdést tett fel: „Mi a különbség egy bosnyák menekült és Lassie között?”. A válasz a következő volt: „Lassie, gyere haza!”. Ez a menekültet kutyaként ábrázoló rasszista kép azt az üzenetet közvetíti, hogy a menekültek „nem kívánt terhek”, akiket hordozni kell. Ez a kép erőteljes példája egy nemrég elhangzott, szlovéniai etnikai kisebbségek elleni gyűlölet beszédnek: egy kutya, mint a házi környezet képviselője, szimbolizálja a menekültet, akit ennek az analógiának megfelelően házasítani kellene (mint a rabszolgákat), és rosszul kellene vele bánni.

A fentiek, még néhány további, a következőkben elemzésre kerülő etnográfiai megfigyelés felveti a kérdést: hogyan válaszol a szociális munka a menekült gyermekek szükségleteire és jogaira? Meggyőződésem, hogy legtöbb esetben vagy tudat alatt, vagy szándékosan mindkettőt figyelmen kívül hagyják. Ennek oka részben azokban a strukturális akadályokban keresendő, amelyekkel a szociális munkásoknak szembesülniük kell (pénz, források, képzés és szupervízió hiánya, alacsony fizetések), részben pedig a személyes védekező-mechanizmusokban, amelyeket nem ritkán meggyőződéses nacionalizmus színez.

Az egyik megfigyelhető strukturális akadály az a tény volt, hogy miután egy idő múlva a kormány úgy döntött, nem költ több pénzt a menekülttáborokban dolgozó szakképzett szociális munkásokra, a dolgozókat közmunka alapon kezdték el alkalmazni. Ezek leggyakrabban munkanélküli és alulképzett emberek voltak (nővérek, könyvelők, kereskedők, bolti eladók és sok más ember, aki nem kapott más munkát). Az egyik szociális munkás ezt írta:

„Kezdetben szociális munkások dolgoztak a menekülttáborokban, akik a Szociális Munka Központokból jöttek, és birtokában voltak a megfelelő tudásnak és gyakorlati tapasztalatnak, de hamarosan fiatal munkanélküliek váltották fel őket, akiknek tapasztalatai nagyon távol álltak a szociális munkától.” (Posavec, 1993: 47)

Vida Milosevic hasonló helyzetről számolt be a menekültek egészségügyi ellátásával kapcsolatban:

„A kollektív központokban kifejezetten a menekülteknek szervezett egészségügyi ellátásban általában fiatal és tapasztalatlan orvosokat alkalmaznak. Ők nem mindig képesek helyesen kezelni betegeik összetett pszichoszomatikus állapotát.” (1995: 5)

Majd hét évvel később, amikor Szlovénia a koszovói albán menekültek befogadó országáa lett, és a meggyőződéses nacionalista ideológia még világosabban kiütközött még egyes szociális munkások körében is:

„Azt mondták nekünk, hogy az állam meg akar szabadulni tőlük, és hogy arra kellene rábírunk őket, hogy minél előbb elhagyják az országot. Azért biztosítunk nekik rossz életfeltételeket, hogy mielőbb úgy döntsenek, hogy hazatérnek” (interjúrésztlet, 1999. július).

Világos, hogy itt a szociális munka egyik fontos alapelve a folyamatossághoz való jog tiszteletben tartása, hiányzik a mindennapos gyakorlatból. Mivel a boszniai menekülteknek még mindig csak ideiglenes menekülti státusuk van, bármikor haza lehet őket küldeni. Sok fiatal 14 és 22 év közötti menekült gondol elborzadva arra, hogy esetleg el kell hagyniuk

iskolájukat és barátaikat, csak hogy „hazatérjenek” egy olyan helyre, ami már majdnem eltűnt emlékeikből. Egy fiatal lány, aki 10 évesen menekült el Boszniából ezt mondta erről:

„A szociális munkás minden hónapban megkérdez minket, hogy mikor megyünk haza. De hát hová mennénk? A házunkat felgyújtották, 8 éve itt vagyunk, itt járok iskolába, nem lehetünk a Boszniában élő rokonaink terhére, nem térhetünk vissza. Itt van szobánk – ott még csak saját szobánk sem lehetne. Tudjuk, hogy azt akarják, hogy menjünk, nem akarnak itt minket, de hát hová mehetnénk, mégis hová? Már ez az otthonunk” (interjúrészlet, 1999. július).

A fentiek nem egyszerűen arra az általános szükségletre utalnak, hogy mindenki életében legyen egy hely, amit saját otthonának tudhat, ami szimbolikusan a valahová tartozás szükségét jelenti, de azt is, hogy olyan emberek számára, akik életében nincs más hely, mely ténylegesen vagy szimbolikusan fenntarthatná identitásukat, az intézet is az otthont jelentheti.

Míg a menekülttáborokban született gyermekek, és az ott felnőtt fiatal emberek a tábort tartják otthonuknak, a szakemberek a tábort egy olyan helynek látják, ahová odahelyeznek otthonukból eltávolított személyeket, akiket bármikor lecserélhetnek és áthelyezhetnek az állami intézmények szükségletei szerint. A menekült gyermekeknek és fiataloknak a menekülttábor a valahová tartozás értékes helye, míg a szakembereknek ugyanaz a hely csak egy munkahely.

Sven Hessle (1998) a gyermekek jólétének három általános alapelvét határozza meg: családi folytonosság, közelség és a gyermek azon szükségének megerősítése, hogy egyenlő emberi lényként fogadják el. A nyolc év múltán még mindig a szlovén menekülttáborokban élő fiatal menekültek gyakran beszélnek bizonytalan jövőjükéről. Folytonosságuk és biztonságuk hiánya abban áll, hogy lehet, hogy az állam nem hosszabbítja meg ideiglenes menekülti státusukat. Különböző irányokba tologatható árucikknek tekintik őket: ha az állam úgy dönt, hogy bezár egy menekülttábort, egyszerűen áthelyezi a benne élőket az ország másik végére. A gyermekek jogai így nem csak a kulturális többség, de szüleik és más felnőttek jogainak is alá vannak rendelve. Sok gyermeknek és fiatalnak el kell hagynia befogadó országát, amikor szülei úgy döntenek, hogy visszatérnek Boszniába, vagy Nyugatra költöznek.

Az alacsonyabb rendűnek tartott személyek tárgyasítása része minden nemzetiségi háborúnak. A nacionalista gyilkosok költözésre kényszerítik azokat, akiket szimbolikusan szennyezett személyeknek tekintenek (a város egy másik részébe, hogy gettót alakítsanak ki, vagy az országhatáron túlra). A szerb megszálló hadsereg nemcsak otthonaik elhagyására kényszerítette a koszovói albánokat, hanem arra is, hogy napi több órát gyalogoljanak és költözzenek az ország egyik részéről a másikba. Ennek legeklatánsabb példája az volt, amikor a szerb hadsereg több száz, otthonaikból elmenekült koszovói albánt kényszerített arra, hogy körkörösén vándoroljanak. Egy napi kimerítő gyaloglás után vette észre a kilakoltatott emberek csoportja, hogy arra kényszerítették őket, hogy körbemenjenek, és ugyanoda érkeztek vissza, ahonnan elindultak. Ez nemcsak egy alsóbbrendűnek tekintett etnikai csoport meg-alázását mutatja egy multikulturális társadalomban, hanem a „másnak” tartott személyek szimbolikus tárgyasítását is.

A szociális munkások néha szándékosan – és néha tudat alatt – kulturális felsőbbrendűségüket érzékeltetik a más kultúrából származó személyekkel, és különösen a muzulmánokkal szemben. 1999 késő tavaszán, amikor a koszovói albánok többsége eksztatikus boldogságban úszott arra várva, hogy összegyűjtik és hazajuttatják őket, a szakemberek többsége meglepetésének adott hangot, amiért „annyira szeretnék visszajutni abba az erőszakos országba”. Ez a meglepetés a balkáni menekültekkel kapcsolatba került

szociális munkások öntudatlanul érzett kulturális felsőbbrendűség érzésével magyarázható: nem kellene boldognak lenniük, hogy itt lehetnek; nem jobb itt az élet, mint otthon? (munkajegyzetek, 1999. július). A kulturális felsőbbrendűség az állami ellátás szerkezetében jelenlévő ambivalencia jele. Míg egyrészt a szakemberek többsége magáévá tette azt az uralkodó álláspontot, hogy kell adni egy szerény segítséget a menekülteknek, hogy Nyugatra költözhesenek vagy hazatérhesenek, másrésztől szánták a menekülteket, hogy vissza kell térniük a világ egy civilizálatlan részére.

A menekülttáborokban végzett szociális munka egy régi és jól dokumentált ellentmondást ismétel meg: ellátást nyújt, ugyanakkor a gyermekek elvesznek ebben a fajta állami ellátásban.

Az évek óta menekültként élők esetében könnyű ezt a strukturális hátrányokra fogni: nincsenek meg a gazdasági feltételek (források és magánélet hiánya, megfelelő életfeltételek hiánya az átlagemberekhez viszonyítva, munka hiánya), érvényesülnek a szociális hátrányok (mindennapos rasszizmus, térbeli elkülönítettség, belső elnyomás, stb.) és az egészségügyi hátrányok (McLeod és Bywaters, 1999). Egy fiatal lány megjegyezte:

„Ha saját szobám lenne, mint az osztálytársaimnak, mindig megcsinálnám a házi feladatomat. Sosem értem, amikor azt mondják, hogy nem tudnak tanulni. Mi itt négyen vagyunk egy szobában, de ők egyedül vannak.”

Világos, hogy ez a menekült lány a kellő életterétől és magánéletétől való hosszú távú megfosztottságának fájdalmas élményéről beszél, másnak látja magát a többiektől, akiknek megvoltak azok a gazdasági privilégiumai, melyeket tőle elvettek.

A szociális munkások gyakran tovább erősítik a különböző menekültcsoportok közti hierarchiát azáltal, hogy nincsenek multikulturális oktatási módszereik. Egy reggel, megérkezvén a menekülttáborba, egy nagy veszekedés szemtanúi lettünk a boszniai és az albán gyermekek között. Az előbbieket azt panaszolták, hogy az albánok nem tudnak „várost építeni”, nem értik a nyelvüket, és nem tudják, hogyan kell játszani. A boszniai gyermekek úgy állították be magukat, hogy ők az egyedüliek, akiknek megfelelő nyelvük és tudásuk van. Úgy látták, hogy az albán gyerekek kulturálisan alacsonyabb szinten állnak, kevesebbet tudnak és kevésbé intelligensek. A koszovói albán menekültek és egy pár roma család megérkezése a táborba lehetővé tette, hogy hierarchia alakuljon ki a menekültek között. A boszniai gyerekek nem akartak játszani az albánokkal, az utóbbiak pedig elkerülték a kapcsolatot a roma családokkal azt mondván, hogy ők sem jobbak, mint a szerbek. Honnan jött a gyerekek gondolkodásmódja? Nem a szülei kollektív emlékezetének régi építőelemeit látjuk itt viszont? Ez a kollektív emlékezet, tele gyűlölettel, nemzetiségi hierarchiával, eljutott hozzájuk szüleiken, nagyszüleiken és még idősebb generációkon át. Ezért a gyerekek nem egyszerűen játszótársakként tekintettek egymásra, a nemzetiségi megosztottság már itt érvényesült. Meggyőződésem, hogy ez egy egyik generációról a másikra szálló gyalázkodó emlékezet, amely, egy „etnikai rend” hamis emlékeként, egy kollektív nacionalista identitást kialakításához járul hozzá. Másfél hónappal egy kulturálisan még jobban leértékelt etnikai csoport megérkezése után az újonnan érkezőkre (koszovói albánok és romák) ruházták a boszniai gyerekek korábbi pozícióját, akik ekkorra már ismerték a nyelvet és a befogadó ország szabályait, és akik rögtön elkezdtek reprodukálni a kirekesztettségéről szerzett saját tapasztalataikat. Ebben a helyzetben a szociális munka feladata lenne, hogy elősegítse a kultúrák közti megértést, és lehetővé tegye a különböző kultúrák egymás mellett élését.

A menekült gyermekek esetében a folytonosság, a hovatartozás, a megerősítés és a multikulturális tanulás jogára egyértelműen nem tekintenek úgy, mint amit a szociális

munkások feladata lenne biztosítani, még akkor sem, ha ők azt állítják, hogy a gyermekek jogait védik.

A ROMA GYERMEKEK PATOLOGIZÁLÁSA

Körülbelül 8000 roma és szinti ember (gyermek és felnőtt) él Szlovéniában. A boszniai és a koszovói háború után roma menekültáradat érkezett. Közülük sokan illegálisan lépték át a határt, és nehéz megbecsülni a számukat.

A roma gyermekekre általában úgy tekintenek, mint kis felnőttekre, akikre nem vonatkozik a gyermekkor általános idealizált elmélete. Rájuk inkább az általánosan elterjedt sztereotípiákat vonatkoztatják: csalnak, lopnak, lusták, és korán szereznek szexuális tapasztalatokat, mint a romák általában. A gyermekkor ezen semmibevétele gyakran megtörténik különböző rasszista érvelésekben, ahol infantilizálják a felnőtteket („a feketék olyanok, mint a gyerekek”), és elutasítják a színes bőrű gyermekek gyermekkoráról szóló nyugati elméletet. Ennek jellegzetes példája volt a fekete dél-afrikai gyermekek széleskörű besorozása az Apartheid rezsim idején, az 1980-as években (Feldman, 1999).

Szlovéniában egy 12 éves lány, akit egy házassági szerződéssel eladtak egy roma férfinak, a szociális munka figyelmének központjába került. Annak ellenére, hogy a szociális munkások már sok ilyen helyzetet láttak, ebben az esetben akkor léptek közbe, amikor a lány teherbe esett, és fizikai bántalmat szenvedett. Sok szakember adott hangot úgynevezett „kulturális relativista” nézőpontjának, mely szerint a romák kulturális szokásait tiszteletben kell tartani. Azt állították, hogy a roma emberek máshogyan értelmezik az emberi jogokat, az egyenlőséget és a szabadságot, és hogy ebben az esetben a bántalmazó férfit a roma jogoknak megfelelően kellene kezelni. A kulturális relativizmus gondolata arra szolgál, hogy elfedje az ezen kisebbséghez tartozó gyermekek gyermekiségének tudat alatt kialakított elutasítását, és ezt azokkal a szavakkal fejezik ki, hogy „hozzá vannak szokva, a roma lányok tulajdonképpen olyanok, mint a felnőtt nők”. A valóság az, hogy leggyakrabban pont azok, akik a kulturális relativizmust vallják, okolják más esetben az etnikai kisebbséget, mert „másképp értelmezik az emberi jogokat és értékeket”, és rasszista politikát követelnek. Majd ugyanezeket az indokokat megfordítják, és bizonyítékként használják arra, hogy a romák erőszakosak, gyermekeket erőszakolnak meg, és ezért nem kaphatnak a mindennapi élet szintjén a társadalom többi tagjával megegyező állampolgári jogokat.

A szociális munka egy másik bevett szokása a roma gyermekekkel kapcsolatban a patologizálás. A roma gyermekeket gyakran szellemi fogyatékosoknak könyvelik el, és „különleges iskolákba” küldik. Míg a szellemi fogyatékos szlovén gyermekeket jelenleg inkább „normál iskolákba” küldik az intézetek lebontásának, a kirekesztés megszüntetésének és a normalizálásnak jegyében, valamint ritkábban használják a „szellemi fogyatékos” címkét, ezeket az integráló, kisközösség-alapú megközelítéseket nem alkalmazzák etnikai kisebbségek esetében. A gyerekek diagnosztizálására és besorolására szolgáló bizottság egyik szociális munkás tagja így szólt erről:

„Micsoda szerencse, hogy Szlovénia ezen részében sok a roma és a szinti gyerek, akiket szellemi fogyatékosnak nyilváníthatunk. Ha ők nem lennének, be kellene zárnunk a kiségitő iskolát.” (személyes beszélgetés, 1999 tavasza)

Az etnikai kisebbségi gyermekek patologizálása hosszú távon azt jelenti, hogy belépnek egy párhuzamos képzési rendszerbe, amely, noha némi szociális támogatáshoz juttatja őket, egyúttal megfosztja őket a megfelelő képzéshez való joguktól, a fizetett munkától, a megfelelő lakóhelytől, attól, hogy elfogadják őket az országban, stb. Ezek a példák azt

mutatják, hogy annak érdekében, hogy a fennálló, intézetekre alapuló rendszer megmaradhasson a fogyatékosok kezelésére, az etnikai kisebbségi gyermekeket használják arra, hogy megtöltsék az intézményekben az üres helyeket a domináns többség azon gyermekei után, akiket elengedtek, és az új, közösség-alapú szociális munka-gyakorlatnak megfelelően kezelnek. Ez a nézőpont azt is megmutatja, hogy nem minden gyermek profitál a szociális munka megújulásából, mert van ebben az álszent rendszerben egy alsóbb rendű réteg, sőt a rendszer automatikusan kizárja a már eleve elnyomott szociális csoportokat. Megmaradnak a szellemi egészség és fogyatékoság kórisméi, amelyeket Mary Douglas (1994) ha az etnikai kisebbségi gyerekek esetében alkalmazva a „megvádolás kategóriáinak” nevez.

A fogyatékoság diagnózisa egyben visszautasítási stratégia is: a rendszer olyan csoportba szervezi az egyéneket, mely tagjának lenni valami mást szimbolizál: a speciális iskolák roma gyermekeire úgy tekintenek, mint egy olyan csoportra, ami veszélyt, szegénységet, betegséget és patológiát szimbolizál.

A koszovói etnikai mérsárlás idején a romákat azzal vádolták, hogy az etnikai tisztogatást végző szerbek oldalán állnak. Ugyanakkor ők maguk is az etnikai erőszak áldozatai voltak, hiszen sokan közülük otthonukból elűzött menekültekként érkeztek Szlovéniába. Még a menekülttáborokban is egyszerre tekintették őket áldozatoknak és elkövetőknek. 1999-ben az egyik Szlovéniai menekülttáborban találkoztam egy roma családdal (szülők és két gyermek), akik egy teljes hónapig nem hagyták el a szobájukat, mert attól féltek, hogy bántaná őket a többi ugyanabban a házban élő koszovói albán menekült. A táborban a szociális munkások és a többi szakember közül senki sem félt ettől. Ez mutatja a szakemberek érdektelenségének szintjét, és a frissen érkezett menekültek felé irányuló szociális munka hiányosságait mind a készségek, mind az alapvető ismeretek szintjén.

BEFEJEZÉS

Mindezek a példák azt mutatják, hogy az európai iszlám- és romaellenes harag történelme mélyen beíródott magába a szociális munka gyakorlatába is. Bizonyítékként a következő jellegzetességeit figyeltem meg a szociális munka gyakorlatának, míg etnikai kisebbségi gyermekekkel dolgoztam: 1) a szociális munkások támogatják azokat az eljárásokat, amelyek láthatatlanná teszik a különbségeket, miközben az általános emberi szükségletek elvére hivatkoznak; 2) támogatják az eljárásokat, melyek elhallgattatják az etnikai kisebbségeket, miközben elmulasztják a szociális munka gyakorlatát befolyásoló nacionalista program megkérdőjelezését; 3) a gyermekkort, mint flexibilis fogalmat használják; 4) reprodukálják az etnikai kisebbségi gyermekek térbeli elkülönülését; 5) miközben a gyermekek szükségleteire adnak választ, támogatják a segítség patológizáló szerkezetének kialakulását.

A manapság uralkodó szociális munka elméletet és gyakorlatot alkotó jellegzetességek a nemzet saját erő és hatalmi fantáziájának szélesebb összefüggéseiből kapják támogatásukat, mint ahogy azt fentebb bemutattuk. Ezt a fantáziát egy erős határokkal rendelkező közösség kialakulása tartja fenn, amely megjelöli a „másságot”. Ezzel egy időben van jelen egy ellentétes elmélet a szociális munkában, amely nem a közösség és az érzékenység gondolatán alapul, hanem az állampolgári jogokat különbözőképpen értelmező városi egyén gondolatán. Ez az értelmezés figyelembe veszi azt a tényt, hogy a „polgár” hagyományos fogalma többnyire a többségi kultúra fehér, ép testű férfi tagjára vonatkozott, és hogy az állampolgáriság megkülönböztető értelmezése nem nézhet át a nők, gyermekek, etnikai

kisebbségek, fogyatékos emberek és más kisebbségek jogai fölött (Dominelli, 1995; Lorenz, 1999).

A szociális munkásoknak annak érdekében, hogy reagáljanak az etnikai kisebbségi gyermekek szükségleteire és jogaira, figyelembe kell venniük a következő szociális munka modelleket:

1. *Kulturális önvisszatükrözés és kulturálisan érzékeny megközelítés a kisebbségi kultúrák képviselőinek irányában.* A szociális munkásoknak meg kell érteniük a nemzeti kisebbségek láthatatlanná tételének társadalmilag kialakított folyamatait, és nagyobb figyelemmel kell lenniük a strukturális nacionalizmus hatásaira egy bizonyos nemzetállamon belül. Az ezen a megértésen túli működéshez egy „differenciált univerzalizmuson” (Pugh és Thompson, 1999) alapuló gyakorlatra van szükség, amikor különböző egyénekkal dolgoznak.

2. *Az etnikai kisebbségi gyermekek és szüleik kettős támogatása és megerősítése.* Az etnikai kisebbségi gyermekek jogai szüleik és más felnőttek polgárjogainak mértékétől függenek. Minél több joguk van szüleiknek, azok annál inkább képesek lesznek gyermeküket támogatni, helyzetüket megerősíteni. A menekülttáborokban ezzel ellentétes folyamat figyelhető meg: a szülők, és különösen az anyák, mint a gyermekek természetes gondozói mindennapos alárendeltséget tapasztalnak meg a domináns kultúrához, a szakemberekhez és férjeikhez képest is, hiszen legtöbbször férjüktől gazdaságilag függ.

3. *A gyermekek folyamatosságához, biztonságához és hovatartozáshoz való jogainak megerősítése.* Az etnikai kisebbségi gyermekekkel és fiatalokkal dolgozó szociális munkások segíteni tudnák őket, hogy olyan terveket alkossanak saját jövőjükéről, amelyek a folyamatosságon, a biztonságon és az odatartozás érzésén alapulnak. Ez magában foglalná annak szükségét is, hogy a szociális munkások erőfeszítéseket tegyenek azért, hogy a fiatalokat ne helyezték el onnan, ahol élnek, és hogy jobb forrásokért küzdjenek a biztonság és a megfelelő életfeltételek kialakítása érdekében, ami segítené egy pozitív öntudat kialakítását.

Ezek a szociális munka modellek a gyermekek és tapasztalataik többnyire a gyermekiség XVIII. századi romantikus ideáljának megfelelő szemlélésének „impresszionisztikus modelljétől” való eltávolodást is megkövetelik (Higonnet, 1998). Liz Kelly (1994) nevezte ezt az elképzelést a gyermekiség „impresszionisztikus modelljének”, amely gyakran megjelenik azokban az esetekben, amikor gyermekek erőszaknak vannak kitéve. Úgy érvelt, hogy ez a modell, miközben az ideális gyermekiségre összpontosít, sokat kizár a gyermekek tapasztalatainak összetett és néha ellentmondásos elemeiből. Az impresszionisztikus modell eme gyermeke is magáévá teszi a menekült gyermekek történeteinek képvilágát, ami majdnem mindig a befogadó ország romantikus ábrázolására összpontosít, de szinte sohasem gyakorol kritikát abban a kollektív menekülttáborokban lévő „otthonban” szerzett gyermekkori élményekről, ahol a gyermekek gyakran egész gyermekkoraikat töltötték.

A referencialista a szerkesztőségben található.

Darja Zavirsek

Fordította: Neményi Eszter

Írta: Csáky László

GONDOLATOK EGY GYERMEKOTTHON ÁTVÁLTOZÁSAI OKÁN

ELŐSZÓ HELYETT...

A legfontosabb érték az ember, az ember boldogsága és fejlődése.

Minden embernek egyforma joga van a boldogsághoz, a fejlődéshez. A humanizmus mértéke pedig a társadalmi gazdagsághoz való hozzáférhetőség általánossága.

Az ember boldogsága, fejlődése kizárólag konkrét életében, saját tevékenységében és társadalmi minőségében valósulhat meg.

Az emberi boldogság, az egyén fejlődési lehetőségeinek realizmusa nagyban függ a társadalmi élet szervezetétől, a gazdasági – politikai – szociális – kulturális viszonyok „természetétől”.

A főti Gyermekváros alapításának dátuma 1957. november 15. 1962-re 920 férőhellyel kialakul az ország legnagyobb gyermekotthona. 1983-ig tart az a szakasz, amelyben az intézmény az ország nyilvánossága előtt éli életét, s mint ilyen, szinte egyedüli követendő példa.

1983-1990 között megjelennek, kiéleződnek azok a belső feszültségek, amelyek megérlelik az átalakulás, az útkeresés gondolatát. A belső okokon túl az átalakulás szükségességéhez azonban jócskán hozzájárulnak a külső tényezők is. Nevezetesen a gazdasági, a politikai és a társadalmi változások.

Ezeket a változásokat először a közoktatásban figyelhettük meg. Az 1980-as évek közepén az oktatásügyben olyan innovációs folyamat bontakozik ki, mely a lazuló központi irányítás, a helyi erőforrások koncentrációjának eredményeként -most csak a legfontosabbakat emelem ki – megújítja a közoktatást. Sajnos a közelmúltban ugyanezeknek a hiánya lehetetlenítette el az önfejlesztő, helyi nevelési rendszereket.

Az állami nevelés-gondoskodás, mint rendszer némi fáziskéséssel jutott ugyanebbe a helyzetbe. Magyarországon az 1990-es évek elején tarthatatlanná vált a megkövesedett ellátórendszer fenntartása. Megindult – a központi irányítás hiányában – egy olyan folyamat, amelynek következtében a közoktatáshoz hasonló helyi rendszerek jöttek létre. Ezek magukon viselték, és a mai napig viselik ennek a sajátos helyzetnek minden erényét és hátrányát.

Foton a hét évig tartó – 1983 és 1990 közötti időszakról van szó – vezetőválság után, érett meg a helyzet egy olyan megújulásra, átalakulásra, amely a régi funkcióknak, pedagógiai gyakorlatnak és az intézmény tevékenységrendszerének mélyreható átalakítását eredményezte. Fontos azonban kiemelni, hogy a vezetők és a beosztottak nem egy önkényes, esetleges rendszer- és szervezetátalakítás kihívásaival szembesültek, hanem szükségzerű és oksági alapokon nyugvó, elodázhatatlan változások tényével.

Mindenekelőtt fel kellett tárunk az alapvető ellentmondásokat. Ezek közül négyet emelnék ki:

A főti Gyermekváros gyermekvédelmi tevékenysége – elsősorban az országos territórium miatt – nélkülözötte a szükséges kapcsolatot azzal a környezettel, amely a potenciális klientúráját adta. Másképpen fogalmazva: a rendszernek nem volt szoros kapcsolata ezzel a társadalmi környezettel, amelyet szolgálnia kellett.

Az intézményben végső soron objektíve megvalósuló nevelési hatásrendszer nem a társadalmi együttélés tipikusnak vagy normálisnak mondható viszonyaira, nem a valóságos társadalmi-családi együttélésre készítette fel gondozottjait. Ez részint a telepszerű együttélésből fakadt, amely megfelelt egy korábbi eszmei-politikai ideának. Ezt eszközként szolgálta a „városi” működésű logika, amely szervezetszociológiai értelemben zárt rendszerként funkcionált. A rendszer kiszolgáló jellegét igazolta a saját kórház, a konyha, a mosoda, a strand, a posta, valamint a 107 szolgálati lakás is.

A nevelőotthoni csoportok (színterek) szerveződése (30-40 gyermek, 4 gondozó) sem modelláltak társadalmi csoportot, közösséget. Főt egyik nagy reménye, a testvérek együttélése is csak formailag működött. A testvérek csak akkor nevelkedhettek egy csoportban, ha a belső szervezeti tagoltságnak megfelelő életkornak voltak.

A nagykorúság eléréseivel a kikerülés, az életkezdés a szocialista korszakban a munkásszállók, a kötelező munkavállalás következtében kevésbé voltak kockázatosak, mint manapság. A munkásszállók igénybevétele miatt a mai támogatási rendszernél lényegesen kevesebb juttatás is többnek hatott, nagyobb biztonságot nyújtott akkor.

A fenti ellentmondások feloldása érdekében a főti Gyermekvárosnak az eddigi történetét és kultúráját is vállalva a megváltozott **céljainak, funkcióinak**, az ezekhez illeszkedő struktúrájának, a szakmai követelményekkel összhangban lévő **nagyságrendjének** megfelelő új **szervezeti rendszer** létrehozására kellett vállalkoznia.

Az innovációs folyamat megalapozásához Gáspár László neveléseméleti okfejtése segített hozzá bennünket.

Nevelési alapelveink az alábbiak:

- a tevékenység vagy gyakorlatközpontúság elve;
- az alkotás elve;
- az alternativitás elve;
- a közösség által való nevelés elve;
- a fizikai, szellemi, érzelmi és jellemi fejlődés egységének és egyenértékűségének elve; és
- a játék, a tanulás és munka integrációjának elve.

Nevelő- és gondozómunkánk célja: a társadalmi gyakorlatra

való felkészítés, azaz az önálló életvitelre, családi együttélésre, a társadalmi együttélés normáihoz való alkalmazkodásra képes ifjak nevelése.

A társadalmi gyakorlatra való felkészítés, az alapvető társadalmi szerepek elsajátítását is jelenti (társadalmi szerep alatt azoknak a magatartásoknak/viselkedésnek az együttesét értjük, amelyet a társadalmi életben az egyéntől elvárunk).

Ezért a nevelőmunkánkban az alábbi szerepekre helyeztünk hangsúlyt:

- a család tagjának szerepére,
- a polgár szerepére,
- a kultúra alkotójának és fogyasztójának szerepére
- a fogyasztói szerepre,
- a csoport tagjának szerepére.

Eszközrendszerünk: a társadalmi gyakorlat pedagógiai reprodukciója, azaz minden olyan gyakorlat megjelenítése, amely a célokban megfogalmazott nevelési (szocializációs) folyamat realizálásához elengedhetetlen. (így kerül a „csizma az asztalra”, azaz a lakásotthon a gyermekotthoni eszközszerrendszer középpontjába. Talán érdemes volna egyszer a lakásotthon kifejezést, amely a civilszféra számára ellentmondásos szóösszetétel, értelmezni, alaposan megvizsgálni).

A társadalmi szerepekre hatékonyan felkészíteni csak a társadalmi szerepek gyakorlásával lehet. Ezért nagyon gondosan fel kell tárnunk valamennyi lehetőséget. Létre kell hozni, pedagógiailag reprodukálni kell azokat a viszonyokat, amelyek a gyermekek valóságos élethelyzetét jelenítik meg.

A pedagógiai tevékenységrendszer az alábbi felosztás szerint értelmeztük:

A TANÍTÁS-TANULÁS MINT A MEGISMERÉS ALAPVETŐ FORMÁJA

Tekintettel kell lennünk gondozottjaink tanulási motiváltságára, kudarcaira.

Tudjuk, hogy eredményt csak akkor érhetünk el ha a „nekik megfelelő” folyamatokat tudunk szervezni számukra. Valójában az a feladat, hogy pedagógiailag reprodukáljuk ez emberi megismerés mindhárom nagy területét: az empirikus, a tudományos és a művészeti megismerést.

Nélkülözhetetlen az önálló tanulás képességének, és szükségletének kialakítása és fejlesztése is,

Alkalmazott módszerek, elvek:

- rugalmasság a tanítás-tanulás szervezésében,
- alternativitás,
- aktivitást elősegítő tanítás és értékelés,
- önértékelés,
- a tanulók belső motivációjának állandó fejlesztése és hasznosítása,
- az iskolán kívüli tanulás fontosságának elfogadása.

Munkavégzés, önellátás, termelés-gazdálkodás, mint a munkaerő képesség kibontakoztatásának tevékenységrendszere.

A rendszerváltás legmarkánsabb kihívásai ezen a nevelési területen jelentek meg. Az önellátás – termelés – gazdálkodás logikája a társadalmi hasznosság, a társadalmi igényeknek való megfelelés, a szükségletek kielégítésének a logikája. Ez a tevékenységrendszer nem csupán technikai gyakorlatként, hanem társadalmi gyakorlatként fontos a gyermekotthonban nevelkedők számára.

Az önellátás – termelés – gazdálkodás tevékenységrendszerének célkitűzései:

- alapvető, szervezési-együttműködési készségek kialakítása,
- állóképesség, akaraterő, kitartás fejlesztése, a munkafolyamatokban fellelhető értékek (empátia, szolidaritás, tolerancia) érvényesítése,
- az áruterelésnek, mint sajátos folyamatnak a megismerése,
- a gazdálkodás, mint az elosztás különös formájának a megismerése, gyakorlása,
- a fizikai munkához szükséges manuális jártasságok, készségek kialakítása,
- az iskola értékelési logikájától alapvetően eltérő új értékelési formák, tartalmak megjelenítése.

Közösségi-közéleti nevelés, mint a lakóotthonban és más közösségekben való közreműködés.

Feladataink:

- a személyes méltóság és öntudat, a gyermek önmaga iránti felelősségtudatának kialakítása,
- az egyén fontosságának érzékeltetése saját és közössége érdekében,
- az egyén érdekérvényesítő szerepének megismertetése, elsajátíttatása,
- a közéleti gyakorlat biztosítása, a közösség iránti felelősségtudat kialakítása,
- szervezési készség fejlesztése,

- az önkormányzatiság, mint elv a megismertetése, a működtetés technikai elemeinek elsajátítása.

Szabadidő tevékenység, amely tekinthető az előző három tevékenység sajátos szintézisének, megjelenítési formájának.

Ez a tevékenységi rendszer az egyén felismert vagy vélt szükségleteinek kielégítésére ad lehetőséget.

Pedagógiai funkciói a gyermekotthonokban:

- a szabadság lehetőségeinek minél teljesebb biztosítása, kiemelve a választás szabadságát, beleértve a nem választását is,
- megtanulni pihenni, megmutatni a gyermekotthon toleranciáját, távolságtartását, nyugodt, tartózkodó magatartását,
- intim szféra biztosítása,
- elősegíteni az egyéni érdeklődés kielégítését és a különböző tehetségek „előhívását-fejlesztését”.

Ellenőrzés, értékelés minden pedagógiai folyamat elengedhetetlen része. Nem más, mint a társadalmi gyakorlatban használatos ellenőrzési módok pedagógiai reprodukciója, melyek személyiségfejlesztő hatásuk révén szervecsülni képesek a pedagógiai folyamatban.

Az értékelés, mint elsődlegesen pedagógiai aktus a nevelőközösség céltudatos reagálása az egyén aktuális állapotára, és teljesítményére.

Az értékelés kritériumai és normái követelményként jelennek meg az érintettek számára. Gyakorlatilag az a fontos, az a lényeges, az a teljesítendő, az az elérendő, amit és amilyen súllyal értékelünk.

Az értékelés rendszerének pontosan kell lefednie a célokat. Ennek hiányában az értékelés maga alá rendeli a tényleges nevelési folyamatot.

A nevelés, mint folyamat csak a cél, az eszköz, a tevékenység és az eredmény együttesében értelmezhető.

A pedagógiai program kidolgozása, nevelési alapelvek meghatározása önmagában nem elégséges egy új pedagógiai rendszer létrehozásához. Számba kellett vennünk az innovációs folyamat erőforrásait és akadályait is. Meg kellett keresnünk azt a pontot, amelynek megváltoztatása a rendszer lényegének és számos elemének megváltozását eredményezi. Tekintettel kellett lennünk arra, hogy a főtí Gyermekváros országos híró intézmény, amely a sikerekhez szokott és nem az ellentmondásokból táplálkozó megújulásokhoz.

A '90-es évek elején egyre több információ jutott el a hazai szakemberekhez a nyugat-európai nevelési-gondozási gyakorlatról. Ismertté vált a lakásotthonok, a családszerű, családias csoportok működése.

Foton 1990-ben született meg a döntés a telepszerű intézmény lakásotthonokká történő átalakítása. 1991 őszén pedig átadásra kerültek az átalakított épületek. 32 lakásban biztosítottunk 320 férőhelyet. Maga az építészeti, technikai megoldás korántsem járt akkora anyagi gonddal, mint az ennek a megfelelő pedagógiai kultúra megalapozása, kiépítése.

Áttörési pontnak, döntő láncszemnek a lakásotthoni csoportok önálló gazdálkodása bizonyult. Megváltoztatta a pénz elosztásának rendjét, átláthatóvá vált az intézmény gazdálkodása, létrehozta a gondozottak érdekrendszerét, közüggé vált a gazdaságosság, visszaszorult a rongálás, feleslegessé tette a kiszolgáló alegységeket (központi konyha, mosoda, kórház, belső iskola stb.).

Bármennyire a gondozottak érdekében történtek a változások, legkevésbé ők fogadták el a kezdeti időszakban. Számos ellenállás, néhány esetben ellenséges megnyilvánulás kísérte az új rend bevezetését. Előjogok helyett kötelességek keletkeztek. Az eddigi előjogokkal

rendelkezőket a kiszolgáló rendszer elvesztésével nem kárpótolta az önellátó mechanizmus bevezetése. A nyelvi kód tíz évvel később, ma is őrzi a korábbi szokásrendet, tradíciót.

Ennek ellenére a hosszú és fáradtságos küzdelmet nem a gondozottak passzív ellenállásával, hanem az intézmény dolgozóinak, az intézmény területén élő volt dolgozóknak felemás viszonyulásával kellett megvívniuk. A hosszú időn keresztül sikeresen egzisztáló intézmény válságképével kellett szembesülnünk. Noha nem személyes egzisztenciánk kudarcáról volt szó, az érintettek mégis így élték meg. A felmerült kérdések sokat elárulnak erről:

A dolgozóknak ugyanezért a bérért több munkát kell majd végezniük?

Újabb dolgokhoz is érteniük kell majd munkabérük megváltozása nélkül?

Megőrizhetik-e többlet jövedelemszerzési lehetőségeiket?

Pontosabban, jobban kell majd dolgozniuk?

Alkalmasak lesznek-e az új munkakörük betöltésére?

Az új helyzetben elveszíthetik munkahelyüket?

Az új helyzet megváltoztatja-e a dolgozók által megszokott folyamatokat, munkavégzési módokat?

Az új feltételek nem lesznek rosszabbak a réginél?

Biztosítva lesz-e a pedagógiai szabadság?

Az új helyzetben fokozódik-e az ellenőrzés?

Kik és milyen módon fogják értékelni az új helyzetben az elvégzett munkát?

Csökken-e a szervezet vezetőinek hatalma?

Ismert-e a megvalósítandó cél?

Az intézmény dolgozói kifejtik-e, hogy semmi szükség a lakásotthonos rendszerre? Lesz-e titkos véleménynyilvánítási lehetőség?

Ha kudarcot vall az új modell, miként lehet visszatérni a régihez?

Nem túl gyors az innovációs folyamat?

Kerülhetnek-e rosszabb helyzetbe a gyerekek, mint korábban?

Szabad-e dolgoztatni a gyerekeket (mosni, főzni, takarítani)?

Az új pedagógiai program kidolgozásakor számítottam bizonytalanságra, de a nagyfokú bizalmatlanság meglepett és agresszívabbá tett.

A dolgozók egy része munkáját misztifikálva írta le, mintegy bizonyítva a szervezeten belüli külözhetetlenségét. Konfliktus alakult ki az adott dolgozó által betöltött munkakör és az általunk a jövőben elképzelt munkakör között.

A nagyfokú bizalmatlanság a változások támogatóit rövid idő alatt csendes szemlélődővé „szelídítette”. Nagy küzdelem volt ez.

Gyakoriak voltak a hatásköri, kompetenciaviták. Elsősorban az informális csatornákon érkeztek a hasznosítható, értelmezhető információk.

Kifejezetten főtí sajátosság, hogy nem csak a gondozottakra jellemző a telepszerű együttélés, hanem a dolgozókra is. A több mint száz szolgálati lakás lakóinak szemlélete nagyon sokféle volt, de megszokott életüket érzékenyen érintették az új pedagógiai rendszerből fakadó változások.

Az új feladathoz új vezetőkre volt szükség. A kívülről érkezett vezetők rendkívül nagy nyomás alá kerültek. Szakmai és emberi alkalmasságukat nap mint nap kellett bizonyítaniuk. A próbát nem mindenki állta ki.

A pedagógiai kultúra megalapozásában döntő szerepe volt a belső továbbképzésnek. A sokféle tanfolyam, előadás, tréning küzdelmes sorozata meghozta az eredményt. Kialakult

az a szemléletmód, amely lehetővé tette a lakásotthonos, családszerű nevelési program megvalósítását.

„A tizedes csata után többet tud, mint csata után a tábournok”, azaz vannak ennek az innovációs munkának olyan tapasztalatai, tanulságai – a fentiekén túl – amelyek ma már nyilvánvalóak, de a jövő szempontjából továbbra is fontosak.

A lakásotthonos, családszerű nevelési program eredményességét ugyanaz a tényező korlátozza, mint az előző rendszert a telepszerű együttélés.

Nem változtattuk meg a környezetet, pedig tudtuk, tudjuk, hogy a szociokulturális viszonyok döntően befolyásolják a nevelés hatékonyságát. Később, 1995-től ezért kezdtünk hozzá a „kitelepülésre”, a távoli falvakban lakásotthonok létesítésére. Ezeknek a településeknek a megtartó ereje, mintaadó képessége olyan többletforrást biztosít a nevelőmunka számára, amely valamennyi nevelés területén látványos előnyöket produkál. Ezt igazolja Arató Domonkos vizsgálata is (Arató: Nevelőotthon-típusok összehasonlítása 2001., Kézirat).

Amikor a lakásotthonok kialakítása Magyarországon mozgalommá vált, nem látszott a specializáció igénye. A differenciált rendszer szükséglete csak akkor jelent meg, amikor ismét szembesültünk a korábbi ellátó rendszer válságjeleivel.

A közelmúltban elemeztük a Foton elhelyezett neveltek személyiségének állapotát, nevelési szükségleteit. Vizsgálatunk szerint a gondozottak 70%-a igényel speciális ellátást! Ez a meglepő adat arra is figyelmeztet, hogy nem elegendő csak lakásotthonokban gondolkodni, hanem meg kell teremteni a belső és külső csapatok hozzáértést és a szakmai kontrollt is.

A kevésbé problematikus – különösen az alacsonyabb korosztálybeli – gyerekeket mentesíteni kellene a gyermekotthoni elhelyezéstől, (gy áthidalható volna a hosszabb időtartamú elhelyezés.

Foton is, de talán másutt is hiányoznak a speciális lakásotthonok, a speciális nevelőszülők! Eszköztárunk gazdagodna, ha kis létszámú csoportokban, alkalmas családokban is gondozhatnánk neveltjeinket. Ennek nincs jogi akadálya.

Megkerülhetetlen egy szakmai kontrollt biztosító felügyelet létrehozása is. A jó szándékú törekvések partikuláris érdekeken megtörnek, átalakulnak. Minőséget minősítés nélkül nem lehet produkálni.

Írta: Józsa Gyuláné

GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÁS?

László Judit sorait olvasva – és többször is elolvasva -, felötlik bennem a kérdés, vajon tényleg segítség-e a családoknak a Gyermekjóléti Szolgálat által nyújtott szolgáltatások bármelyike? Nem egységesen kezdtem el községünkben a családgondozást. Tapasztalatom ezen a téren „csak” annyi volt, hogy nekem is van két gyermekem, és óvónőként dolgoztam – míg lehetőségem volt rá – szintén a községünkben. Az egyszemélyes családgondozói állás elfogadása után első teendőim közé tartozott a falu feltérképezése. Megdöbbentő kép állt össze a lakosság egy részéről. Közel 40 éves leszek, és még mindig nyomaszt az az érzés, amit akkor éreztem. Napokig arra gondoltam, amiket láttam a családlátogatások során. Mik voltak ezek? Az emberi tudatlanság, nemtörődömség, a rossz lakhatási viszonyok, az igénytelenség. Elkeseredetten fogtam hozzá a családgondozáshoz. Aztán, mint a mesében teltek a napok, mint családgondozót elfogadtak az emberek. Apró, pici sikereket, eredményeket elértünk, és már annak is örültem, ha az óvodás-korúakat rendszeresen vitték óvodába, és fizették a térítési díjat; ha az alapvető élelmiszereket megvásárolták, tiszta ruhában engedték a gyerekeket iskolába. Kicsiny dolgok ezek, nem nagy eredmények. Ekkor jött az első ideiglenes hatályú elhelyezése két tizenéves testvérnek. Egy csapásra omlott össze bennem a családgondozói munka felelőssége és a szülői érzés. Sok-sok kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy segítségnyújtásunkkal tényleg segítünk-e? Miért nem áll módunkban az elkövetőt büntetni, azt a személyt, aki miatt kialakult az adott helyzet? Miért kell a gyerekeket elszakítani a családi környezetétől?

A sok kétely miatt, ami a mindennapi munka során felmerül bennem, egyetértek a cikk írójával. Valóban itt az ideje a szolgálat megújulásának. Ne abból álljon a munkánk, hogy kimegyünk a családokhoz „leellenőrizni” őket, hanem olyan szolgáltatásokat tudjunk nekik biztosítani, amely elősegíti mindazt, amit a törvény így fogalmaz: „A gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődést, jólétét biztosító saját családi környezetében történő nevelkedéséhez”.

Akkor tudunk mi családgondozók hatékony munkát végezni, ha bennünk is eloszlanak a kétségek, vajon helyesen döntöttünk-e segítségnyújtásunkkal? Meddig avatkozhatunk bele más családok életébe?

Írta: Lovas Zsuzsa

KONFLIKTUSOK AZ ISKOLÁBAN **ISKOLAI KONFLIKTUSOK, HUMÁNUS MEGOLDÁSOK**

Ahogy durvul a közélet, fokozódik az elszegényedés, fenyeget a drogok egyre szélesebb körben való terjedésének veszélye, gyors változások mentek végbe a felnőtt-gyerek viszonyban, mások az elvárások a gyerekekkel, tanárokkal, sőt a szülőkkel szemben is, úgy sokasodnak a problémák az iskolákban.

Sem az iskolák, sem a pedagógusok, sem a szülők nincsenek felkészülve, és felkészítve a növekvő és súlyosbodó konfliktusok kezelésére. Az iskolák tipikus reakciója, hogy megpróbálnak szabadulni a nehezen kezelhető gyerekektől, és hátrítják a problémát, elhárítják a felelősséget. Pontosan tisztában vannak azzal, hogy a probléma egyáltalán nem oldódik meg, ha a gyerek másik iskolába kerül, de abban reménykednek, hogy ők legalább fellélegezhetnek. Régi vita, hogy mi az iskola dolga, az oktatáson kívül, mennyiben tartozik rájuk a nevelés, illetve a gyerekek életében mekkora részt kell és lehet vállalni intézményként.

Amellett, hogy a gyerekek és a közösség számára is életfontosságú, hogy legyenek referenciaszemélyek, csoportok, akkor is kapjon egy gyerek támogatást, bízhasson valakiben, ha a család nem tud elég segítséget adni, az iskola is akkor járna jól, érezhetné hasznosnak és eredményesnek az elvégzett munkát, ha a konfliktusokat helyben tudnák kezelni, ha a problémás gyerekeknek nem a másik faluba kellene járni iskolába, ha nehézségeikre valódi megoldást találnának.

Ez nem is olyan utópisztikus, mint első hallásra hallatszik. A konfliktusok megnyugtató kezelése, az igazán jó megoldások megtalálása egyre inkább a kutatók és gyakorlati szakemberek érdeklődésének középpontjába kerül, és komoly sikereket érnek el.

A cikkben két konfliktuskezelési módszer rövid ismertetésére kerül sor, majd egy konkrét iskolai esettel illusztráljuk, hogy e metódusok még súlyos konfliktus esetén is jól használhatóak.

Az egyik konfliktuskezelési lehetőség a mediáció, amelyről már e lap hasábjain többször is szóltunk (1999/1-2. sz), a másik módszer a Szemtől-szembe resztoratív technika. A Szemtől-szembe, mint neve is mutatja, olyan eljárás, melynek során a konfliktus kiobbantója szembe kerül az általa elkövetett tettel, és szembe kerül azokkal az emberekkel is, akiket tette következtében sérelem ért.

MEDIÁCIÓ

A mediáció a vitás kérdések rendezésének alternatív módja, amelyben a konfliktusban álló felek képzett vitavezető segítségével maguk tisztázzák érdekeiket, és ezek figyelembevételével jutnak el a megállapodáshoz. A résztvevők mindegyike saját álláspontját képviseli, de csak olyan döntés születik, amelyben mindenki szempontja megjelenik.

A hagyományos konfliktus a győztes-vesztes dinamika mentén zajlik, az érintettek, mint ellenségek vesznek részt benne, ezért kapcsolatuk óhatatlanul megromlik. Ezzel a jelenséggel mind a családokban, mind a munkahelyen, mind az iskolában találkozunk.

A mediációnak meggyőződésünk szerint nagy jelentősége lehet abban, hogy a mindennapi érintkezésben is segítsék a viták, konfliktusok emberséges, érdemi, agressziómentes megoldását, és az emberi kapcsolatokat, a hétköznapok jobbá tételét.

SZEMTŐL-SZEMBE MÓDSZER

A Szentől-szembe módszer a helyreállító igazságszolgáltatás által alkalmazott eljárás. A helyreállító igazságszolgáltatás olyan filozófia és gyakorlati megközelítés, amely azon alapszik, hogy egy közösségben, ha (bűn) cselekményt követnek el, akkor ezzel az eseménnyel az érintettek foglalkozzanak. Cél, hogy az okozott kárt és sérelmet jóvátegyék, és mindent tegyenek meg annak érdekében, hogy az eredeti állapot visszaállítható legyen. A károkozást – legyen az anyagi vagy érzelmi – megtérítsék, de legalább enyhítsék.

A módszer azáltal igyekszik az eredeti állapot helyreállítására, hogy aktivizálja és bevonja az áldozatokat és elkövetőket, és mindazokat, akiket valamilyen formában érintett a cselekmény. Az elkövetőket arra ösztönzi, hogy vállaljanak felelősséget a tetteikért. Lehetővé teszi, hogy az elkövető szembenézzon az általa elkövetett cselekmény valódi következményeivel, hogy rádöbbenjen a másoknak okozott kárra és fájdalomra. A sértettek beszélhetnek érzelmeikről, félelmeikről, és az elszenvedett kárért kárpótlást kapnak.

KONKRÉT ESET ISMERTETÉSE

Előzmények

A konkrét esetben egy középiskola igazgatónője kéri a segítségünket. A rádióban hallott a Szentől-szembe módszerről, és ezt szeretne volna alkalmazni az iskolában történt ügy kapcsán. Telefonon annyit mond, hogy két lány összeverekedett, az egyik csúnyán helyben hagyta a másikat. Azt könnyű megállapítani, hogy ki volt az elkövető, de hogy ki az áldozat, az már bonyolultabb kérdés. A megvert kislány, Julcsi rendkívül provokatív. Iskola szerte vannak haragosai, olyan gyerekek, akiket megbántott vagy megsértett. Az igazgatónővel megállapodunk a választott módszert illetően. Bár a helyzet inkább a Szentől-szembe eljárást igényelné, ennek ellenére a mediáció mellett is sok érv szól. Mivel egy folyamatosan fennálló, az egész iskolát érintő és megmozgató konfliktusról van szó, ezért úgy döntünk, hogy a két módszert ötvözzük, és így próbálunk segíteni a kialakult helyzeten. Megállapodunk a résztvevők személyét illetően is. Az érintett lányokon és mentoraikon kívül a megbeszélésen az iskola és a diákok képviselői is részt vesznek.

Az ülés leírása

Az ülésre 2000 novemberében kerül sor. Az ülés vezetői pontosan érkeznek, a résztvevők azonban egyenként szállingóznak. Némi késéssel tudjuk csak a megbeszélést elkezdni. Panni, az elkövető fájdalmasan ellenséges. Lehorgasztott fejjel ül, a mediátorok bemutatkozása után azt sziszegi, hogy mennyire utálja a pszichológusokat és ezt az egész vircsaftot. Ellenségessége mögött komoly feszültségek húzódnak.

JULCSI, AZ ÁLDOZAT OLVASATA

Julcsi viselkedése, mint egy helyes kamaszlányé, mondatai azonban egy sokat megélt asszonyé. Szavai mérgezetek, a bőr alá hatolnak, és iszonyúan fájnak, miközben Julcsi úgy tesz, mintha semleges dolgokról beszélne. Az eset előzményét meséli el. Bulizni voltak, ittak, drogoztak, de ez nem derült ki egyértelműen. Aztán Panni rosszul lett, hányt, és az egyik fiú felmosta. Azt est végén felmentek Julcsihoz. Ott hárman feküdtek egy ágyban, Julcsi barátja és a két lány. Julcsi szerint megtörtént, hogy ő és Panni összefeküdtek. Panni

az elbeszélés közben majd felrobban. Julcsi ezt elmondta néhány barátjának, és a hír gyorsan terjedt, természetesen Pannihoz is eljutott. Aztán egyik nap az iskola udvarán összetalálkozott Pannival, aki ütötte, vágta, ahol érte. Julcsi állítólag nem ütött vissza. A verekedésnek a fél iskola tanúja volt, a gyerekek szótlanul szemlélték az eseményeket. Julcsi ezt is sérelmezi.

AZ IGAZGATÓNŐ OLVASATA

Panninak is megadom a lehetőséget, hogy ő is ismertethesse álláspontját, de Panni annyira dühös és feszült, hogy képtelen beszélni. Nem akarom erőltetni, és konfrontálni sem akarom állapotával, ezért úgy döntök, hogy menjünk ülésrend szerint, azaz folytassuk a megbeszélést az igazgatónővel. Ő csak elmondásból értesült az eseményekről. Első reakciója volt, hogy „már megint a Julcsi.” Provokatívnak tartja Julcsit, aki magára húz agressziót, indulatot. Az igazgatónő érzései Julcsi iránt kettősek, haragszik rá viselt dolgaiért, de egyben félti is. Már sokszor beszélgettek erről ők ketten, és akkor Julcsi mindig megígérte, hogy ez volt az utolsó, többet nem fogja heccelni, provokálni a többieket. Aztán másnap megint kezdődik minden előlről. Aztán igazgatónői minőségében még hozzáteszi, hogy fontos lenne meghatározni, és betartani a konfliktusok megoldásának módját, mert számára a verekedéssel való megoldás elfogadhatatlan, és megengedhetetlen.

AZ ÁLDOZAT OSZTÁLYFŐNÖKÉNEK OLVASATA

Feri – Julcsi osztályfőnöke – nem sokat tud az eseményekről, és nem is igen akar sokat tudni. Passzív szemlélője az eseményeknek.

A DIÁKOK OLVASATA

Eszter és János a diákok szempontját képviseli. A beszélgetés kezdetén arra az álláspontra helyezkednek, hogy ez magánügy, semmi közük hozzá, miért is avatkoztak volna bele. Alapvetően tisztázandó kérdésnek tartom, hogy egy iskolában, amely felvállalja a nehezen nevelhető, a nehéz körülmények között élő gyerekek oktatását, mi minősül magánügynek, és mi közügy. Ennek a kérdésnek a megvitatása során a diákok képviselői egyre konstruktívabbá válnak, átérzik saját felelősségüket az iskola ügyeinek és életének alakulásában.

Julcsi úgy érzi, hogy kicsit eltávolodtunk tőle, ezért, hogy figyelmünket ismét rá összpontosítsuk „bepattan” középre, és lejátssza azt, amiről eddig csak beszéltünk, ízelítőt ad provokációi egyikéből. Eszter felé fordulva azt mondja, „emlékszel, amikor egyszer nálunk jártál, és zenét akartál hallgatni, aztán eltűnt néhány CD-m.” Eszter fel van háborodva -valószínűleg joggal – a halvány gyanúsítástól, miszerint köze lenne bármiféle lopáshoz. Meglehetősen hangerővel kikéri magának a lopás vádját. Julcsi abban a pillanatban visszakozik, hozzátéve, hogy ő sosem állította, hogy Eszter lopta el, ő csak azt nem érti hova tűntek a CD-i.

AZ IGAZGATÓHELYETTES OLVASATA

Judit, az iskola igazgatóhelyettese veszi át a szót, ő az iskola szempontjait képviseli. Beszél a pletykákról, arról hogyan terjednek, és hogyan torzulnak a hírek az iskolában. Van-e, lesz-e következménye ennek a verekedésnek az iskola egészére nézve. Azt gondolja, hogy

ennek az ügynek közvetlen következményeivel nem kell számolni, nem osztotta két táborra a diákokat, nem kell az elharapódzó agresszivitástól sem tartani. Úgy elemzi a megtörtént eseményt, hogy a gyerekek azért nem avatkoztak bele Julcsi megverésébe, mert Panni kicsit mindannyiuk helyett verte meg Julcsit. A legtöbb diáknak már viszkedett a tenyere, ha Julcsival találkozott, a legtöbb diáknak volt elszámolni valója Julcsival. Panni számolt el helyettük is.

AZ ELKÖVETŐ OSZTÁLYFŐNÖKÉNEK OLVASATA

Éva – Panni mentora – a verekedést megelőző közvetlen pár percet meséli el. Ebből kiderül, hogy Panninak elég rosszul állt a szénája. Az iskola szabályai között szerepel, hogyha valaki 3 kis feladatot nem teljesít, akkor kizárják az iskolából. Panni azon a bizonyos szerdai napon épp a harmadik feladatot nem teljesítette. A történelem tanárnő a hiányt jelezte Évának, aki találkozott Pannival. Panni megkérdezte: – Akkor én most ki vagyok rúgva? -A tanárnő rábólintott. Panni ebben a lelkiállapotban hagyta el az iskolát, és ekkor találkozott az udvaron

Julcsival. A verekedést követő délután Panni még visszament az iskolába az elvégzett feladattal. Még visszakapaszkodott az iskolába, de az látható, hogy a szakadék szélén lavíroz. Az elmondásából a biztonságérzés, illetve annak hiánya téma bontakozott ki. Éva elmondta azt is, hogy Panni több ízben hangoztatta, hogy egyszer úgyis agyonveri Julcsit, de senki nem vette komolyan.

AZ ELKÖVETŐ OLVASATA

Amire idáig értünk, Panni is megnyugodott. Elmondta, hogy szerinte azon a bizonyos éjszakán semmi nem történt, de ezt nagyon nehéz hangoztatni és bizonyítani. Julcsi a barátnője volt, nem várta tőle, hogy ilyeneket terjeszt róla. Ő nem homoszexuális, zavarja és bántja, amit Julcsi tesz és mond.

Miután meghallgattuk minden résztvevő álláspontját, a mediátorok összegyűjtik a megbeszélendő témákat. Az megállapítható, hogy jelen esetben két szalon fut a cselekmény. Az egyik szál a konkrét verekedés, Julcsi és Panni konfliktusa, a másik az ügy kapcsán felszínre kerülő iskolai megoldatlanságok kérdése, amelyek időzített bombaként ketyegnek az iskola mindennapjaiban.

TÉMÁK

- Julcsi-Panni konfliktusa
- A hírek terjedése, azaz pletyka kontra hiteles információk
- A konfliktus megoldásának elfogadható és el-nem-fogadható módjai
- Mikor kell a kijelentéseket, jelzéseket komolyan venni a pedagógusnak?
- Nyújt-e elég biztonságot és támaszt az iskola diákjai számára?

Ha végigtekintünk az összegyűjtött témákon, egyértelművé válik, hogy egy ülés keretében nem lehet mindegyikkel érdemben foglalkozni.

JULCSI-PANNI KONFLIKTUSA

Julcsi és Panni konfliktusa úgy tűnik lezárult. Julcsi nem fogja fel, hogy mit tett, nem látja be, hogy milyen helyzetbe hozta a másikat. Hol tagad, hol magyarázkodik, de bármit is tesz, azt érzelemmentesen teszi.

Panni belátása nőtt. Levonja a maga számára a történet tanulságait, amelyek közül az első, hogy nagyobb távolságtartást kell Julcsival tartania. Bár most is azt érzi, hogy Julcsi megérdemelte, amit kapott, de megérti azt is, hogy a verekedéssel a másik embert is, saját magát is veszélybe sodorhatja. A másikat a sérülés veszélye, őt indulatainak elhatalmasodása, és ennek következtében rendőri vagy jogi felelősségre vonás fenyegetheti.

A HÍREK TERJEDÉSE, AZAZ PLETYKA KONTRA HITELES INFORMÁCIÓK

A pletyka, pletykálokadás kapcsán felmerült, hogy van-e az iskolában olyan fórum, amelynek feladata a diákok és tanárok informálása. Kiderült, hogy ilyen nincs. A pedagógusok rádöbbenek, hogy ők a tanárban átbeszélték az ügyet, kifejtették véleményüket, de vajon a diákok hol beszélhetnek formálisan egymással. A témát azzal zártuk le, hogy a pedagógusoknak a diákokkal közösen ki kell dolgozni az információ-áramlás formális csatornáit.

A KONFLIKTUS MEGOLDÁSÁNAK ELFOGADHATÓ ÉS EL NEM FOGADHATÓ MÓDJAI

A mindennapi együttélés pontosan meghatározza, hogy a konfliktusoknak mely megoldásait fogadja el, és melyiket utasítja vissza. Nincs ez másképp egy iskolában sem. Itt a feladat nem az, hogy kimondjuk, hogy a verekedés rossz megoldás, hanem az, hogy hogyan lehet segíteni, és megtanítani a diákokat a helyes konfliktuskezelésre, és hogyan lehet segíteni vagy megakadályozni a helytelen megoldások használatát. Abban mindannyian egyetértünk, hogy az itt tanuló diákoknak ebben segítségre van szükségük.

MIKOR KELL A KIJELENTÉSEKET, JELZÉSEKET KOMOLYAN VENNI A PEDAGÓGUSNAK?

A tanárok beszámoltak arról, hogy a diákok sokat fenyegetik egymást, szerencsére a legtöbb esetben nem kerül tettlegességre sor. Jelen esetben azonban tévedett a pedagógus, amikor nem vette komolyan Pannit. Az egyik megoldás a tanárok érzékenységének és pszichológiai ismereteinek növelése, a tapasztalataik megosztása egymással. A másik megoldás az lenne, ha több fórum nyílna a diákok számára vitás ügyeik megbeszélésére. Ez esetben a feszültségek levezetődnének, és nem nyílt agresszióban kellene kiélni őket.

NYÚJT-E ELÉG BIZTONSÁGOT ÉS TÁMASZT AZ ISKOLA DIÁKJAINAK?

A tanárok szándékai szerint szükség lenne, hogy az iskola egyfajta holding (megtartó) funkciót is ellásson. Hiszen az ide kerülő gyerekek nagy részénél a család adós marad a biztonságérzés megadásával. Ennek kiépítésében is jobban együtt kellene működniük diákjaikkal.

A konfliktussal való érdemi foglalkozás segített megoldani egy akut konfliktust, és felszínre hozta azokat a feladatokat, amelyekkel az iskolának, tanároknak és diákoknak közösen meg kell birkóznuk, hogy sikeresen fenntartsák és működtessék iskolájukat.

Írta: S. Nagy Andrea

KÖRNYEZETVÉDELMI TÁRSASJÁTÉKOK

Közös élményt adó, családi elfoglaltság a környezetvédelmi társasjáték kicsikkel és nagyokkal egyaránt.

Ehhez gyűjtöttük csokorba, milyen társasok is kaphatók. Fontos, hogy beszerzésük forrását is megemlítsük, mert ezek a játékok nem a szokványos játékboltokban lelhetők fel.

ÖKOVI LÁG címmel 2000-ben a Föld napjára jelent meg egy új társasjáték. Kiadója a Föld Napja Alapítvány.

Teljesen rendhagyó, és nagyon ötletes, mert mindössze egy nagyalakú boríték kell a tárolásra. Ebben egy színes képekkel gazdagon illusztrált nagy játékmező található, a Föld. Ezt érdemes egy nagy kartonra vagy parafatáblára feltenni, s akár képként a falra is felfüggeszthetjük. A játékosok büntető és jutalmazó kártyalapokat húznak a játék során. Magukat a kártyalapokat is a játék előtt magunk vágjuk ki.

Dobókocka és figurák nincsenek, hisz ezt más játékból kölcsönözhetjük, vagy babszemekkel, kavicsokkal is játszhatjuk. A játékhoz minimum 2 fő kell, 10 éves kor fölöttiek.

A játékosok környezeti és természetvédelmi ismereteket adnak a játék során.

Ára: 800 Ft

Beszerezhető: Ökoszolgálat 1054 Budapest, Vadász u. 29. Telefon: 80/ 269-446

VIGYÁZZ RÁM! társasjáték egy másik jó játék amely a Balaton természeti és környezeti értékeit dolgozza fel. Kartondobozos, keménytáblás játékműzős, figurákkal, dobókockával. A Balaton megismerését segíti, környezetvédelmi, természetvédelmi és turisztikai látnivalók feldolgozásával.

Ára: 1990 Ft

Kiadója és forgalmazója: Nők a Balatonért Egyesület 8230 Balatonfüred, Keöd J. u. 7. Telefon: 87/342-818

ECOLOGY vagyis Ökológia egy külföldről érkező játék, kifejezetten kisgyerekeknek (5-8 éveseknek) való, nagyon jó minőségű vastag kartonos kivitelben. 4 színes táblán játszhatnak a gyerekek úgy, hogy maguk keresik meg a környezeti problémák orvoslásának módjait, párkereséssel, s ezen közben a Föld mosolygó arcocskáját rakják ki puzzleként.

Ezen játék közben beszélgetés, vita, párbeszéd provokálható, melybe beleszólhat kicsi, nagy egyaránt.

SOUNDS – Hangos társas, ugyanezen játékszalámban van, amiben a környezetünk hangjai hangzanak el (pl.: állatok, közlekedési eszközök, időjárási viszonyok), és a játék során a színes és eléggé zsúfolt képen kell megkeresni az éppen hangzó hangot. Odafigyelést és reflexeket fejleszt, főleg kisiskolásoknak és nagyobb ovisoknak ajánlott.

Ára: kb. 3800 Ft

Egyik forgalmazó: Vanóné Varga Judit 2193 Galgahévíz, Béke u. 16. Telefon: 28/461-295

A TRANSZFORMÁCIÓ játékcsalád FÖLD – SZÓLÓ játéka az emberi személyiség felől közelíti meg a környezeti problémákat, mégpedig igen egyedi módon. Ebben a játékban senki sem vetélkedik, a játékosról magáról szól a történet, a húzott kártyák pedig sosem véletlenül jönnek. A játékos megfogalmazza, mely problémájára keres választ, s a játékban segítségül hívhatja a Földet is.

E játékot érdemes megtanulni, először talán játékvezetővel a legjobb. Erre szervez alkalmakat a Szivárványház, ahol a játék maga is megvásárolható.

1085 Budapest, Röck Szilárd u. 21. Telefon: 1/317-0266

ÉLŐHELY DOMINÓ címmel olyan társasjátékot készített a miskolci Ökológiai Intézet, amely a gyermekeknek, egy kis pedagógusi segítséggel, bemutatja egy-egy élőhely jellegzetes állatait, s azok egymásra utaltságát a táplálkozási láncban. Elkalauzol minket az álló és lassú folyású vizek tájára, a lombos és tűlevelű fák erdőibe, gyepek és bozótok, sziklás területek, valamint emberi települések területére. Egyszerű kivitelű, a kártyákat itt is magunk vágjuk ki a játék előtt, viszont nagyon tanulságos, főleg felsős általános iskolások látják hasznát a tanultaknak.

Ára: kb. 500 Ft

Beszerezhető a készlet erejéig: Ökológiai Intézet 3525 Miskolc, Kossuth u. 13.

Írta: Csapóné Hegyi Erzsébet

KULCS VAGY ZÁR

Egy kisfiú – nevezzük Lacinak – vergődik, nem talál megértő és segíteni tudó emberre. Pedig lehet, hogy a megoldás kulcsa a kezünkben van, csak nem találjuk hozzá a megfelelő zárat!?

Laci 1991 nyarán született, ekkor édesanyja 32 éves volt, édesapja 30. A terhesség és szülés normál lefolyású és komplikációmentes volt. Az édesanyjának az előző házasságából született 4 gyermeke intézetben nevelkedett. Az édesapának ez az első házassága és első gyermeke. A szülők elég szigorúan próbálták nevelni gyermeküket, és sokszor testi fenytést alkalmaztak. Mivel az apa rokkantnyugdíjas, és az anyának sincs mindig jövedelme, a család elég szűkös napokat is megélt.

Az igazi probléma az óvodában derült ki. Laci agresszív volt társaival, trágár szavakat használt, köpködött, rugdosott, az ebédet nem tudta nyugodtan elfogyasztani. Az óvó néni tehetetlenül állt a gonddal szemben, ilyen gyerekekkel még nem találkozott.

1993-ban vették észre, hogy a kisfiú látásával valami gond van, szemüveget kapott, amit évente 3-szor kellett pótolni, mert eltört vagy elveszett. Az óvodából nem kapott a szülő információt azzal kapcsolatban, hogy hová fordulhatna segítségért. Lehet, hogy az óvó néni sem ismerte fel Laci magatartászavarát, és ha nem ismerte fel, kezelni és tolerálni sem tudta. A szülők pedig azon a véleményen voltak, hogy eleven a gyerek.

„Ha nem fogadtam szót, apám levette a nadrágszíját, és megmutatta a Magyarok Istenét! Felnőttem, és ember lett belőlem, én is így teszek.” Elszomorító és elgondolkodtató az apának ez a felfogása és viselkedése a gyermekével szemben.

Elérkezett az iskolába Laci. A pedagógusok már az első konfliktus után látták, hogy itt csak szakember segíthet. Megpróbálták a szülőkkel felvenni a kapcsolatot, de mindig akadt kifogás amiért nem jelentkeztek az iskolában. Ha mégis sikerült az osztályfőnöknek beszélni az utcán az apával, akkor az apa teljesen elutasító volt.

Az én gyereke nem hülye! Nagyon sokszor elhangzott ez a kijelentés, ami persze teljes mértékben fedte a valóságot. 1998 őszén sikerült a gyermek ideggondozóban elvégezni egy vizsgálatot, ahol figyelemzavart diagnosztizáltak. 1999 elején már a gyermek ideggondozó és az általános iskola is kezdeményezte az újabb vizsgálatot. A Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság „ún. más fogyatékossgát” aktivitás és figyelemzavart összegzett. Speciális nevelést javasoltak kisebb létszámú osztályban, fejlesztő pedagógiai megsegítés mellett. Az iskolában sem anyagilag, sem szakmailag nem tudták a feladatot felvállalni, ráadásul a szülők sem voltak együttműködők. Komoly kihívás volt a pedagógusok számára az is, hogy egy másik gyermekben is felfedezni vélték a magatartászavar jeleit, aki történetesen Laci osztálytársa volt. Ebben a közösségben órát tartani szinte képtelenség volt. Csak a fegyelmezésre és a gyerekek testi épségének a megóvására volt idő és energia. A két problémás gyermek egymást túllícitálva szitkozódott, verekedett, köpködött, rohangált a tanteremben órán. A szünetben tanúsított magatartásuk ezek után elképzelhető.

Igazán veszélyessé akkor vált a helyzet, amikor Laci vágó- és szűrőeszközöket vitt az iskolába, és használni is akarta is azokat. A szünetben egy tanár állandóan fogta a kezét, tanórán pedig bezárták az ajtót, mivel többször kiszökött az iskolából.

Laci élelmes gyermek hírében állt, és megtalálta a számára legjobb lehetőséget a szökésre és a rendbontásra.

Nagyon érdekelte Lacit, hogy miként működik a szennyvízszippantó autó és milyen mély az emésztőgödör. Ha tanóráról kikéredzkedett a wc-re, akkor kinyitotta az összes csapot és elárasztotta vízzel a mosdót. Ha a tanító néni nem jó jeggyel jutalmazta a hiányzó házi feladatát, akkor repült a vonalzó a tanár feje felé.

A szülők nem vettek részt szülői értekezleten, a nagymamát küldték el az osztályfőnökhöz, de érdembeli megállapodás és a gyermek viselkedésében javulás nem történt.

1999 októberében került Laci a gyermekjóléti szolgálathoz.

Megpróbáltam felvenni a szülőkkel a kapcsolatot, ami először nem sikerült.

Elmentem az iskolába és megnéztem, hogyan viselkedik a gyermek. Teljesen átlagos külsejű, és az első percben átlagos magaviseletű kisfiúnak találtam.

Míntha varázsszónak engedelmeskedett volna, egyszerre csak felpattant a helyéről, és körbe-körbe szaladgált a tanteremben. A java csak ezután következett; szaladgálás közben torka szakadtából ordított, ha valaki közeledett feléje, annak nekiment és rúgta, harapta, ütötte, köpkölte.

A tanító néninek nem kis energiájába került lefékezni a gyereket, és az órát megtartani. Lacitól féltek a gyerekek és féltek a tanárok is. Felkerestem a családot, és megpróbáltam fényt deríteni a gyermek reakciójára, a tünetek okára. Hosszasan elbeszélgettem a szülőkkel, de igazán nem nyíltak meg előttem. Azt érzékeltették, hogy nagyon-nagyon szeretik Lacit, és szerintük csak eleven a gyerek, nincs különösebb baja. Az apa hevesen tiltakozott az ellen, hogy a közeli bentlakásos speciális intézményben tanuljon tovább a gyermek. Elmondása szerint a fiát bolondnak titulálják, és ennek megfelelően kezelik az iskolában. A szakvélemény persze ezt cáfolta, de ez kevés a szülőknek, és a gyerek magatartásáért a nevelőket teszik felelőssé. Otthon rendesen viselkedik, szófogadó, segítőkész gyerek, a pedagógusok feladata, hogy neveljék a fiát.

A véleményemet – miszerint a szülőnek is kell nevelni a gyermeket – teljesen elvetették, a fizikai szükségleteket éppen elég kielégíteni. A gyermekkel alig tudtam beszélni, apuka mindig kiküldte, nehogy hallja, amit beszélünk. A nagymama is hibás a szülő szerint, mert nem lehet rábízni Lacit. Folyton veszekednek, Lacit leköpi a nagyit, erre a nagymama seprűvel veri el a gyereket, és közben szidja a felmenőivel együtt. A nagymama többször állt neurológiai kórházi kezelés alatt, és jelenleg is marokszámra szedi a gyógyszert. Elképesztő mondatok hangzottak el, szinte kábultan jöttem el a családtól.

Az év végére az iskolaigazgató szülői értekezletet hívott össze, aminek témája Laci magaviselete volt.

Legalább 15 felháborodott szülővel találtam szemben magam. A haragjukat teljesen megértettem és minden empátiám az övék volt, de nem nézhettem tétlenül, hogy „lincshangulat” alakuljon ki. Ugyanis követelték a felháborodott szülők, hogy Lacit Írassa át másik iskolába az anyuka – csak anyuka jelent meg -, mert ha nem, akkor másnapról nem engedik gyermekeiket iskolába. Az igazgatót felszólították a választásra; vagy Laci, vagy a többi tanuló.

Azt is kijelentették, ha Laci bántja a gyermeküket, a szülők fogják megverni őt.

A krízis tetőzött, és elérkezett az ideje, hogy határozottan és ellenvetést nem tűrő hangon megvédjem a gyermeket. Tájékoztattam a megjelenteket, hogy azzal semmit sem oldunk meg, ha megverik a kisfiút. Nevetséges és elfogadhatatlan, illetve törvénybe ütköző a felnőttek gyermekkel szembeni önbíráskodása. Megkértem Laci anyukáját, hogy másnap keressen fel, és közösen kérjünk időpontot a gyermekneurológiára. A többi szülőtől és nevelőtől toleranciát és együttműködést kértem.

Elenium tablettát kellett szedni a gyerekeknek- a januári vizsgálat utasítása szerint -, de a tünetek alig változtak. Februárban már Andaxin tablettát kapott, márciusban betörte egy társa fejét vasdarabbal. A sértett kisfiú édesanyja látteleletet kért, és feljelentette Laci szüleit. Az osztálytársak szülei felkeresték az iskola igazgatóját és a község jegyzőjét, ahol kijelentették, hogy nem engedik gyermekeiket iskolába, amíg Laci is idejár. Esetmegbeszélést tartottunk, amin részt vett mind a két szülő, az igazgató, az igazgatóhelyettes, az osztályfőnök, a szolgálat vezetője és a szolgálat családgondozójaként én is.

Kemény „csata” volt, legalább 2 órát beszélgettünk, hol emelt hangnemben hol visszafogottan, és a végén mégis úgy éreztük a szülők kivételével, hogy nem jutottunk előbbre.

Az édesapa elmondta, hogy az ő gyerekének is betörték a fejét, lehet hogy csak védekezett Laci. Szerinte nem foglalkoznak eleget a fiával. Az igazgatóhelyettes elmondta, hogy Laci nagyon agresszív, már nem csak társaira, hanem önmagára is veszélyes, mivel a gyerek saját fején jégtáblát tört össze. Az osztályfőnök kijelentette, hogy Laci órán egyáltalán nem dolgozik, ceruzája hegyét akarattal kitéri, nehogy írnia kelljen. Az igazgató szerint ideggondozóba kellene vinni a gyermeket, mert komoly problémák vannak, s ultimátummal fordultak a többi szülők hozzá. Az anyuka szerint a kezelőorvos nem tájékoztatta a gyermek állapotáról a szülőket, így ők nem tettek semmit a továbbiakban. Megkértem a szülőket, hogy kísérik el reggelente a gyermeket az iskolába, illetve jöjjenek érte délután, és akkor minden nap megbeszélhetik a problémákat a nevelőkkel. Ráadásul állandó felügyelet alatt lenne a kisfiú, ami testi épségét is óvna. Az apa kijelentette, hogy nem tudja vállalni a felügyeletet, mivel dolgoznia kell. Az anya vállalta a felügyeletet addig, amíg el nem helyezkedik új munkahelyre. Az iskola vállalta, hogy megoldják a gyermek időleges kiemelését az osztályból, és a rendelkezésre álló kereteken túl is fejlesztik Lacit heti 10 órában a tanév végéig. Ajánlottam a szülőnek, hogy a Nevelési Tanácsadóval felvesszük a kapcsolatot, és időpontot kérünk a mielőbbi vizsgálatához.

Azt gondoltuk, hogy megoldottunk egy problémát és egy gyermek sorsát. De túl szép lenne, hogy igaz is legyen. Annak ellenére, hogy Laci gyönyörűen dolgozott, jegyeit kijavította, és magatartása is javult, csak időleges volt a megoldás.

Eljött a nyár, és vele a nyári szünet. Laci sokat volt egyedül. Bizonyítani nem tudtam, hogy senki sincs otthon, mivel nem engedett be a kisfiú mondván, hogy alszik anyukája, mert éjszakás. Az apa nem volt otthon, egyedül mentem családot látogatni, így tanúm sem lett volna. A szomszédok pedig nem látnak és nem hallanak, még beszélni sem tudnak. Vagy az udvaron, vagy az utcán játszott nyakában a lakáskulccsal. A Nevelési Tanácsadóba nem tudtak időpontot adni, mivel nem volt szakemberük, felmondás miatt.

Elkezdődött a következő tanév és vele Laci kálváriája. Már szeptemberben újra kérte az iskola a szakvéleményt, mert ahogy visszakerült a közösségbe előlről kezdődtek a bajok. Októberben megtörtént a vizsgálat és a következő volt az összegzés és javasolt intézkedés: „A gyermek ép értelmű. Tanulmány eredményeinek háttérében iskolai képességek kevert zavara áll /dyslexia, dysgraphia, dyscalculia). A korábban diagnosztizált hyperkinetikus magatartás, maktivitás- és figyelemzavar tünetei már alig tapasztalhatóak. Tanulmányait adott oktató-nevelő környezetben folytassa egyéni pedagógiai megsegítés mellett. A gyermek problémáját az osztályközösségből való kiemelése tovább mélyítené, újabb pszichés traumához vezetne.” Tulajdonképpen semmi újat nem tudtunk meg a szakvéleményből, pedig ettől a vizsgálatától sokat vártunk.

A gyermek hánykolódott tovább, sem az iskola közössége, sem a szülők nem bírták a megterhelést.

A hónap végén az apa átíratta Lacit a szomszéd község iskolájába, ahová örömmel felvették a gyereket. Fejlesztő pedagógus osztályába került, ahol nem volt eleinte gond. Ugyanis Laci a keresztszüleinél lakott, hogy ne kelljen naponta autóbusszal átjárnia. A leckéje kész volt, tanult rendesen, jól beilleszkedett. 3 hét után a keresztszülők hazavitték a gyereket, mivel nem tudták vállalni a felelősséget tovább a kislány tetteiért. Hazudott, lopott, nem fogadott szót, káromkodott. Az igazgató jelezte a sorozatos problémákat, és felvette a kapcsolatot a Nevelési Tanácsadóval. Újabb szakértői vélemény készült, aminek az eredménye szinte ugyanaz, mint az előző két véleményé. Heti rendszerességgel kell fejleszteni a figyelem és akarati funkciókat. Az osztályfőnök napi feljegyzései elképesztőek a gyermek magatartását illetően. A deviáns viselkedése önmagára is veszélyes, mindig van nála szűrő-vágó eszköz, amivel társait bántja. A tanárnő egy véletlen folytán meglátta, hogy Laci egy osztálytársa nemi szervét tartotta a szájában – elbújva egy üres teremben a padok mögött – népitánc-óra ideje alatt.

Beszéltünk a gyermeket kezelő pszichológussal, aki szerint ezek a tünetek nem adnak okot az ijedtségre, ha továbbra is jár a kezelésre a kislány.

Az apával tudattuk a tanárnő feljegyzéseit, látszólag megijedt, később hamis vádaknak tekintette az egészet.

Az iskola kezdeményezte Laci visszahatását a lakóhely szerinti általános iskolába, mivel a részleges magántanulói foglalkoztatást megoldotta, de a napi 2 óra eltelté után nem tudja biztosítani a gyermekfelügyeletét az autóbussz indulásáig.

Az apa nem akarta, hogy gyermeke újra ebbe a közösségbe kerüljön, de azt sem volt hajlandó vállalni, hogy Lacit kíséri a buszon az iskolába és onnan haza, vagy hogy másik iskolát keressen a fiának.

A gyermek viselkedése nem tette lehetővé, hogy egyedül utazzon, mégsem kísérte egyik szülő sem.

2001. február 19-én Lacit védelembe vettük, majdnem 3 hónapot vett igénybe a szükséges iratok, véleményezések beszerzése. Községünk jegyzője az oktatási előadó és a helyi iskola igazgatója kérésére az Országos Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság előtt van a kérelem egy újabb vizsgálatra. Csak reménykedni tudunk, hogy számunkra és Laci számára megnyugtató megoldás születik.

Tudom, hogy egy gyermek sorsa van a kezünkben, és ez a tudat teszi oly nehézé és széppé a feladatot. Hiszen, ha megoldást találunk, és jó a megoldás, akkor nyugodt lélekkel nyugtázhatnánk.

Félő hogy nem találjuk meg a jó megoldást! Nagyon sok összetevője van ennek a feladatnak:

- a szülőknek harmonikus családi életet kellene kialakítani, ami eddig nem sikerült
- odaadóan nevelni gyermeküket nagyon sok szeretettel és megértéssel, ami talán kompenzálná a hiányzó anya-gyermek kapcsolatot
- a szülőnek nem személyes sértésnek és rágalomnak kell tekinteni a Gyermekjóléti Szolgálat munkáját és a pedagógusok jelzéseit
- a gyermekvédelmi törvényben az ilyen esetekre nincs elegendő és kézzel fogható szabályozás, a szülő tudatlansága, hanyagsága és szégyenkezése miatt tehetetlenek vagyunk
- a szakértőknek nem egy intézetben kellene a gyermeket megvizsgálni, hanem a gyermek saját környezetében, és akkor a rejtett, illetve a még felszínre nem törő rendellenességeket is ki lehetne szűrni. A szakértő bizottságnak bátrabban kellene leírni az összegzést és javaslatot a gyermek kezelésével és fejlesztésével kapcsolatban, még akkor is, ha a szakértő bizottságnak kell finanszírozni a további fejlesztést

- a Kormánynak, az Oktatási Minisztériumnak észre kellene venni, hogy egyre több ún. más fogyatékossgal küzdő gyermek és szülője vív elkeseredett harcot a gyógyulásért. Olyan intézményeket kell létrehozni, ahol hatékonyan lehet a nevelést és a fejlesztést végezni. Ehhez a megfelelő pedagógusok elhivatottsága is szükséges és folyamatos továbbképzésük is alapkövetelmény

- az általános iskoláknak fel kellene készülni, hogy egyre több Lacihoz hasonló tanulójuk lesz, és ha nem szakemberként nyúlnak a gyerekekhez, akkor az iskolai évek pokollá válhatnak mindenkinek

- minden változtatás és fejlesztés anyagi terheket ró az államra, az önkormányzatokra, az iskolákra, a szülőkre

- nem utolsó a sorban a prevenció szerepe!

Szülői szerepre való felkészítés az iskolákban, egyes társadalmi rétegekben jói körülhatárolt területeken intenzív propaganda a szemléletváltáshoz.

Számvetést kell csinálnunk!

A felnövekvő generáció sorsa és a miénk is a kezünkben van. Vállaljuk-e a felelősséget az elhibázott vagy későn megtett lépésért?

Az esettanulmányban felvetett problémáról olvashatnak Gádoros Júlia A magatartászavar kezeléséről című cikkében (a szerk.).

Írta: Bede Nóra – Vida Zsuzsanna

SIKERTELEN NEVELŐSZÜLŐI KIHELYEZÉSEK

Kevés olyan területe van a gyermekvédelemnek, ahol a kudarc ennyire egyértelműen nyilvánul meg. A hivatalos elnevezés: „a gyermek visszazállítása a nevelőszülőktől” már maga is provokatív és némileg félreérthető, hiszen ezekre az esetekre épp az a jellemző, hogy többnyire épp az érintettek, a gyermekek kérik visszahelyezésüket a gyermekotthonokba. Ettől persze a tény tény marad, s e szomorú történetek valamennyi szereplője méltán érzi úgy, hogy több éves erőfeszítés, odaadó munkája kudarcba fulladt.

A kudarc feldolgozása bármilyen helyzetben többé-kevésbé hasonló kérdések feltevésével indul: Mit rontottam el? Mit kellett volna másképp tennünk, hogy elkerüljük a kudarcot? Vannak-e eszközeink, hogy a hasonló helyzeteket elkerüljük? Ezeket a kérdéseket nekünk, a gyermekvédelemmel foglalkozó szakembereknek kell elsőként feltennünk, amikor az okokat és a lehetséges megoldási módokat, eszközöket kutatjuk egy hatékonyabb nevelőszülői tanácsadói munka érdekében.

A Fővárosi TEGYESZ-ben egy látszólag kedvező, konszolidációs folyamat szakadt meg 2000 őszén, amikor néhány hónap leforgása alatt annyi gyermeknek kellett új gondozási helyet keresni, a nevelőszülői ellátás helyett, mint amennyire az előző év egészében került sor. A folyamat – úgy tűnik – nem ért véget, mert 2001 januárjában és februárjában újabb négy visszahelyezés történt. Vizsgálatunkban így a 2000. évi 19 eset mellé 2001 első két hónapjának négy esetét is bevontuk.

Elsőként arra kerestük a választ, hogy miért nem működtek ezekben az esetekben a konfliktusmegoldás hagyományos technikái, tett-e prevenció lépéseket bármely résztvevő.

MIÉRT FORDULNAK AGRESSZIÓBA A KONFLIKTUSOK?

A vizsgált esetekben a családi konfliktusok szinte kivétel nélkül kontrollálatlan agresszióba torkolltak: vagy a nevelőszülő, vagy a gyermek élt át olyan érzelmi, indulati impulzusokat, melyek bántalmazáshoz, vagy vélelmezett bántalmazáshoz vezettek.

A vélelmezett bántalmazásokat, mint viselkedési formákat azért sorolhatjuk az agresszív megnyilvánulások közé, mert a gyermekek ezt használják fel arra, hogy nyomást gyakoroljanak a nevelőszülőkre. A hatóságoknál tett, az igazságtartalmat nélkülöző „feljelentés” nem más, mint a „szülői büntető hatalom” mozgósítása a gyermek részéről önmaga védelmére. Lényegében ugyanúgy agresszió, mint a felnőttek részéről történő bántalmazás.

Az általunk vizsgált 23 eset 17 lányt és 6 fiút érintett. Életkori megoszlásuk szerint 10 év alatti gyermek 3, 10-14 éves kor között 6, 14 év feletti 14 fiatal volt. Szembetűnő, hogy a 14 évesnél idősebbek között a lányok aránya magas: 11 lány és 3 fiú. E tizenegy lány közül hét esetben fizikai bántalmazás volt a visszazállítás oka, ami csak egy esetben bizonyosodott be minden kétséget kizáróan. Hogy valóban történt fizikai bántalmazás vagy sem, nem csökkent az éveken át elszenvedett lelki bántalmazás súlyát.

Természetesen, mint minden sikertelen történet végén, itt is egy olyan konfliktussal találjuk magunkat szemben –, amikor a hangsúly nem a forgatókönyvön, inkább a rendezésen van. Amúgy, egyáltalán nem mellékesen, felvetődik a kérdés: vajon szükségszerű-e, hogy minden konfliktus ilyen erős indulatokkal járjon?

Közhely, hogy egyre agresszívebb körülöttünk a világ. Óhatatlanul mi is résztvevői vagyunk ennek a fokozódó agressziókeltésnek, akár akarjuk, akár nem. Nyilvánvalónak tekinthető a média befolyása és a kortárs csoport ilyen irányú szerepe. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek esetében ez utóbbi magatartást befolyásoló hatása, a stabil családi kapcsolatok tartós hiánya miatt sokkal inkább érzékelhető, mint a vér szerinti családban felnövekvő gyermekek esetében.

Fel kell figyelni arra, hogy a kontrollálatlan agressziót rendszerint konfliktus megoldási technikaként használják ezek a családok. Ez azért hangsúlyozandó, mert a reakció nem mint vágyteljesítő agresszió jelenik meg. Erre a körülményre a nevelőszülői képzés során a jövőben nagyobb figyelmet kellene fordítani. Egyben a preventív tanácsadói munkának is arra kellene irányulnia, hogy konfliktuskezeléskor egyik fél se alkalmazzon agressziót. Tapasztalataink szerint a kudarc egyik oka az volt, hogy, a gyermekek konfliktusaikat nem tudták a nevelőszüleikkel megoldani, a segítő szakemberek (tanácsadó, pszichológus) segítsége pedig vagy kevésnek bizonyult, vagy nem is fordultak hozzájuk problémáikkal. Ez utóbbiban nagy szerepe lehetett a gyakori tanácsadóváltásoknak, hiszen a tizenegyből mindössze két esetben volt három évnél hosszabb ideje ugyanaz a személy a nevelőszülői tanácsadója a családnak.

CSALÁDNAGYSÁG, CSALÁDSZERKEZET

A sikertelen kihelyezések tanulmányozása során általános tapasztalatként összegezhető, hogy a 9 nevelőszülői család túlterhelt. A családban való elhelyezést a szakemberek elsősorban azokban az esetekben javasolják, amikor a gyermek fokozott törődést, odafigyelést kíván. Az oly sokszor és joggal hangoztatott „egyszemélyes gyermek” bánásmód igénye, ezeknél a gyermekeknél fokozott elvárásaként jelentkeznek. A valóság viszont az, hogy a nevelőszülői hálózat túlterheltsége miatt gyakran csak sokadik gyermekként kerülhet a családba a megkülönböztetett figyelemre szoruló gyermek. Sok esetben a nevelőszülők maguk vállalják új gyermek(ek) nevelését, azon kissé leegyszerűsített filozófia alapján, miszerint „ahol elfér négy, ott az ötödik sem szenved hiányt”. A gyermekvédelem felelőssége ott jelenik meg, hogy annak megítélése, hogy a család, a nevelőszülő mennyit bír még el, nem egyszerűen a nevelőszülő egyéni mérlegelésének tárgya, hanem egy szakértői team döntésének kellene azt alátámasztania.

Az egyik 6 éves kisfiú magatartási problémáival nem tudott megbirkózni a nevelőszülői képzésen részt vett, nyolc gyermeket (köztük két örökbe fogadott gyermeket) már felnevelt család. Elgondolkodtató, hogy szabad-e két problémamentesen együtt töltött hétvége után kihelyezni egy gyermeket, illetve jó döntés volt-e ezt a gyermeket egy 10 fős családba helyezni. A kisfiúról a gyermekotthon azt tartotta fontosnak hangsúlyozni: „magányos volt a közösségben, társaival gyakran volt agresszív, ha sérelem érte gyakran görcsösen sírt, kiabált. Inkább egyedül szeretett játszani egy-egy tárggyal. Felnőttekhez kötődött jobban, a kiválasztott személyhez hűséges volt.” Embertelenül nagy feladat egy ilyen gyermeknek tíz emberhez alkalmazkodni és eligazodni elvárásaiknak rengetegében.

Klasszikus hibának számít a már meglévő családszerkezet figyelmen kívül hagyása, ha az „új gyermeket” vér szerinti gyermekek fölé, illetve közé helyezzük. A természetes születési sorrend be nem tartása rivalizációs helyzetek kialakulásához vezet, s ezekkel rendszerint nem képes a család megbirkózni. Reményeink szerint az új nevelőszülői képzés enyhíthet ezeken a problémákon, amennyiben részletesen esik szó róluk a felkészítés során. Ugyanakkor a nevelőszülők ilyen jellegű felkészítettsége nem ment fel bennünket az alól,

hogy döntéseinkben ezt a szempontot, körülményt a jövőben valódi súlyának megfelelően vegyük számba.

ÉLETKOR, NEMI SZEREPEK, CSALÁDMODELLEK

A „visszaszállítások” markáns jellemzője: a gyermekek életkora. Az esetek többségében kamaszkorú gyermekek kerültek vissza átmeneti otthonunkba. Nyilvánvaló, hogy a személyiségfejlődés legnehezebb időszaka ez. Mindenki saját életéből számos példát tud hozni ifjúkori ballépéseire. De amíg a vér szerinti családokban nevelkedők java része a családban marad egy kamaszkori drasztikus ballépés után is, addig a nevelt gyermekek tekintélyes százaléka ismét egy intézmény lakója lesz. Az ok lélektanilag a kötődés minőségi különbségében ragadható meg. Újabb tanulság, hogy emiatt nem kárhoztathatjuk nevelőszülőinket, hiszen éppen ilyen típusú kötődésre készítjük fel őket. Miben áll az ellentmondás? Abban, hogy a nevelőszülők a kamaszkori tüneteket, konfliktusokat nem a konfliktus tartalma szerint identifikálják, hanem saját magukban és a gyermekben való csalódottságként, kudarcként élik meg. Rendszerint ezután arra a logikus következtetésre jutnak, hogy „lám, ez a gyermek más, mint a sajátom”. Következő lépésként kezdik átértékelni a kapcsolatukat. Valószínűsíthető, hogy ha már a kapcsolat elején egyértelmű a nevelőszülői attitűd minden érintett fél számára, akkor nem keletkezik ekkora feszültség a családban egy-egy konkrét probléma megjelenésekor, hiszen nem alakul ki kettős elvárás, kötődés, szereprendszer.

Elgondolkodtató adat az, hogy a 23 vizsgált esetből 16 esetben meglehetősen hosszú idő, hét, nyolc év, illetve tíz év után távoztak a fiatalok. A nevelőszülői család jól-rosszul, de működött, a gyermekek ugyanabban a közegben, az adott családi normák szerint szocializálódtak, fogaskerekei voltak egy működő rendszernek. Egészen addig, amíg a kamaszkor felszínre nem hozta azokat a problémákat, kamaszkori lázadásokat, amelyek miatt elfogadhatatlanná, kezelhetetlenné váltak a fiatalok nevelőszülei számára. Ezek az emberek legtöbbször erejükön felül tettek meg mindent- hitük és tudásuk szerint – a gyermek gondozásáért, neveléséért. Rosszul tették a dolgukat? A nevelőszülői tanácsadók nem vették észre az árulkodó jeleket, a család esetleges működési zavarait? A nevelőszülők elfáradtak, kiégtek?

Egy biztos: kialakult, akut kamaszkori krízishelyzetben nehéz segíteni, nehéz a kommunikációs hibákat kijavítani. Ezért kellene a hangsúlyt a prevencióra helyezni, attól kezdve, hogy a család terhelhetőségét reálisan felmérjük, az aktuális nevelési problémákat, a jelentkező konfliktusokat súlyuknak megfelelően kezeljük, s nem sajnáljuk az időt és fáradságot a megfelelő szakemberek felkutatására se.

Ehhez azonban hosszan tartó, bizalmi kapcsolaton alapuló együttműködésre van szükség nevelőszülő, gyermek és tanácsadó között, aminek a kialakulásához nem kedveztek az elmúlt évek sűrű változásai, sem a társadalmi környezetet, sem a gyermekvédelmi személyi feltételeket illetően.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedő gyermekek élettörténetükből adódóan gyakran súlyosabb lelki problémákkal küzdenek, mint kortársaik. A szokásos kamaszkori ballépéseken túl, számos neurotikus tünetet produkálnak, melyek felismerése szintén a gyermekvédelmi szakszolgálat feladata. Sok múlik azon, hogy egy adott viselkedésmintát miként értékel a család és maga a gyermek: a kudarcos nevelés eredményének vagy egyszerűen tünetnek. Ha ez utóbbit el tudjuk fogadtatni a nevelőszülővel, meg tudjuk keresni közösen a megoldást is.

Az életkori jellegzetességeken túl, a nemi szerepek különbségeit is megfigyelhettünk. A családból való kilépést, vagy kiemelést – egy eset kivételével – a lányok kezdeményezték. Ez a tény rávilágít a nevelőszülői családok sajátos szerepstruktúrájának egyik fontos elemére. Elsősorban azokban a családokban tapasztalhatók éles kamaszkori krízisek, konfliktusok anya és leánya között, ahol az anya dinamikus, vezető egyéniség. Az apa passzivitása, háttérben maradása ilyenkor számos probléma forrásává válhat. Egyrészt, mert az anyának egyedül kell mintaadóként, tekintélyként, s egyszersmind elfogadó, szeretetteljes személyként fellépnie, akár egy időben is. Másrészt, a gyermek egészséges személyiségfejlődése szempontjából nagy előnynek számítana az apai viselkedésminták és modellek megtapasztalása.

Jóllehet, a mai gyermekvédelmi szemlélet szorosan illeszkedik a rendszerszemléletű pedagógiához, pszichológiához, a már működő nevelőszülői családok gyakorlata mégis inkább a hagyományos családmodellt preferálja. A hagyományos modellel szemben lép fel a mára már mind elfogadottabb alternatív szemlélet, melyben a gondozófunkciót nemcsak az anya, hanem az apa feladatai közé sorolja. A közös szülői, nevelőszülői felelősség, az együttes gondozás fontosságának hangsúlyozása mind a képzés, mind a továbbképzések kiemelt feladatai közé kell, hogy tartozzon.

Végül, az asszimiláció és az alkalmazkodás közötti különbségre hívnánk fel a figyelmet. A vizsgált családok mindegyikéről elmondható, hogy stabil (kissé merev), szabályos életvezetésű attitűddel rendelkeznek. Ennek nyomán egyértelmű, megbízható, de kategorikus kapcsolati formákat alakítanak ki. Azok a gyermekek képesek csak megfelelni ezen kapcsolati kritériumoknak, akik egyforma, vagy nagyon hasonló értékrenddel bírnak, ehhez pedig korai életszakaszban kell(ene) családba kerülniük. A nevelőszülőség célja azonban a vér szerinti családba való visszagondozás, s köztudott, hogy ezen családok életfelfogása, értékrendje eltérő az előzőektől. A megoldás, a gyermek másságának elfogadása lehet. A célkitűzés a gyermek integrációja a nevelőszülői családba, melynek eszköze csak az alkalmazkodás elősegítése lehet.

A kudarcral végződő történetek közül csupán egy példa: egyik esetben egy budapesti gyermekotthonból vidéken élő nevelőszülőkhöz helyeztek ki egy kislányt, aki nem tudott beilleszkedni a vidéki környezetbe. Idegen volt számára az ott élő emberek habitusa, visszavágyott társai közé. Más ugyanis egy-egy hétvégét eltölteni vidéken, és más a mindennapok ritmusát felvenni, elfogadni.

A GYERMEKVÉDELLEM FELELŐSSÉGE

Minden nevelőszülőtől visszahelyezett gyermek esetében joggal merült fel a kérdés, hogy mit tettek a szakemberek elsődlegesen a nevelőszülői tanácsadók a krízishelyzet megszüntetése érdekében. Megtett-e mindent, bevonta-e gyermek ügyében érdekelt összes szakembert a konfliktushelyzet megoldása érdekében?

Az első és legkézenfekvőbb kérdés, hogy a nevelőszülői tanácsadó milyen gyakorisággal és milyen módon tartotta a kapcsolatot a családdal és mindenek előtt a gyermekkel. Volt-e lehetősége és törekedett-e a négyszemközti beszélgetésekre, igazi bizalmi kapcsolatok kialakítására? Felkereste-e a gyermek iskoláját, óvodáját, szükség esetén a gyermekorvost, védőnőt vagy pszichológust. A vizsgált 23 esetből nyolc krízishelyzet kialakulásakor a nevelőszülői tanácsadó még fél éve sem dolgozott szolgálatunknál. Az első fél év rendszerint a családok megismerésével, az esetleges problémák feltérképezésével telik. Súlyosbította a helyzetet, hogy az adott területen az elmúlt három év alatt több tanácsadó is váltotta egymást. A nevelőszülői tanácsadók látogatásának gyakorisága ilyen összefüggésben

hiába mutat elfogadható szintet. (1-2 hetente: 7 esetben, havonta: 4 esetben, 6 hét-2 hónap: 8 esetben)

Arra a kérdésre, hogy mennyire sikerült bizalmas kapcsolatot kialakítania a tanácsadónak a gyermekkel, nyolc esetben válaszolták a kollégák azt, hogy négy szemközti beszélgetések során a fiatalok őszintén megnyíltak, feltárták az őket foglalkoztató problémákat. Tizenegy esetben beszélgetéseik a mindennapi általánosság szintjén maradtak. Hosszabb, előzetes pszichoterápiára kilenc gyermek esetében került sor, négy esetben a pszichológus már csak a kialakult helyzetet regisztrálhatta, illetve véleményével erősíthette meg az érdekeltek által korábban már meghozott döntést.

Ide kapcsolódik, hogy a problémák jelentkezését, meglétét egy időben és egyformán érzékeli-e a nevelőszülő és tanácsadója. Az esetek tanulmányozásakor az derült ki, hogy a tanácsadó minden alkalommal érzékelte és rögzítette a nehézségeket, de megoldásukban többnyire magára maradt. Beindult a természetes védekezés mechanizmusa, azaz a probléma kicsinyítése, távolítása. Igen káros, mégis gyakori megoldássá vált az a gyakorlat, hogy a nevelőszülő és tanácsadója közösen javasolja a (el)távolítást, azaz a gyermek nevelőszülőktől kollégiumba való elhelyezését. Ez a lépés többnyire a „többi gyermek védelmében” magyarázattal nyer racionálisnak vélt alátámasztást, ám mindenképpen a probléma elhárítását jelzi. A tanácsadók támogatására, megerősítésére szükség van ezekben az esetekben. Ez elsősorban szupervízió segítségével valósítható meg, aminek további előnye a kiégés elleni védelem is.

A kiégés nemcsak a tanácsadókat, hanem a nevelőszülőket is fenyegeti. A visszahozott gyermekek átlagosan 7-8 évet, esetenként még ennél is többet éltek nevelőszülőknél. Ez a szám köztudottan az emberi kapcsolatok misztikus határa: ez az idő a barátságok, a házasságok szakítópróbája, gyakran új munkahelyet is ilyenkor keresünk. Ahhoz tehát, hogy tartós kapcsolatainkat megőrizhessük, feltétlenül szükség van indulati „ventillációs fórumokra”, melyek ebben az értelemben esetmegbeszélő csoportok formájában valósulhatnak meg.

Az oktatási-nevelési vagy egészségügyi intézmények jelentős része, még ma – a gyermekvédelmi törvény megjelenése után három évvel -, sincs tisztában azzal, hogy milyen esetekben, és mely intézmény felé kell jeleznie, ha bántalmazásra vagy nem megengedhető nevelési módszerekre utaló jeleket észlel. E feladat tudatosításához és a nevelőszülői család segítéséhez, kontrolljához nélkülözhetetlen a nevelőszülői tanácsadó rendszeres, személyes kapcsolattartása a különféle intézményekkel. A személyes megkeresés jelentőségét talán nem kell külön hangsúlyozni: a pedagógusok, védőnők, pszichológusok fontos információkat, tapasztalatokat adhatnak át. Nem egyszerűen a szakemberek közötti jó munkakapcsolatra, hanem folyamatos, céltudatos, összehangolt team munkára van szükség, ha a jelenleginél eredményesebb tanácsadói tevékenységet akarunk végezni.

Írta: Molnár László

SZÉTSZAKADT ÉS MEG NEM FONT HÁLÓK

Makai Éva könyvében a kilencvenes évek iskolai gyermekvédelmének átfogó, saját kutatáson alapuló bemutatására vállalkozott.

A hetvenes nyolcvanas évekből választott két esettanulmányból mindjárt a könyv elején képet kapunk arról, hogy a korabeli időkben az iskola, a nevelési tanácsadó, az egészségügy, a gyámhatóság, vagy éppen a tanács oktatási osztálya miként voltak képtelenek együttműködni a gyermekvédelmi esetek kezelésében.

A gyermekek iránt elkötelezett, a segítői szereptől nem idegenkedő pedagógusok ambíciózusságán, autodidakta képzettségén, de leginkább ösztönösségén és egy szűk spektrumú ellátórendszeren múlt, hogy mennyire lehetett eredményes, eredménytelen egy sokproblémás gyermek segítése.

Mindez persze az olvasóban megfogalmazódó tanulsága az eseteknek, ami nem ellensúlyozhatja a rendszerváltást megelőző évtizedek iskolai gyermekvédelme bemutatása, értékelése elmaradása kapcsán kialakult hiányérzetünket.

A diszfunkciók és a kétségtelen előnyök elemzése, amihez képest vizsgáljuk a kilencvenes évek gyermekvédelmét, kérdésfeltevés nélkül még a könyv címét is megkérdőjelezzük, hiszen mindaz ami „szétszakadt” nem tárul az olvasó elé.

Nem pótolja a hiányt, hogy a harmadik fejezet végén az állami és társadalmi szerepvállalás államszocialista és polgári-demokratikus modelljéről kapunk teoretikus összegzést. Ezek ideáltipikus modellek, és éppen ezért nem helyettesítik valamely korszak elemzését, különösen, ha az iskolai gyermekvédelem konkrét változásait szeretnénk nyomon követni.

A gyermeki jogok fejlődésének áttekintése ugyan csak fontos háttérét adja a gyermekvédelmi és közoktatási rendszer történeti megértésének, de ez sem helyettesíti a kilencvenes évek konkrét jogalkotási lépéseinek az iskolai gyermekvédelmet, vagy tágabban véve a prevenciót meghatározó elemzését.

A kutatás hipotéziseit – bár ilyen fejezetcímmel találkozunk – nem sikerült azonosítani.

Az ilyen formán ismeretlenül maradó hipotézisek megalkotásához az alábbi „tényeket” (!) vette figyelembe a szerző:

1. „ az ellátórendszerben az állami szerepvállalás csökken;
2. a gyermekvédelem nagy része kikerül az állami ellátórendszerből, áttolódik a nonprofit és/vagy a piaci szférába;
3. a szociális és oktatási szféra közti – s emiatt marginális – helyzetére, hovatartozására nincs jó elméleti válasz;
4. a szociális ellátórendszer és a közoktatási rendszer (mint alrendszerek) fejlődése nincs szinkrónban,
5. eközben a gyakorlat megteremtette spontán válaszait:
 - a differenciálódó intézményrendszert
 - a differenciálódó iskolarendszert
 - a differenciálódó szakértelmet.

Kiseb hibának tekinthetnénk, ha ezek a „tények” lennének a kutatás hipotézisei. A negyedik „tény” nem számítva valamennyivel komoly problémáink adódnak, a 2. és 3. „tény” egyszerűen nem felel meg a valóságnak.

A kutatás a következő kérdésekre keresett választ:

- „Mi jellemzi a 90-es évek gyermekvédelmi rendszerét, különös tekintettel az iskolai gyermekvédelemre?

- Az ún. organikus (más kifejezéssel: »spontán« válaszok releváns válaszok-e az alapproblémára?

- Milyen utak, követhető modellek vannak?»

A kutatásba bevont 8 iskola (általános iskola, ÁMK, középiskola) és azok elhelyezkedése az országban jó választásnak bizonyult. Más-más súlyosságú és kiterjedtségű veszélyeztető körülmények, a települési adottságok sokfélesége, az oktatási intézmények eltérő problémakezelési stratégiája, az iskolai attitűdök változatossága, az önkormányzati és alapítványi (pl. Burattino iskola) iskolák megválasztása a mintában biztosítja a kellő reprezentációt.

Kutatásmódszertani szempontból is jól megalapozott a kutatás: dokumentumelemzés, kérdőíves adatfelvétel, statisztikai feldolgozás, interjúk és esettanulmányok.

Hiteles képet kapunk a pedagógusok gyermekvédelmi kultúrájáról, felkészítettségük színvonaláról, problémalátásokról, a veszélyeztetettség értelmezéséről, a gyermekvédelmi munkájukban alkalmazott eljárásokról.

Láthatóvá válik, hogy a vizsgált iskolákban milyen mértékű az igény a professzionális segítők bevonására.

Világosan kitűnik, hogy ott, ahol magas a veszélyeztetett gyermekek aránya vagy, ha az iskola kifejezetten a hátrányos helyzetű gyermekek oktatására jött létre (lásd Burattino iskola), professzionális szociális munkát végeznek, ill. vesznek igénybe.

Tanulságos az iskolák pedagógiai programjának tartalomelemzése, melyből a leggyakrabban, vagy éppen legritkábban alkalmazott gyermekvédelmi tevékenységek ismerhetők meg.

Sajnos az is látszik, hogy a jogszabályi kötelezettség ellenére az iskolák (még) nem tekintik együttműködő partnerünknek a gyermekjóléti szolgálatokat.

Önálló rész foglalkozik egy fővárosi kerületi gyermekjóléti szolgálat csak az iskolából mulasztó gyerekekkel végzett munkájával. Itt a gyermekjóléti szolgálat volt a kezdeményező fél az iskolák felé, bár az elemzett példában ennek sajátos oka volt. Nevezetesen az, hogy az iskolák- az igazolatlan mulasztások okán – közvetlenül az önkormányzat családvédelmi csoportjához fordultak, mielőtt saját kompetencia körükben családlátogatással igyekeztek volna feltárni az okokat, és saját eszközeikkel befolyásolni azt. Ezt követően a családvédelmi csoport kereste meg a gyermekjóléti szolgálatot, a szolgálat pedig együttműködésre ösztönözte az iskolát.

Jó lett volna a kutatás tapasztalatainak egy összegző részt szánni, ami áttekinthetőbbé tette volna a könyvet. Ha a kötetnek lett volna szerkesztője, akkor neki szántuk volna a kritikát, de így ez a hiányosság is a szerzőt terheli. Sajnáljuk.

A könyvben rövid kitekintést találunk a volt szocialista országok átalakuló gyermekvédelméről is. Tematikusan nem illeszkedik az áttekintés az iskolai gyermekvédelemhez, de ha már ide került, jó lett volna értékelő megállapításokkal találkozni, megtenni az óhatatlanul adódó összevetéseket.

Nem szívesen említek minduntalan hiányosságokat, de a legfőbb még hátra van.

Makai Éva nem teszi le a voksát az iskolai szociális munka, mint önálló kompetenciával bíró szakterület mellett, nem határolja el világosan a pedagógiai kompetencia körtől. Ez annál is inkább fontos volna, mert a jogi szabályozás látszólagos egyértelműsége ellenére, homályban hagyja, ill. megkerüli e fontos kérdést.

Felvillantja a bőséges, de nem mindig adekvát irodalmi hivatkozások köréből a jellemző álláspontokat, de ezek kifejtésére és saját álláspontja bemutatására már nem vállalkozik.

Azzal a megállapítással, hogy a pedagógiában nagyobb szerepet kellene kapnia a szociális ismereteknek és viszont, valójában megkerülte e fontos kérdés kifejtését.

A könyv egy napjainkból választott esettanulmánnyal zárul. Nagyon jól megírt esettel, a szerző saját gyakorlatából bemutatott esettel, így bevonódása, érzelmi fűtöttsége érthető.

A kérdés az, hogy a műfajilag inkább szociografikus esetfeldolgozás illik-e a tudományos igény szándékával írt könyvhöz.

Nehéz az eset kapcsán az olvasónak állást foglalnia, mert az érzelmi hatások a szerző álláspontjának elfogadására készítenek. Viszont érezzük, hogy a megítélést jobban segítette volna egy rövid anamnézis egy professzionális esetkezelési terv bemutatásával. Az eset ugyanakkor alkalmas arra, hogy bemutassa a szakmai tévedések lehetőségét, veszélyeit egy Európában is magas színvonalúnak tekintett gyermekvédelmi törvény jogalkalmazási gyakorlatában.

A hiányosságok miatt nem tudom igazán ajánlani Makai Éva könyvét, de tudjuk, hogy a kritika legalább annyira felkelti az érdeklődést, mint a könyv maradéktalan dicsérete.

(OKKER Kiadó, Budapest, 2000.)